

МОНГОЛ УЛСЫН ИХ ХУРЛЫН ТАМГЫН ГАЗАР
ПАРЛАМЕНТЫН СУДАЛГАА,
ХӨГЖЛИЙН ХҮРЭЭЛЭН

**“ОЛОН НИЙТИЙН ПАРЛАМЕНТЫН БОЛОВСРОЛЫН
ТҮВШИН, МЭДЛЭГИЙГ ТОГТООХ СОЦИОЛОГИЙН
СУДАЛГАА”**

Судалгааны төрөл: **Социологийн судалгаа**
Судалгааны код: **БГСТ-24/046**

ЗАХИАЛАГЧ: Парламентын судалгаа, хөгжлийн хүрээлэн

ГҮЙЦЭТГЭГЧ: Мэргэжлийн социологичдын холбоо ТББ

Улаанбаатар хот
2024

Графикийн жагсаалт.....	2
Хүснэгтийн жагсаалт.....	3
Нэг. СУДАЛГААНЫ ОНОЛ, АРГА ЗҮЙ.....	4
СУДАЛГААНЫ УДИРТГАЛ.....	11
Хоёр. ИРГЭДИЙН НИЙГЭМ, ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТАЛААРХ ТӨСӨӨЛӨЛ, ТӨР ЗАСГИЙН ҮНЭЛГЭЭ.....	14
2.1 Нийгэм, эдийн засгийн талаарх төсөөлөл.....	14
2.2 Төр засгийн үйл ажиллагаа дахь үнэлгээ.....	16
Гурав. ИРГЭДИЙН УЛС ТӨРИЙН ОРОЛЦОО.....	22
3.1 Улс төрийн оролцооны талаарх ойлголт.....	22
3.2 Улс төрийн идэвх оролцоо, оролцооны хэлбэр.....	23
3.3 Сонгуульд санал өгөх байдал.....	27
3.3.1 Сонгуульд оролцох байдал.....	27
3.3.2 Санал өгөхөд нөлөөлөгч хүчин зүйл.....	31
3.3.3 Нэр дэвшигчид тавьж буй шаардлага.....	33
3.3.4 Улс төрийн намд үзүүлж буй сонгогчдын дэмжлэгийн хэлбэр.....	34
Дөрөв. УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ТАЛААРХ ОЙЛГОЛТ.....	38
4.1 Улс төрийн намын талаарх ойлголтын түвшин.....	38
4.2 УИХ-д суудал бүхий улс төрийн намуудын талаарх ойлголт, хандлага.....	44
4.3 Улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаарх ойлголтын түвшин.....	51
4.4 Улс төрийн намд гишүүнээр элсэх талаарх ойлголт.....	59
4.4.1 Улс төрийн намд гишүүнээр элсэх тухайд.....	59
4.4.2 Улс төрийн намын гишүүний талаарх төсөөлөл.....	60
4.4.3 Улс төрийн намд гишүүнээр элсэхэд тавигдах шаардлага.....	64
Тав. ПАРЛАМЕНТЫН ТАЛААРХ ОЙЛГОЛТ.....	67
5.1 Улсын Их Хурал, Улсын Их Хурлын гишүүний чиг үүргийн талаарх ойлголт.....	67
5.2 Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцооны талаарх ойлголт.....	70
5.3 Улс төрийн намын тогтолцооны талаарх хандлага.....	71
5.4 Засгийн газрын бүтцийн талаарх хандлага.....	73
Дүгнэлт.....	74
Санал зөвлөмж.....	78

Графикийн жагсаалт

График 1. Таны бодлоор Монгол Улс зөв чиглэлд явж байна уу эсвэл буруу чиглэлд явж байна уу?	14
График 2. Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд бий болсон өөрчлөлтүүдийн талаарх байр суурь?	15
График 3. Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурал, Засгийн газрын үйл ажиллагааны үнэлгээ.....	17
График 4. Та Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагааг үнэлнэ үү? (Оршин суугаа газраар).....	17
График 5. Та одоогийн Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг үнэлнэ үү? (Оршин суугаа газраар).....	19
График 6. Та одоогийн Засгийн газрын үйл ажиллагааг үнэлнэ үү? (Оршин суугаа газраар)	20
График 7. Та өөрийгөө хэр зэрэг улс төрийн идэвх, оролцоотой хүн гэж боддог вэ?	23
График 8. Нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээллийг хаанаас ихэвчлэн авдаг вэ?	24
График 9. Та ямар хэлбэрээр улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцож байсан бэ?	26
График 10. Сонгуулийн ирц (УИХ, ИТХ-ын сонгууль).....	28
График 11. Та сонгуульд саналаа өгөхдөө сонголтлоо хэзээ нь хийдэг вэ?	29
График 12. Та 2024 оны УИХ-ын сонгуульд санал өгөхдөө ямар хүчин зүйлийг чухалчилсан бэ?	31
График 13. Та 2024 оны УИХ-ын сонгуульд санал өгөхдөө ямар хүчин зүйлийг чухалчилсан бэ? (Насны бүлгээр).....	32
График 14. Таны бодлоор УИХ-ын сонгуульд нэр дэвшигчийн юу нь илүү чухал вэ?	33
График 15. Та өөрийн дэмждэг намаа ямар хэлбэрээр дэмжиж байсан бэ?	35
График 16. Та өөрийн дэмждэг намаа ямар хэлбэрээр дэмжиж байсан бэ? (Насны бүлгээр)	36
График 17. Улс төрийн намын талаарх тодорхойлолт өгсөн байдал.....	38
График 18. Та дараах улс төрийн намуудын талаар хэр сайн мэдэх вэ?	41
График 19. Та дараах улс төрийн намуудын талаар хэр сайн мэдэх вэ? (Насны бүлгээр)	42
График 20. Улс төрийн намуудын талаарх тодорхойлолтын хандлага.....	44
График 21. Монгол Ардын намын талаарх тодорхойлолтын хандлага (Насны бүлгээр).....	45
График 22. Монгол Ардын намын талаарх эерэг тодорхойлолт	45
График 23. Монгол Ардын намын талаарх төвийг сахисан тодорхойлолт.....	46
График 24. Монгол Ардын намын талаарх сөрөг ойлголт.....	46
График 25. Ардчилсан намын талаарх тодорхойлолтын хандлага	47
График 26. Ардчилсан намын талаарх эерэг тодорхойлолт.....	47
График 27. Ардчилсан намын талаарх төвийг сахисан тодорхойлолт	48
График 28. Ардчилсан намын талаарх сөрөг тодорхойлолт	48
График 29. ХҮН намын талаарх тодорхойлолтын хандлага (Насны бүлгээр).....	49
График 30. ХҮН намын талаарх эерэг тодорхойлолт.....	49
График 31. ХҮН намын талаарх төвийг сахисан тодорхойлолт	50
График 32. ХҮН намын талаарх сөрөг ойлголт	50
График 33. Та улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хэр зэрэг ойлголттой вэ?	51
График 34. Улс төрийн спектр: 2 хэмжээст загвар.....	52

График 35. Та улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хэр зэрэг ойлголттой вэ? (Насны бүлгээр)	53
График 36. Та улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хэр зэрэг ойлголттой вэ? (Боловсролын түвшингээр)	53
График 37. Та улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хэр зэрэг ойлголттой вэ? (Оршин суугаа газраар)	54
График 38. Та дараах үзэл баримтлалуудад тохирох хариултыг сонгоно уу?	55
График 39. Та дараах улс төрийн намуудыг ямар үзэл баримтлалтай гэж боддог вэ? ..	56
График 40. Улс төрийн намууд үзэл баримтлалдаа тохирсон үйл ажиллагаа явуулж чадаж байна уу? (Фокус бүлгийн ярилцлагын үр дүн)	57
График 41. Танд ямар нэг улс төрийн намд элсэх бодол байдаг уу?	59
График 42. Та дараах бодомжуудтай хэр зэрэг санал нийлж байна вэ? (Нам бус иргэн) ..	61
График 43. Улс төрийн намд гишүүнээр элсэх явдлыг Та хэрхэн хардаг вэ?	64
График 44. Таны хувьд улс төрийн намд гишүүнээр элсэхэд дараах хүчин зүйлс хэр зэрэг чухал вэ?	65
График 45. Орон нутгийн хөгжилд аль нь голлох чиг үүрэгтэй байх ёстой вэ?	67
График 46. Таны бодлоор Улсын Их Хурлын чиг үүрэг юу вэ?	69
График 47. Танай тойргоос сонгогдох Улсын Их Хурлын гишүүн юу хийх шаардлагатай вэ? (Нээлттэй асуултаар)	69
График 48. Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцоог мэдэх үү?	70
График 49. Монгол Улсад Таны бодлоор хэдэн нам байвал хангалттай вэ?	72
График 50. Доорх өгүүлбэрүүдээс алинтай нь Та хамгийн их санал нийлж байна вэ?	73

Хүснэгтийн жагсаалт

Хүснэгт 1. Судалгаанд оролцогчдын оршин суугаа газар	13
Хүснэгт 2. Судалгаанд оролцогчдын нас, хүйс, оршин суугаа газар	13
Хүснэгт 3. Судалгаанд оролцогчдын ажил эрхлэлт	13
Хүснэгт 4. Нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээллийг хаанаас ихэвчлэн авдаг вэ? (Насны бүлгээр)	25
Хүснэгт 5. Нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээллийг хаанаас ихэвчлэн авдаг вэ? (Оршин суугаа газраар)	26
Хүснэгт 6. Та сонгуульд саналаа өгөхдөө сонголтоо хэзээ нь хийдэг вэ? (Насны бүлгээр)	30
Хүснэгт 7. Та өөрийн дэмждэг намаа ямар хэлбэрээр дэмжиж байсан бэ? (Нам бус иргэн, оршин суугаа газраар)	37
Хүснэгт 8. Дараах бодомжуудтай санал нийлсэн хариултын дүн (Насны бүлгээр)	62
Хүснэгт 9. Дараах бодомжуудтай санал нийлсэн хариултын дүн (Оршин суугаа газраар)	63
Хүснэгт 10. Таны хувьд улс төрийн намд гишүүнээр элсэхэд дараах хүчин зүйлс хэр зэрэг чухал вэ? (Насны бүлгээр)	66

Нэг. СУДАЛГААНЫ ОНОЛ, АРГА ЗҮЙ

Парламентын боловсрол нь парламентын ардчиллын талаарх ойлголтыг түгээн дэлгэрүүлэх, улс төрийн оролцоог дэмжих, мэдээлэлтэй, идэвхтэй иргэдийг төлөвшүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх замаар ардчиллыг бэхжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Нөгөөтээгүүр Парламентын засаглалын мөн чанар, олон намын тогтолцоо, төлөөллийн ардчилал зэрэг иргэд сонгуульд саналаа өгч эрхээ эдлэх процессыг амар, хялбараар ойлгуулах, мэдээ, мэдээллийг түгээн дэлгэрүүлэх, оролцоотой иргэний нийгмийг төлөвшүүлэх чухал үүргийг гүйцэтгэдэг. Судалгааны ажлын энэ хэсэгт парламентын боловсролын онолын үндэс суурийг судалж, түүний ач холбогдол, арга зүй, үндсэн зарчим, хэмжигдэхүүнийг танилцуулах болно.

Парламентын боловсрол /Parliamentary Education/ хэмээн ойлголтод холбогдох онол, арга зүй нь парламентын үйл ажиллагаа, түүний үндсэн зарчим, мэдлэгийг иргэд, сонгогчдод хэрхэн үр дүнтэй хүргэх талаар судалдаг. Энэхүү ойлголт нь парламентын тогтолцооны бүтэц, чиг үүрэг, ардчилсан засаглалд гүйцэтгэх үүргийг судалсан онолын болон практикийн аль алиныг нь өөртөө багтаадаг судлагдахуун болно. Тиймд, Парламентын боловсрол нь хэд хэдэн шалтгааны улмаас зайлшгүй судлах судлагдахуун болдог. Үүнд:

1. **Ардчиллын бэхжилтийг дэмжих:** Ардчиллын үйл явцад хариуцлагатай, идэвхтэйгээр оролцох чадвартай, мэдээлэлтэй иргэдийг бэлтгэх үүднээс судалдаг.
2. **Хууль тогтоох үйл ажиллагааны үр нөлөөг дээшлүүлэх:** Парламентын гишүүдэд шаардлагатай ур чадвар, мэдлэгийг эзэмшүүлснээр парламентын боловсрол нь хууль тогтоомжийг илүү үр дүнтэй боловсруулах, бодлого боловсруулахад хувь нэмэр оруулна.
3. **Олон нийтийн итгэлцлийг бэхжүүлэх:** Хууль тогтоогчийн үйл ажиллагаа, төлөөллийн үйл ажиллагааны талаар олон нийт мэдээ, мэдээлэлтэй болсноор ардчилсан институцид итгэх итгэлийг бий болгож, илүү хууль ёсны, тогтвортой байдлыг бэхжүүлнэ.
4. **Авторитаризмаас урьдчилан сэргийлэх:** Парламентын тогтолцоо, хууль тогтоох үйл ажиллагааны талаар боловсрол эзэмшсэн иргэн дарангуйллын хандлагыг эсэргүүцэх, ардчиллын үнэт зүйлсийг сахин хамгаалахад илүү сайн бэлтгэгддэг хэмээн үзэж иргэний нийгэмд парламентын боловсролыг тасралтгүй олгохыг дэмжиж төсөл, хөтөлбөр, хууль тогтоомжийг санаачлан хэрэгжүүлдэг.

Парламентын боловсролын судлагдахууны гол асуудлууд (үндсэн бүрэлдэхүүн хэсгүүд) нь дараах зүйлс байна. Үүнд:

- **Парламентын боловсролын тухай ойлголт:** Тухайлбал, Парламентын тогтолцооны төрлүүд (Вестминстер, ерөнхийлөгчийн, холимог засаглал гэх мэт), Хууль тогтоох үйл явц (хуулийн төслийн танилцуулга, хэлэлцүүлэг өрнүүлэх, байнгын хороогоор дамжих үе шат, мэтгэлцээн, санал хураалт, танилцуулах гэх мэт), Парламентын гишүүд, засгийн газар, сөрөг хүчний үүрэг, хариуцлагын асуудлууд, Парламентын тогтолцооны хяналт, тэнцвэрт байдлын тухай судлагдахуун хамаарна.
- Парламентын практик ба дэг журам (харилцаа холбоо, олон нийтийн өмнө илтгэх чадвар, шүүмжлэх сэтгэлгээ, асуудлыг шийдвэрлэх чадвар, хэлэлцээр, зөвшилцөлд хүрэх, судалгаа, шинжилгээ, парламентын ёс зүй, протокол гэх мэт);
- Иргэний оролцоо, ардчиллын үнэт зүйлсийг дэмжих (ардчиллын үйл явцад идэвхтэй оролцохыг дэмжих, иргэний үүрэг, хариуцлагын тайлбарлах, төлөвшүүлэх, ардчилсан институцид итгэх итгэлийг бий болгох гэх мэт) орно.

Ардчилсан засаглал тогтсон улс орнуудад парламентын боловсрол нь ардчилсан нийгмийн хөгжлийн салшгүй хэсэг болно. Энэ нь хувь хүмүүст, ялангуяа залуучуудад улс төрийн тогтолцоо дахь парламентын чиг үүрэг, бүтэц, үүргийн талаар заах, хялбар ойлгуулах, оролцоог нэмэгдүүлэх, эрхээ хамгаалж баталгаажуулах боломжийг олгож байдаг. Тийм ч учраас ихэнх улс орны парламентын боловсролын дэмжих төсөл, хөтөлбөрүүд нь “парламентын боловсролыг ямар онолын үндэслэлээр дэмждэг вэ?, Парламентын боловсрол ардчиллын хөгжилд хэрхэн хувь нэмэр оруулж байна вэ?, Парламентын боловсролын хөтөлбөрийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд ямар бэрхшээл тулгарч байна вэ?” гэх мэт асуудлыг хөнддөг.

Парламентын боловсролын онолын хувьд үндэс нь Ардчиллын онолд суурилж хөгжсөн. Үүнийг ерөнхийд нь 1) Зөвлөлдөх ардчиллын онол, 2) Иргэдийн боловсролын тогтолцоог хамруулсан онол, 3) Конструктивист сургалтын онолууд 4) Хүний хөгжил ба ардчиллын үнэт зүйлс хэмээн ерөнхийд ангилж болно. Онолыг дэлгэрүүлэн тайлбарлавал,

- Зөвлөлдөх ардчиллын онол буюу ардчиллын онол ба оролцооны асуудал нь философич Юрген Хабермас (Jürgen Habermas)-ийн олон нийтийн хүрээний тухай үзэл баримтлал¹, Роберт Даль (Robert Dahl)-ийн полиархын онол² зэрэг нь яриа хэлэлцээ, хамруулах орон зайг бий болгоход улс төрийн боловсролын ач холбогдлыг онцлон тэмдэглэсэн байдаг.³ Тухайлбал, зөвлөлдөх ардчиллын онолд⁴ улс төрд оролцох чадвартай, мэдээлэлтэй иргэнийг

¹ Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society* (Vol. 1, T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.

² Dahl, R. A. (1998). *On democracy*. Yale University Press.

³ Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action* (Vol. 1). Beacon Press.

⁴ Rawls, J. (1993). *Political liberalism*. Columbia University Press.

төлөвшүүлэхэд парламентын боловсрол нэн чухал хэмээгээд иргэд сонгуулийн үеэрх улс төрийн хэлэлцүүлэгт оролцох, төлөөлөгчдөд хариуцлага тооцох, хариуцлага нэхэх, үндэслэлтэй шийдвэр гаргахын тулд парламентын үйл явцыг ойлгох ёстой гэх үзэл баримтлалд суурилдаг. Түүнчлэн философич Юрген Хабермасийн хувьд нийтийн хүрээний тухай үзэл баримтлалд үндэслэн парламентын төлөвшил нь иргэдийн оновчтой яриа, ардчилсан хэлэлцүүлэгт оролцох чадвараар илэрдэг⁵ хэмээн үздэг.

- Иргэний боловсролын онолууд нь парламентын боловсролын үндэс суурь болдог бөгөөд Жоэл Вестхаймер (Joel Westheimer), Жозеф Кан (Joseph Kahne) нарын хэлснээр ардчилсан иргэншил нь хувийн хариуцлагатай, оролцоотой, шударга ёсыг эрхэмлэдэг гэсэн гурван төрлийн иргэнийг хамардаг.⁶ Үүнийг судлаач Жоэл Вестхаймер болон Жозеф Кан нар 2004 оны “Ямар төрлийн иргэн бэ? Ардчиллын төлөө боловсрол олгох улс төр (What Kind of Citizen? The Politics of Educating for Democracy)” хэмээх бүтээлдээ нийгэм дэх гурван төрлийн иргэнийг тодорхойлсон байдаг. Тэдний тодорхойлолт, ангилал ёсоор 1) Хувийн хариуцлагатай иргэн, 2) Оролцоотой иргэн, 3) Шударга ёсыг эрхэмлэгч иргэн нийгэмд байна.⁷ Судлаачид иргэний төрөл тус бүрийг дараах байдлаар тодорхойлсон байна. Үүнд:

- 1) Хувийн хариуцлагатай иргэн (The Personally Responsible Citizen) - Нийгэмдээ хариуцлагатай амьдрахыг заахад анхаарлаа төвлөрүүлдэг (жишээ нь, хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөх, сайн дурын ажил хийх гэх мэт). Энэ нь парламентын боловсролын хүрээнд иргэд санал өгөх, ардчилсан институцийг хүндэтгэх, парламентын үйл ажиллагаагаар тогтсон хуулиудыг дагаж мөрдөхийн ач холбогдлоор илэрнэ.⁸
- 2) Оролцоотой иргэн (The Participatory Citizen) – Аливаа иргэний нийгмийн үйл ажиллагааг зохион байгуулах, санал өгөх, байгууллагуудтай харилцах зэрэг иргэний болон улс төрийн үйл явцад идэвхтэй оролцдог. Парламентын боловсролын хүрээнд УИХ-ын сонгуульд идэвхтэй оролцох, нийтийн сонголд оролцох, хууль тогтоогчид өргөдөл гаргах зэргээр илэрнэ.⁹
- 3) Шударга ёсыг эрхэмлэгч иргэн (The Justice-Oriented Citizen) - Бодлого асууж, нийгмийн өөрчлөлтийг эрэлхийлэх замаар шүүмжлэлт сэтгэлгээ, системийн асуудлуудыг шийдвэрлэхэд анхаарлаа хандуулдаг. Парламентын боловсролын хүрээнд иргэд парламентын

⁵ Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action: Reason and the rationalization of society* (Vol. 1, T. McCarthy, Trans.). Beacon Press.

⁶ Westheimer, J., & Kahne, J. (2004). *What kind of citizen? The politics of educating for democracy*. American Educational Research Journal, 41(2), 237–269. <https://doi.org/10.3102/00028312041002237>

⁷ Ibid. 237–269. <https://doi.org/10.3102/00028312041002237>

⁸ Ibid. 237–269. <https://doi.org/10.3102/00028312041002237>

⁹ Ibid. 237–269. <https://doi.org/10.3102/00028312041002237>

шийдвэрт шүүмжлэлтэй хандаж, хууль тогтоомжийн нийгэмд үзүүлэх нөлөөг ойлгож, шинэчлэлийг сурталчилж сурах байдлаар илэрнэ.¹⁰

Парламентын боловсрол нь парламентын үйл ажиллагаа, хариуцлагын талаарх ойлголтыг төлөвшүүлж дээрх гурван төрлийн иргэнийг хөгжүүлэх зорилготой байдаг. Үүнээс иргэний боловсролын онолын үндэслэлүүд нь мэдээлэлжсэн иргэн бүрийн иргэний чадамж (улс төрийн тогтолцооны мэдлэг) болон иргэний журамт үүрэг (харилцах хариуцлагын мэдрэмж) хэмээн тайлбарладаг.¹¹

- Конструктивист сургалтын онолын хувьд Жон Дью (John Dewey)-ийн боловсролд зориулсан конструктивист хандлага нь туршлага судлах арга замыг парламентын боловсролын үр дүнтэй байдалд чухал нэмэртэй хэмээн үздэг.¹² Улмаар Парламентын боловсролын хүрээнд Дьюигийн конструктивист хандлагын гол үзэл баримтлал нь 1) Хийж сурах, 2) Туршлага суралцах ба бодит нөхцөл байдлыг харгалзан үзэх, 3) Ардчиллын талаар хэлэлцэх бичил бүлгүүдийг бий болгох, 4) Тунгаан бодох ба шүүмжлэлтэйгээр сэтгэх, 5) Нийгмийг хамарсан сургалтыг сайжруулах зэрэг болно.¹³

Жон Дью конструктивист хандлагын гол үзэл баримтлал тус бүрийг дараах байдлаар тодорхойлсон байна. Үүнд:

- 1) Хийж сурах - Жон Дьюгийн үзэл хандлагаар боловсрол нь цээжлэх, идэвхгүй суралцахаас давж гарах ёстой буюу сорилттой тулгарч түүнийг даван гарах арга замд суралцах явцдаа боловсрол эзэмших нь зохимжтой. Үүнийг Парламентын боловсролын хүрээнд, парламентыг элэглэх (шүүмжлэх), хууль тогтоомжийн хэлэлцүүлгийг загварчлах (форматад өөрчлөлт оруулах), хууль тогтоогч эсвэл иргэний дүрд тоглох (парламентын загвар хуралдаан) зэрэг үйл ажиллагаа нь иргэдэд өөрөө ямар нэгэн үйлдэл, идэвх оролцоо гаргах замаар парламентын үйл явцыг ойлгох боломжийг олгодог. Энэ төрлийн идэвхтэй үйл ажиллагаа нь хуулийг хэн, хэрхэн санал болгож, хэлэлцэж, батлуулж буг өөрийн биеэр мэдэрч, онолын ойлголтыг илүү бодитой, мартагдашгүй болгох практик хийх боломжийг олгодог.
- 2) Туршлага суралцах ба бодит нөхцөл байдлыг харгалзан үзэх - Жон Дьюгийн үзэл хандлагаар боловсрол нь нийгмийн бүтэц, асуудлыг тусгасан бодит туршлагаас үндэслэх ёстой. Үүнийг иргэдэд парламентын боловсролыг олгох агуулга, зорилт руу хөрвүүлэн харвал парламентын байгууллагад зочилж, шууд мэтгэлцээнийг (чуулган, хэлэлцүүлгийг) ажиглаж, хууль тогтоогчидтой харилцах, шийдвэр

¹⁰ Ibid. 237–269. <https://doi.org/10.3102/00028312041002237>

¹¹ Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge University Press.

¹² Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. Macmillan.

¹³ Ibid.

гаргах үйл явцыг үзэх зэрэг боломжийг хангах агуулга бүхий байна. Хууль тогтоох үйл ажиллагаатай ийнхүү бодитоор танилцах нь улс төрийн тогтолцооны талаарх ойлголтыг гүнзгийрүүлэн хөгжүүлж, иргэний чадамж, оролцоог нэмэгдүүлдэг.

- 3) Ардчиллын талаар хэлэлцэх бичил бүлгүүдийг бий болгох - Жон Дьюгийн үзэл хандлагаар шат шатны боловсролын байгууллага, сургуулиуд нь сурагч, оюутнуудын хамтран ажиллах, мэтгэлцэх, асуудал шийдвэрлэх гэх мэт ардчиллын үнэт зүйлсийг хэрэгжүүлдэг "бичил нийгэм" юм. Үүнийг парламентын боловсролыг дэмжих, олгох агуулгаар харвал шат шатны боловсролын байгууллагууд, багш нарын зүгээс анги танхим, орчныг бүрдүүлж, оюутнуудыг асуудлыг хэлэлцэх, санал бодлоо нэгтгэх, шийдвэр гаргах оролцоог нэмэгдүүлэх боломжтой. Ийм төрлийн идэвхжүүлэлт нь шүүмжлэлт сэтгэлгээг хөгжүүлж, олон нийттэй харилцах, өөрийгөө илэрхийлэх, зөвшилцөх, шийдэл эрэлхийлэх зэрэг ур чадварыг хөгжүүлэхэд тусалж улмаар ардчиллын оролцоог дэмждэг.
 - 4) Тунгаан бодох ба шүүмжлэлтэйгээр сэтгэх - Жон Дьюгийн үзэл хандлагаар тунгаах бодох ба шүүмжлэлтэйгээр сэтгэх сургалт, дадал нь иргэдэд туршлага, бодит нөхцөлд үндэслэн дүн шинжилгээ хийх, үндэслэлтэй дүгнэлт хийх боломжийг олгодог. Үүнийг парламентын боловсрол олгох агуулгын хүрээнд юун түрүүнд, "Парламентын загвар хуралдаан эсвэл бодит хэлэлцүүлэгт иргэд, суралцагч, оюутнуудыг оролцуулах", дараагаар нь оролцогч нарыг "тунгаан эргэцүүлэх хэлэлцүүлэгт" оролцуулах хэмээх хоёр шат бүхий дамжлагатайгаар зохион байгуулж 1) Парламентын шийдвэр гаргахад тулгамдаж буй асуудал, 2) Бодлого боловсруулахад мэтгэлцээн, буулт хийх, төлөөллийн үүрэг хэмээх ардчиллын үйл явцын талаарх ойлголтыг бэхжүүлж, улс төрийн оролцоог нэмэгдүүлдэг.
 - 5) Нийгмийг хамарсан сургалтыг сайжруулах - Ардчилсан нийгэмд идэвхтэй, хариуцлагатай иргэнийг төлөвшүүлэхэд боловсрол чухал үүрэг гүйцэтгэдэг хэмээн Жон Дьюи үзсэн. Тийм ч учраас туршлага судлах замаар суралцах нь улс төрийн үр нөлөө, улс төрийн үйл явцыг ойлгож, нөлөөлөх чадварт итгэх итгэлийг бий болгоно. Түүнчлэн Парламентын үйл ажиллагааг анхааралтайгаар ажиглаж, идэвхтэй оролцдог иргэд ардчиллын институцийн ач холбогдлыг ойлгож, улс төрийн оролцооны чухал ач холбогдлыг бусдадаа түгээсээр байдаг.
- Хүний хөгжил, ардчиллын үнэт зүйлсийн хувьд Рональд Инглехарт (Ronald Inglehart)-ны Постматериалист онол нь боловсролын өндөр түвшин, эдийн засгийн тогтвортой байдал нь ардчилал, оролцооны хандлага, тэр дундаа

парламентын төлөвшилтэй холбоотой хэмээн үзэж судалдаг.¹⁴ Өөрөөр хэлбэл, онолын үүднээс дэлгэрүүлэн тайлбарлавал, Рональд Инглехартын “Постматериалист онол” нь “хүний хөгжил, ардчилсан үнэт зүйлс, иргэний хандлага” хоорондын хамаарлыг ойлгох гол үзэл санаа юм. Нийгэм эдийн засгийн хувьд илүү хөгжиж, аюулгүй байдлаа хангахын хэрээр хувь хүмүүс өөрсдийн үнэт зүйлсээ “материаллаг оршин тогтнох”-оос “материализмын дараах зорилтууд” буюу өөрийгөө илэрхийлэх, бие даасан байдал, улс төрийн оролцоо зэрэгт шилжүүлдэг гэж энэхүү онол үздэг. Энэхүү шилжилт нь “парламентын төлөвшил” болон “иргэдийн ардчилсан оролцоо” хоорондын хамаарлыг ойлгоход, ялангуяа боловсрол өндөр, эдийн засгийн тогтвортой байдал бүхий нийгэмд чухал ач холбогдолтой. Инглехарт “Постматериалист онолыг” үндсэндээ аж үйлдвэрийн дараах нийгэм дэх “соёлын өөрчлөлт ба үнэт зүйлс” сэдвээр хийсэн ажлаараа хөгжүүлж тайлбарласан.¹⁵ Рональд Инглехартын “Чимээгүй хувьсгал (1977)”¹⁶ хэмээх номд дурдсан түүний гол диссертаци нь “эдийн засгийн аюулгүй байдал” ба “боловсрол” нь иргэдийн үнэт зүйл, зан үйлд ихээхэн нөлөөлдөг. Нийгэм эдийн засгийн аюулгүй байдал, бие махбодын оршин тогтнох зэрэг “материалист үнэт зүйлсээс” хувь хүний эрх чөлөө, өөрийгөө илэрхийлэх зэрэг “постматериалист үнэт зүйлс рүү шилжихийн хэрээр тэдний улс төр, иргэний оролцоо нь өөрчлөгддөг. Энэ нь ардчилсан оролцоо, парламентын оролцоонд гүн гүнзгий нөлөө үзүүлдэг. Инглехартын онол дараах агуулга бүхий үзэл санаанд суурилдаг. Үүнд:

- 1) эдийн засгийн аюулгүй байдал нэмэгдэхийн хэрээр (орлогын өндөр түвшин, нийгмийн халамж, тогтвортой байдлыг хангах замаар) иргэд амьдралын чанар, хүний эрх зэрэг эдийн засгийн бус асуудлуудыг эн тэргүүнд тавьж эхэлдэг. Улмаар энэхүү үнэт зүйлсийн өөрчлөлт нь “оролцоотой”, “ардчилсан хандлагыг” бий болгож, улс төрийн оролцоо, парламент гэх мэт ардчилсан институцид оролцох сонирхлыг нэмэгдүүлдэг.¹⁷
- 2) Дээд боловсролын түвшин чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Учир нь боловсролтой хүмүүс ардчиллыг эрхэмлэх, улс төрийн тогтолцоог ойлгох, засаглалын үйл ажиллагаанд оролцох өндөр магадлалтай байдаг.¹⁸

Парламентын төлөвшил гэдэг нь тухайн улсын парламентын тогтолцоо нь иргэнийг үр дүнтэй төлөөлж, ардчилсан бодлого хэрэгжүүлж, улс төрийн оролцоог хөхүүлэн дэмжиж буйг хэлнэ. Инглехартын постматериалист тогтолцоо нь өндөр

¹⁴ Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization: Cultural, economic, and political change in 43 societies*. Princeton University Press.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Inglehart, R. (1977). *The silent revolution: Changing values and political styles among Western publics*. Princeton University Press.

¹⁸ Ibid.

түвшний боловсрол, эдийн засгийн аюулгүй байдал улс орнууд яагаад парламентын төлөвшил өндөр түвшинд байдгийг тайлбарлахад тусалдаг чухал онол, үзэл баримтлал болно.

Улс орнуудад иргэдийн парламентын боловсролын түвшнийг тодорхойлох нэгдсэн шалгуур, үнэлгээ, үзүүлэлт хараахан байхгүй ч иргэдийн парламентын боловсролыг үүднээс дараах үнэлгээний арга зүйг баримталж байна. Үүнд:¹⁹

- 1) Мэдлэгт суурилсан үнэлгээ: Парламентын бүтэц, үүрэг, үйл явцын талаарх иргэдийн ойлголтыг үнэлэх үнэлгээ багтана.
- 2) Иргэний оролцооны хэмжүүр: Парламентын болон Ерөнхийлөгчийн сонгууль, олон нийтийн сонсгол, зөвшилцөх явцад холбогдох иргэний үйл ажиллагаанд оролцох оролцоог хэмжинэ.²⁰
- 3) Мэдлэг, ойлголтын судалгаа: Иргэдийн парламентын чиг үүргийн талаарх мэдлэг, парламентын институцид итгэх итгэлийг үнэлнэ.²¹
- 4) Боловсролын хөтөлбөрүүдэд оролцох: Залуучуудын загвар парламент, иргэний боловсролын санаачилга зэрэг парламентын боловсролын хөтөлбөрүүдийн хүртээмж, үр нөлөөг хянах замаар үнэлнэ.²²
- 5) Зан үйлийн үзүүлэлт: Иргэдийн зан үйлийг сурталчлах, өргөдөл гаргах, хууль тогтоох үйл ажиллагаанд идэвхтэй оролцох талаар ажиглах замаар үнэлнэ.²³

¹⁹ Inter-Parliamentary Union. (2017). *Parliamentary involvement in civic education*. Retrieved from www.ipu.org

²⁰ OECD. (2011). *Civic participation and civic education*. OECD Publishing.

²¹ UNESCO. (2012). *Education for democratic citizenship and human rights*. Paris: UNESCO.

²² Westheimer, J., & Kahne, J. (2004). *What kind of citizen? The politics of educating for democracy*. American Educational Research Journal, 41(2), 237–269.

²³ Dalton, R. J. (2008). *The good citizen: How a younger generation is reshaping American politics*. CQ Press.

СУДАЛГААНЫ УДИРТГАЛ

Парламентын судалгаа, хөгжлийн хүрээлэнгийн захиалгаар “Олон нийтийн парламентын боловсролын түвшин, мэдлэгийг тогтоох социологийн судалгаа”-г хийлээ.

Парламентын боловсрол нь парламентын ардчиллын талаарх ойлголтыг түгээн дэлгэрүүлэх, улс төрийн оролцоог дэмжих, мэдээлэлтэй, идэвхтэй иргэдийг төлөвшүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх замаар ардчиллыг бэхжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Нөгөөтээгүүр Парламентын засаглалын мөн чанар, олон намын тогтолцоо, төлөөллийн ардчилал зэрэг иргэд сонгуульд саналаа өгч эрхээ эдлэх процессыг амар, хялбараар ойлгуулах, мэдээ, мэдээллийг түгээн дэлгэрүүлэх, оролцоотой иргэний нийгмийг төлөвшүүлэх чухал үүргийг гүйцэтгэдэг.

Дээрх онолын үзэл баримтлалд үндэслэн уг судалгаагаар иргэдийн нийгэм, эдийн засгийн талаарх төсөөлөл, төр засгийн үнэлгээ, улс төрийн оролцоо, улс төрийн нам болон парламентын талаарх ойлголт, мэдлэг хандлагыг тодорхойлохыг зорьсон. Тус зорилгын хүрээнд дараах асуудлыг тодруулсан. Үүнд:

- Монгол Улсын хөгжлийн чиг хандлага, эдийн засгийн талаарх үнэлгээний төсөөлөл;
- Иргэдийн улс төрийн оролцооны хэлбэр, Улсын Их Хурлын сонгуульд санал өгч буй байдал, улс төрийн намыг дэмжиж буй хэлбэр, нэр дэвшигчид тавьж буй шаардлага;
- Улс төрийн намын талаарх ойлголт мэдлэг, Улсын Их Хуралд суудал бүхий намуудын талаарх төсөөлөл, улс төрийн намд гишүүнээр элсэх тухай ойлголт;
- Парламентын болон Улсын Их Хурлын гишүүний чиг үүргийн талаарх ойлголт, Улсын Их Хурлын сонгуулийн болон улс төрийн намын тогтолцооны талаарх ойлголт мэдлэг.

Судалгааны хамрах хүрээ, цаг хугацаа

Судалгаанд 2024 оны Улсын Их Хурлын сонгуулийн 3 тойрог (Зүүн бүс: Дорнод, Сүхбаатар, Хэнтий, Төвийн бүс: Төв, Сэлэнгэ, Дархан-Уул, Говийн бүс: Говьсүмбэр, Дорноговь, Дундговь, Өмнөговь), Улаанбаатар хотыг хамруулж, тоон болон чанарын судалгааны мэдээллийг 2024 оны 12 сарын 06-аас 2024 оны 12 сар 10-ны өдөр цуглуулсан болно.

Судалгааны арга зүй

Судалгааг нийгмийн эмпирик судалгааны тоон болон чанарын судалгааны аргыг ашиглан хийсэн. Тоонд судалгааны хүрээнд асуулгын (анкетын) нүүр тулсан ярилцлагын аргыг (Face-to-Face-interview) ашигласан бол, чанарын судалгааны хүрээнд фокус бүлгийн хэлэлцүүлгийн (focus group discussion) аргыг ашигласан.

Тоон судалгааны түүврийг санамсаргүй түүврийн арга болон квот-маршрутын аргыг хослуулан боловсруулсан. Тухайн аймаг, дүүрэгт оршин суудаг, 18 болон түүнээс дээш иргэнийг нийгэм-хүн ам зүйн квотод тохируулан санамсаргүй түүврийн дүрмээр сонгож асуумжийн дагуу мэдээлэл цуглуулсан. Нэг ярилцлага дунджаар 20-25 минут үргэлжилсэн. Нийт 3,520 иргэнийг тус судалгаанд хамруулсан.

Фокус бүлгийн ярилцлагыг Улаанбаатар хотод 4, аймаг орон нутагт (Дорнод, Хэнтий, Төв, Дархан-Уул, Дундговь, Өмнөговь) 6 удаа, нийт 10 удаагийн ярилцлагад 100 хүнийг хамруулсан болно.

Судалгааны багийн мэдээлэл

Судалгааны ажлыг гүйцэтгэхийн тулд судалгааны зохицуулагч 1, зохион байгуулагч 1, зөвлөх 1, баг ахалж ажиллах ахлах судлаач 10, гэрээт судлаач 60, жолооч 10, нийт 83 хүний бүрэлдэхүүнтэй баг ажилласан болно.

Судалгаанд оролцогчдын хүн ам зүйн үзүүлэлт

Хүснэгт 1. Судалгаанд оролцогчдын оршин суугаа газар

Оршин суугаа хот/аймаг		Хувь
Зүүн бүс	Улаанбаатар хот	30.5%
	Дорнод аймаг	6.9%
	Сүхбаатар аймаг	6.9%
	Хэнтий аймаг	7.7%
Төвийн бүс	Төв аймаг	7.6%
	Сэлэнгэ аймаг	8.4%
	Дархан-Уул аймаг	8.3%
Говийн бүс	Говьсүмбэр аймаг	3.6%
	Дорноговь аймаг	6.6%
	Өмнөговь аймаг	7.2%
	Дундговь аймаг	6.2%
Нийт		100%

Хүснэгт 2. Судалгаанд оролцогчдын нас, хүйс, оршин суугаа газар

Насны бүлэг	Хувь	Орон сууцны хэлбэр	Хувь
18-22 нас /GenZ/	11.3%	Орон сууц	32.9%
23-27 нас /GenZ/	10.5%	Гэр хороолол	67.1%
28-36 нас /GenY/	19.5%	Нийт	100%
37-44 нас /GenY/	16.4%	Хүйс	Хувь
45-50 нас /GenX/	11.5%	Эрэгтэй	46.6%
51-59 нас /GenX/	14.4%	Эмэгтэй	53.4%
60+ нас /Boomers/	16.3%	Нийт	100%
Нийт	100%		

Хүснэгт 3. Судалгаанд оролцогчдын ажил эрхлэлт

Ажил эрхлэлт	Хувь
Төрийн болон төсвийн байгууллагын мэргэжилтэн/ажилтан	16.5%
Олон улсын байгууллага	0.3%
Төрийн бус байгууллага /ТББ/	1.6%
Хувийн байгууллагын ажилтан	17.7%
Аж ахуйн нэгжийн эзэн/ажил олгогч	0.8%
Хувиараа хөдөлмөр эрхлэгч болон өрхийн бизнес эрхлэгч	15.9%
Малчин, уяач	6.2%
Оюутан	5.3%
ЕБС-ийн сурагч	2.7%
Тэтгэвэрт	17.6%
Группт/ХБИ	1.8%
Ажил эрхлэхгүй байгаа	13.5%
Нийт	100%

Хоёр. ИРГЭДИЙН НИЙГЭМ, ЭДИЙН ЗАСГИЙН ТАЛААРХ ТӨСӨӨЛӨЛ, ТӨР ЗАСГИЙН ҮНЭЛГЭЭ

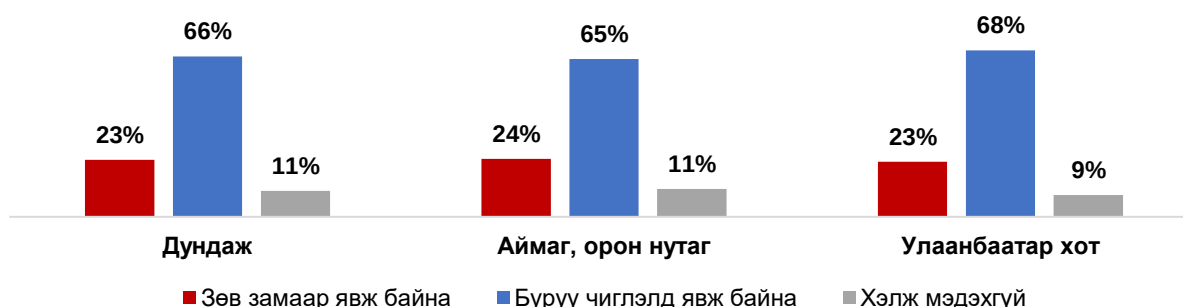
2.1 Нийгэм, эдийн засгийн талаарх төсөөлөл

Улс орны ирээдүйн талаарх иргэдийн төсөөллийг тодруулах үүднээс “Монгол Улс зөв чиглэлд явж байна уу эсвэл буруу чиглэлд явж байна уу?” гэж асуухад судалгаанд оролцогчдын 66% буюу ойролцоогоор 10 хүн тутмын 6-7 нь “буруу чиглэлд явж байна” гэж хариулсан. Өөрөөр хэлбэл иргэдийн дийлэнх нь Монгол Улсын ирээдүйн талаар сөрөг төсөөлөлтэй байна.

Харин Монгол Улс зөв чиглэлд явж байна гэж хариулсан нь 23% буюу 4 хүн тутмын нэг байна.

Судалгааны үр дүнг иргэдийн оршин суугаа газраар харьцуулж харвал, төдийлөн ялгаагүй буюу 65%-68% нь Монгол Улс буруу чиглэлд явж байна гэсэн бол 23%-24% зөв чиглэлд явж байна гэж хариулжээ.

График 1. Таны бодлоор Монгол Улс зөв чиглэлд явж байна уу эсвэл буруу чиглэлд явж байна уу?

Фокус бүлгийн ярилцлагын дүнгээс харвал, Монгол Улс зөв чиглэлд явж байна гэж дүгнэхдээ дараах үндэслэлийг дэвшүүлсэн. Тухайлбал,

- Бусад улс оронтой ижил хөгжиж, техник технологийн дэвшил явагдсаар байна.
- Нийгэм, улс төрийн нөхцөл байдал нэг үеэ бодвол ил тод болж байна.
- Авлига, албан тушаалын хэрэгтэй тэмцэж байна.
- Иргэдийнхээ эрүүл мэндэд анхаарч “Эрт илрүүлэг”-т хамруулж байна.

Харин Монгол Улс буруу чиглэлд явж байна гэж үзэхдээ,

- Монгол Улсын эдийн засгийн нөхцөл байдал жил ирэх тусам хүндэрч, иргэдийн амьдрал доройтож, баян ядуугийн ялгаа улам нэмэгдэж байна;

- УИХ-ын гишүүд болон эрх мэдэл бүхий албан тушаалтнууд нь нүүрсний хулгай зэрэг авлига, албан тушаалын хэрэгт холбогдож, улсын хөгжлөөс хойш татаж байна;
- Иргэд зээлээс зээлийн хооронд амьдарч байна;
- Эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах эрх зөрчигдөж, хорт хавдар зэрэг өвчлөл нэмэгдсээр байна;
- Дотоодын үйлдвэрлэл хөгжөөгүй, ОХУ, БНХАУ-аас хараат байна;
- Монгол Улсын гадаад өр өндөр байна;
- Халамжийн бодлого хавтгайрсан;
- Төрийн үйлчилгээ шат шатандаа хүндрэлтэй байж, авлигажсан;
- Байгалийн баялгаа ухаж, гадагшаа гаргасаар байгаа;
- Татвар төлөгчдийн мөнгийг эрх мэдэл бүхий хүмүүс үр дүнгүй зарцуулж, хувьдаа завшиж байна;
- Газар нутгаа зарж эхэлсэн;
- Шүүх засаглал бүх хүнд тэгш үйлчлэхгүй байна;
- Цалин, тэтгэвэр бага байхад өргөн хэрэглээний бараа, бүтээгдэхүүний үнэ өдрөөс өдөрт нэмэгдэж байна зэрэг тайлбарыг өгч байна.

Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд бий болсон өөрчлөлтүүдийн талаарх байр суурийг өрхийн санхүү, амьдралын чанарт гарсан өөрчлөлт, дүүрэг, нийслэлийн хөгжилд гарсан өөрчлөлт, Монгол Улсын эдийн засаг, хөгжилд гарсан өөрчлөлт зэрэг 5 өнцгөөс асууж, үнэлүүлсэн.

Судалгааны үр дүнгээс , амьдарч буй аймаг, дүүргийн хөгжил сайжирсан гэх хариулт хамгийн өндөр буюу 55% байна. Харин Монгол Улсын эдийн засаг дордсон гэж хариулсан дүн хамгийн өндөр буюу 43% байна.

График 2. Сүүлийн 3 жилийн хугацаанд бий болсон өөрчлөлтүүдийн талаарх байр суурь?

Монгол Улсын эдийн засаг дордож байна гэж хариулахдаа дараах үндэслэлүүдийг судалгаанд оролцогчдын зүгээс дурдсан. Тухайлбал,

- Инфляц нэмэгдэж, мөнгөний ханш суларсаар байна;
- Улсын хөрөнгийг зөв зүйлд зарцуулдаггүй;
- Баян, ядуугийн ялгаа их болсон;
- Дотоодын үйлдвэрлэл хөгжөөгүй. ЖДҮ, дотоодын бизнес эрхлэгч нараа дэмждэггүй;
- Цалин, тэтгэвэртэй харьцуулахад өргөн хэрэглээний бараа, бүтээгдэхүүний үнэ өсөж, иргэдийн амьдрал доройтож байна;
- Байгалийн баялгаа гадагшаа гаргаж, орж ирсэн мөнгийг эрх мэдэл бүхий цөөн хүн завшиж, иргэдийн боломжийг хулгайлж байна;
- Байгалийн баялгаас орж ирсэн мөнгийг зөв зарцуулахгүй байна;
- Авлига, албан тушаалын хэрэг их гарч байна;
- Төр засаг иргэдээ татвараар дарамталж байна;
- Гадаад улс орноос их хэмжээний зээл, тусламж авч байна. Мөн гаднын зээл тусламжийн зарцуулалт ил тод биш;
- Эдийн засгийн хувьд хоёр хөршөөс (ОХУ, БНХАУ) шууд хамааралтай байна;
- Нийгмийн халамж зорилтот бүлэгтээ хүрэхгүй, хавтгайрч байна;
- Зээлгүй хүн гэж байхгүй болж, иргэд өрийн дарамтад орсон гэжээ.

2.2 Төр засгийн үйл ажиллагаа дахь үнэлгээ

Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурал, Засгийн газрын үйл ажиллагааг үнэлүүлэхэд Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагааны үнэлгээ хамгийн өндөр буюу дундаж үнэлгээ 2.9 байгаа бол Улсын Их Хурал, Засгийн газрын үйл ажиллагааг үнэлж буй байдал бараг ижил буюу дундаж үнэлгээ 2.7 байна.

Сайн гэж үнэлсэн байдлаас харвал, Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагааг судалгааг оролцогчдын 29% буюу ойролцоогоор 3 хүн тутмын нэг нь сайн гэж үнэлсэн. Харин Улсын Их Хурлыг 17%, Засгийн газрыг 21% нь сайн гэж үнэлжээ.

Одоогоор Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг үнэлж мэдэхгүй байна гэж судалгаанд оролцогчдын 24% буюу 4 хүн тутмын нэг хариулсан нь анхаарал татаж байна.

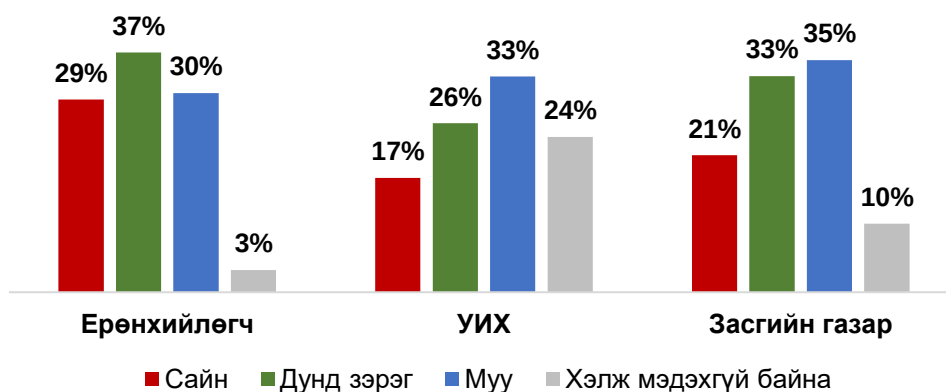
Монгол Улс анх удаа 126 гишүүнтэй Улсын Их Хурлыг сонгосон нь ийнхүү хүлээлт үүсгэсэн болов уу.

График 3. Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурал, Засгийн газрын үйл ажиллагааны үнэлгээ

Дундаж үнэлгээ: **2.9**

2.7

2.7

Тайлбар: Маш сайн бол 5, маш муу бол 1, 1-5 хүртэлх үнэлгээ өгсөн.

Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагааг үнэлсэн байдлыг судалгаанд оролцогчдын оршин суугаа газраар харьцуулж харвал, аймаг, орон нутагт амьдардаг иргэдийн үнэлгээ Улаанбаатар хотод оршин суугчдын үнэлгээнээс өндөр буюу дундаж үнэлгээ 3.1 байна. Тодруулбал, аймаг, орон нутагт амьдардаг иргэдийн 36% нь Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагааг сайн гэж үнэлсэн нь Улаанбаатар хотод амьдардаг иргэдийн сайн гэсэн үнэлгээнээс 14%-аар өндөр байна.

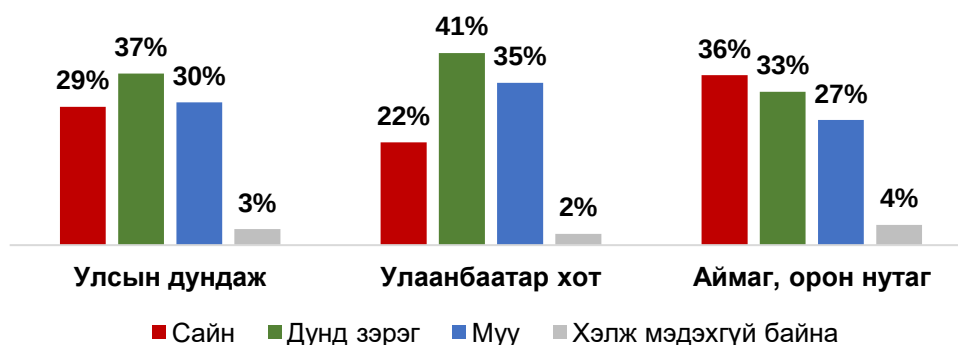
Харин Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагаанд муу үнэлгээ өгсөн нь Улаанбаатар хотын иргэдийн 35% байгаа нь аймаг, орон нутаг дахь иргэдийн муу үнэлгээ өгсөн дүнгээс 8%-аар өндөр дүн юм.

График 4. Та Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагааг үнэлнэ үү? (Оршин суугаа газраар)

Дундаж үнэлгээ: **2.9**

2.7

3.1

Фокус бүлгийн ярилцлагаар Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагааг үнэлэхдээ ямар дүгнэлт хийсэн болохыг тодруулсан.

Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагааг шүүмжилсэн байр суурийг харвал,

- Ерөнхий сайд байхдаа сайн ажиллаж байсан ч Ерөнхийлөгч болоод байгаа, байхгүй нь мэдэгдэхээ байсан;
- Баяр, наадмаар л үг хэлдэг;
- Мод тарихаас өөр ажил хийгээгүй;
- Одон, медаль тараадаг;
- Нүүрсний хулгай гэх зэрэг авлига, албан тушаалын хэрэгтэй тэмцэж, шийдвэртэй зүйл хийгээгүй;
- Ковид-19 цар тахлын үед Эрдэнэт үйлдвэрийн ашгаар айл өрхийн тог цахилгааны төлбөрийг төлж Ерөнхийлөгч болсон;
- Иргэдийн амьдрал доройтож, баян ядуугийн ялгаа нэмэгдэж, хүүхдийн хүчирхийлэл зэрэг асуудал гарч байхад дуу хоолойгоо илэрхийлээгүй.
- Зүгээр л билэгдлийн шинжтэй байдаг гэсэн бол,

Дэмжиж, сайн гэсэн үнэлгээ өгөхдөө,

- Ерөнхийлөгчийн эрх, үүргийнхээ дагуу ажиллаж байгаа;
- Гадаад уулзалтууд хийж, гадаад харилцаагаа сайжруулж байгаа;
- “Тэрбум мод” үндэсний хөдөлгөөн, “Хүнсний хувьсгал” үндэсний хөтөлбөр, Ногоон хөгжлийн бодлого, уул уурхай, зэвсэгт хүчний салбарт анхаарч байгаа;
- “Ерөнхийлөгчийн илгээлт-2100” тэтгэлэгт хөтөлбөр хэрэгжүүлсэн;
- Шаардлагатай хуулийн төсөлд хориг тавьдаг зэргээр тайлбарласан байна.

Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг үнэлсэн байдлыг судалгаанд оролцогчдын оршин суугаа газраар харьцуулж харвал, аймаг, орон нутагт амьдардаг иргэдийн үнэлгээ Улаанбаатар хотод оршин суугчдын үнэлгээнээс өндөр буюу дундаж үнэлгээ 2.8 байна. Тодруулбал, аймаг, орон нутагт амьдардаг иргэдийн 21% нь Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг сайн гэж үнэлсэн нь Улаанбаатар хотод амьдардаг иргэдийн сайн гэсэн үнэлгээнээс 7%-аар өндөр байна.

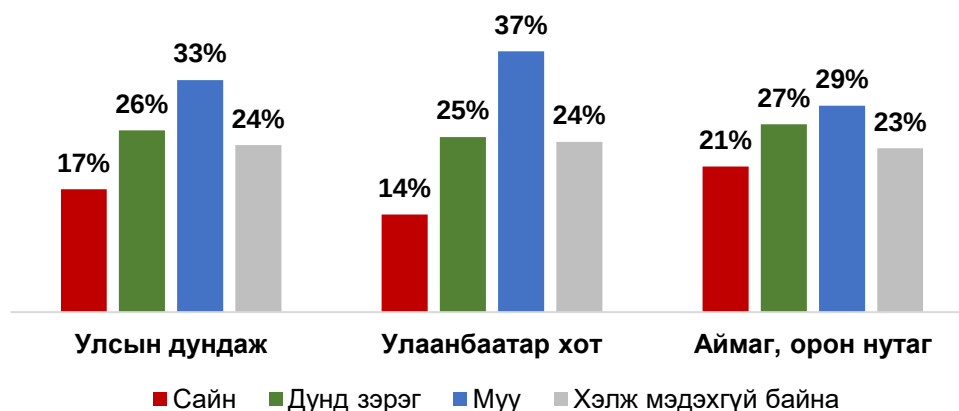
Харин Улсын Их Хурлын үйл ажиллагаанд муу үнэлгээ өгсөн дүн Улаанбаатар хотын иргэдийн 37% байгаа нь аймаг, орон нутаг дахь иргэдийн муу үнэлгээ өгсөн дүнгээс 8%-аар өндөр дүн юм.

График 5. Та одоогийн Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг үнэлнэ үү? (Оршин суугаа газраар)

Дундаж үнэлгээ: 2.7

2.5

2.8

Фокус бүлгийн ярилцлагаар Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг үнэлэхдээ ямар дүгнэлт хийсэн болохыг тодруулсан.

Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг шүүмжилсэн байр суурийг харвал,

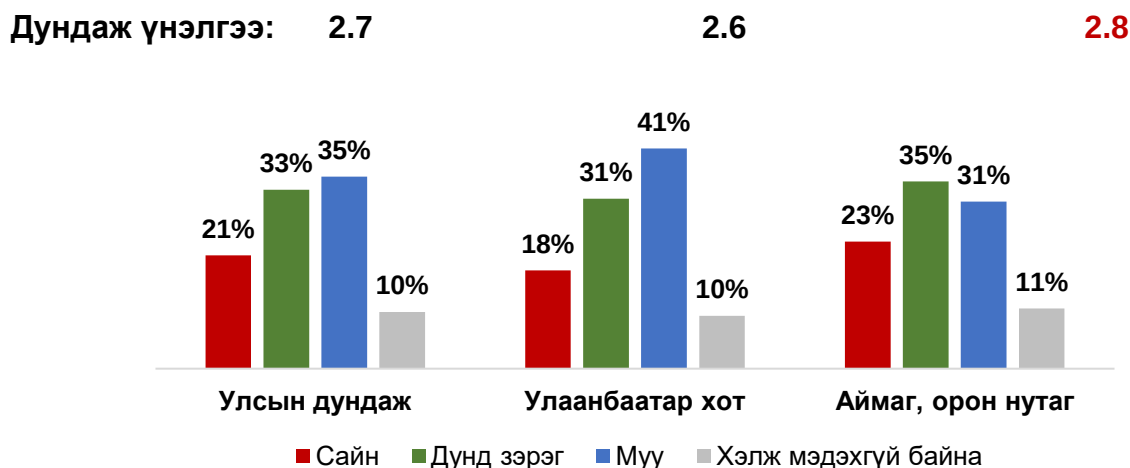
- УИХ-ын гишүүд нь чуулгандаа ирдэггүй тул ирц бүрддэггүй;
- УИХ-ын гишүүд нь иргэдийн татварын мөнгөөр гадагшаа томилолтоор явж, үндсэн ажлаа хийхгүй байна;
- Цөөн хүн чанаргүй хууль баталдаг. Хэрэгжилт нь тэгш үйлчилдэггүй;
- Хуулийн төсөл санаачлахдаа судалгаа, шинжилгээнд үндэслэж, урт хугацааны бодлогод анхаардаггүй. Энэ байдал 2025 оны төсвөөс харагдаж байна;
- Улаанбаатар хотын утаа, замын түгжрэл, үерийн асуудал УИХ-ыг муу ажиллаж буйг илэрхийлнэ;
- АН, ХҮН нам сөрөг хүчний үүргээ гүйцэтгэхгүй, МАН-тай нэг хөнжилд орсон;
- УИХ-ын гишүүд авлига, албан тушаалын хэрэгт холбогдож, амьдралаас тасарч хөрөнгөжсөн;
- Гишүүд байнга хэрэлдэж, асуудлыг шуурхай шийдвэрлэдэггүй, ёс зүйгүй аашилж байна;
- Иргэдээ эдийн засгийн хувьд хангалуун амьдруулж чадахгүй байна;
- Татвар, тэр дундаа НДШ өндөр байгаа гэжээ.

Харин Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг дэмжихдээ, Иргэд УИХ-ын үйл ажиллагааг төдийлөн мэддэггүй, өөрсдийнхөө эрх, үүргийн дагуу ажиллаж байгаа байх гэсэн таамаг хамгийн түгээмэл байна. Нөгөө талаас 126 гишүүнтэй парламент бүрдээд удаагүй байгаа тул шууд шүүмжлэх нь өрөөсгөл гэж иргэд үзэж байна.

Засгийн газрын үйл ажиллагааг үнэлсэн байдлыг судалгаанд оролцогчдын оршин суугаа газраар харьцуулж харвал, аймаг, орон нутагт амьдардаг иргэдийн үнэлгээ Улаанбаатар хотод оршин суугчдын үнэлгээнээс өндөр буюу дундаж үнэлгээ 2.8 байна. Тодруулбал, аймаг, орон нутагт амьдардаг иргэдийн 23% нь Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг сайн гэж үнэлсэн нь Улаанбаатар хотод амьдардаг иргэдийн сайн гэсэн үнэлгээнээс 5%-аар өндөр байна.

Засгийн газрын үйл ажиллагаанд муу үнэлгээ өгсөн дүн Улаанбаатар хотын иргэдийн 41% байгаа нь аймаг, орон нутаг дахь иргэдийн муу үнэлгээ өгсөн дүнгээс 10%-аар өндөр дүн юм.

График 6. Та одоогийн Засгийн газрын үйл ажиллагааг үнэлнэ үү? (Оршин суугаа газраар)

Фокус бүлгийн ярилцлагаар Улсын Их Хурлын үйл ажиллагааг үнэлэхдээ ямар дүгнэлт хийсэн болохыг тодруулсан.

Засгийн газрын үйл ажиллагааг шүүмжилсэн байр суурийг харвал,

- Авлига, албан тушаалын хэрэгтэй тэмцэж байгаа ч үр дүн нь харагдахгүй байна;
- Хууль тогтоомж, шийдвэрийн хэрэгжилт муу байна. Цалин, тэтгэвэр нэмсэн ч өргөн хэрэглээний бараа, бүтээгдэхүүний үнэ, шатахууны хомсдолд хяналт тавиагүй;
- Засгийн газар олон шийдвэр гаргаж байгаа ч иргэдийн амьдралд эерэг өөрчлөлт авчраагүй, иргэдийн амьдрал улам бүр доройтож байна;
- Нийгмийн сүлжээн дэх иргэдийн бухимдлыг гал унтраах төдийхнөөр аргацаадаг;
- Сөрөг хүчин болгох гэж АН, ХҮН-ыг дэмжсэн ч МАН-тай нэгдэж, Хамтарсан Засгийн газар байгуулсан;

- Улаанбаатар хотын түгжрэл, утаанд их хэмжээний мөнгө зарцуулсан ч буураагүй;
- Ерөнхий сайд Л.Оюун-Эрдэнийг Ерөнхийлөгч У.Хүрэлсүх удирддаг гэсэн байна.

Харин Засгийн газрын үйл ажиллагааг дэмжихдээ,

- “Алсын хараа 2050” хөгжлийн хөтөлбөр баталсан;
- Хөгжлийн банк, нүүрсний хулгай, Боловсролын зээлийн сан гэх зэрэг авлига, албан тушаалын хэргийн талаар шүгэл үлээж, “5Ш” ажиллагааг зохион байгуулж байгаа;
- “Эрдэнэс тавантолгой” ХК-ийн орлогыг нэмэгдүүлж, цалин, тэтгэвэр нэмсэн;
- Боомтуудыг үйл ажиллагааг сайжруулж байгаа;
- Багш мэргэжлийн суралцах хүүхдийн төлбөрийн төр 100% даах болж, оюутан цэргийг нэмж 1500 болгосон, “Шинэ сэргэлтийн бодлого” хэрэгжүүлж байгаа;
- Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг боловсруулж, нэн шаардлагатай томоохон төслүүдийг хэрэгжүүлэх гэж зорьж байгаа;
- “Эрт илрүүлэг”-ийн үзлэгийг улс орон даяар зохион байгуулсан зэргийг дурдсан байна.

Гурав. ИРГЭДИЙН УЛС ТӨРИЙН ОРОЛЦОО

3.1 Улс төрийн оролцооны талаарх ойлголт

Зориг сангийн зөвлөх, Япон Улсын Васеда их сургуулийн улс төрийн шинжлэх ухааны докторант С.Болдсайхан “Улс төрийн оролцоо”-г дараах байдлаар тодорхойлсон байна.

“Энгийн иргэдэд төр засагтайгаа хариуцлага тооцох боломж олгодог ардчиллын амин чухал, салшгүй нэг хэсэг нь иргэдийн улс төрийн оролцоо юм” гэж судлаач Роберт Даль 1973 онд бичиж байжээ. Тухайн үеийн судлаачид төртэй хариуцлага тооцох гэдгийг голдуу сонгуулиар төсөөлдөг байсан учраас сонгуульд санал өгөх, өөрөө нэр дэвших, эсвэл сонгуулийн компанит ажилд сайн дураар ажиллах, намд гишүүнээр элсэх гэх мэт цөөн тооны нийгмийн хэв хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн үйл хэргийг иргэдийн улс төрийн оролцоо гэж тодорхойлдог байв.

Харин орчин үед зөвхөн сонгуульд санал өгөхөөс гадна өөр олон аргаар улс төрд оролцох, нөлөөлөх боломж бүрдсэн байна. Тухайлбал, иргэний нийгмийн байгууллагад элсэх, өргөдөлд гарын үсэг цуглуулах, онлайнаар санал бодлоо илэрхийлэх, эсэргүүцлийн жагсаалд оролцох гэх мэт шинэ оролцооны хэлбэрүүд бий болжээ. Өөрөөр хэлбэл сошиал дээр лайк эсвэл шэйр дарах төдийд улс төрд тодорхой хэмжээгээр нөлөөлөх боломжтой болсон сонирхолтой цаг үед бид амьдарч байна.

Ийнхүү улс төрийн оролцоо гэх ойлголт нь хувьсан өөрчлөгдөж, шинэчлэгдэж байгаа бөгөөд өдгөө ихэнх судлаачид сонгуульд санал өгөх, намд гишүүнээр элсэх зэргийг улс төрийн “уламжлалт” эсвэл “институтийн оролцоо” гэж харин жагсаал, цуглаанд оролцох, онлайнаар санал бодлоо илэрхийлэх гэх мэт үйл хэргийг “институтийн бус” (non-institutional) оролцоо гэж нэрлэж тус тусад нь судалж байна.

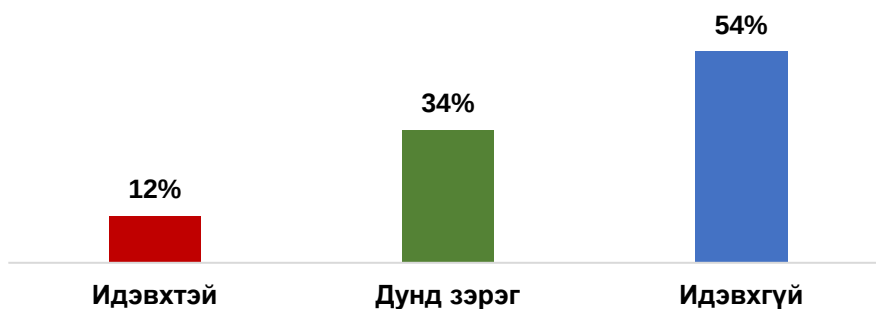
Улс төрийн оролцоо гэж сонгуульд санал өгөх үйл явц гэж ойлгох нь иргэдийн дунд түгээмэл байна.

Сонгуульд санал өгөхөөс өөрөөр ямар хэлбэрээр улс төрийн оролцоотой байж болох талаар тодруулахад, нийгэм, улс төрд болж буй үйл явдал, төрөөс гарч буй шийдвэрийн талаар мэдээлэл авч, сонгогдсон төлөөлөгчдийн үйл ажиллагаа, мөрийн хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хяналт тавьж, тулгамдсан асуудлаар хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, сошиал орчинд санал бодлоо илэрхийлэх, төрийн байгууллагад санал, хүсэлт хүргүүлж, шийдвэрлүүлэх, хуулийн төсөлд санал оруулж, тусгуулах зэргийг ойлгож байна.

3.2 Улс төрийн идэвх оролцоо, оролцооны хэлбэр

Судалгаанд оролцогчдоос өөрийгөө хэр зэрэг улс төрийн идэвх оролцоотой гэж боддог тухайг асууж 1-ээс 5 хүртэлх оноогоор үнэлүүлэхэд дундаж үнэлгээ 2.4 гарсан. Тодруулбал, судалгаанд оролцогч 2 хүн тутмын нэг нь өөрийгөө улс төрийн идэвх оролцоо муу гэж үнэлгэсэн бол 34% буюу 3 хүн тутмын нэг нь дунд зэрэг, 12% буюу 10 хүн тутмын нэг нь идэвхтэй, сайн гэж үнэлжээ.

График 7. Та өөрийгөө хэр зэрэг улс төрийн идэвх, оролцоотой хүн гэж боддог вэ?

Фокус бүлгийн ярилцлагын үеэр нийгэмд өрнөж буй үйл явдал, улс төрийн талаарх мэдээллийг сонирхдог эсэхийг тодруулахад төдийлөн сонирхдоггүй гэж дийлэнхдээ хариулсан. Харин өөрт хамааралтай асуудлаар олон нийтийн сүлжээ, телевизээр явж байгаа мэдээллийг санамсаргүй байдлаар сонирхож харах тохиолдол түгээмэл байдаг аж.

Улс төрийн үйл явдлыг анхаарахаас өөр аргагүй байдалд ордог гэж судалгаанд оролцогчдын зүгээс санал бодлоо илэрхийлсэн. Тодруулбал, улс төрийн хүрээн дэх авлига, албан тушаалын хэрэг, өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт, намчирхал иргэдийн амьдралд шууд нөлөөлж, “Улс төрийг сонирхохгүй ч улс төр танаар оролдоно” гэдэг зүйл болж байна гэж иргэд тайлбарлаж байсан болно.

Судалгаанд оролцогчид нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээллийг телевиз, фэйсбүүк, мэдээллийн сайтаас ихэвчлэн авдаг байна. Харин найз нөхөд, гэр бүлийн хүмүүсээсээ ам дамжсан маягаар мэдээлэл авдаг гэж судалгаанд оролцогчдын 9%-12% нь хариулжээ.

График 8. Нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээллийг хаанаас ихэвчлэн авдаг вэ?

Телевизээс мэдээлэл авахдаа дийлэнх тохиолдолд, МҮОНТ-ийн “Цагийн хүрд”, TV5, TV25, Eagle, HD Монгол телевизийн мэдээллийн хөтөлбөр, TV9 телевизийн “Монгол коммент” нэвтрүүлгийг үздэг бол фэйсбүүк болон мэдээллийн сайтаас мэдээлэл авахдаа Zarig.mn, Eguur.nm, Neguun.mn, News.mn, Ikon.m, Зөгий.мн, Tovch.mn сайтаар дамжуулж мэдээлэл авдаг байна.

Фэйсбүүк болон мэдээллийн сайтаас ихэнх тохиолдолд санамсаргүй байдлаар, утсаараа мэдээлэлд оногдох байдлаар мэдээлэл авдаг аж.

Иргэдийн нийгэм, улс төрийн амьдралын талаарх мэдээлэл авдаг эх сурвалжийг тодруулж, насны бүлгээр харьцуулж харвал 18-39 насны залуучууд фэйсбүүк, 40-өөс дээш насныхан телевиз, сониноос мэдээлэл авах байдал бусад насныхнаас илүү байна.

Насны бүлэг тус бүрээр дээрх давтагдсан эх сурвалжаас бусад эх сурвалжийг харвал 18-24 насныхан гэр бүлийн хүмүүс, инстаграмм, 25-29 насныхан мэдээллийн сайт, ажлын хамт олон, твиттер, 30-39 насныхан найз нөхөд, 50-аас дээш насныхан

намын анхан шатны нэгжээс мэдээлэл авах байдал бусад насныхантай харьцуулахад түгээмэл байна.

Хүснэгт 4. Нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээллийг хаанаас ихэвчлэн авдаг вэ? (Насны бүлгээр)

№	Мэдээллийн эх сурвалж	18-24 нас	25-29 нас	30-39 нас	40-49 нас	50-аас дээш
1	Телевиз	57.8%	56.7%	68.2%	79%	90.3%
2	Facebook	82.7%	81.3%	82.5%	69.9%	37%
3	Мэдээллийн сайт	27.6%	31.6%	23.8%	23.9%	7.8%
4	Сонин	8.9%	5.3%	5.4%	11.4%	19.4%
5	Найз нөхөд	9.8%	12.3%	13.5%	12.1%	11.3%
6	Гэр бүлийн хүмүүс	17.8%	13.4%	6%	3.7%	6.6%
7	Ажлын хамт олон	2.2%	7.5%	6.6%	6.3%	4.7%
8	Намын анхан шатны нэгж	0.4%	1.1%	1.4%	2.6%	3.8%
9	Twitter	8.9%	11.8%	6%	4.4%	0.9%
10	Instagram	11.6%	7.5%	4.3%	1.5%	1.6%
11	Сургуулийн орчин	1.8%	0.5%	0.6%	-	1.6%
12	Улс төрийн намын тухай хууль	0.4%	1.1%	0.3%	0.4%	0.3%
13	Бусад	0.4%	-	1.1%	0.4%	1.3%
14	Мэдээлэл авч байгаагүй	0.9%	1.6%	0.9%	1.5%	2.5%
15	Санахгүй байна	0.4%	0.5%	0.9%	0.4%	2.2%

Иргэдээс нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээлэл авдаг эх сурвалжийг тодруулж, оршин суугаа газраар харьцуулж харвал мөл Улаанбаатар хотод оршин суудаг иргэд олон эх сурвалжаас мэдээлэл авах байдал түгээмэл байна.

Улаанбаатар хотод оршин суудаг иргэд нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээллийг фэйсбүүк, мэдээллийн сайт, сонин, найз нөхөд ажлын хамт олон, твиттер, инстаграмм, сургуулийн орчноос авах нь аймгийн төв болон суманд амьдардаг иргэдээс илүү байна.

Харин аймгийн төвд амьдардаг иргэдийн хувьд гэр бүлийн хүмүүс, суманд амьдардаг хүмүүс телевиз, намын анхан шатны нэгжээс мэдээлэл авах байдал илүү байна.

Хүснэгт 5. Нийгэм, улс төрийн талаарх мэдээллийг хаанаас ихэвчлэн авдаг вэ? (Оршин суугаа газраар)

№	Мэдээллийн эх сурвалж	Улаанбаатар хот	Аймгийн төв	Сум
1	Телевиз	72.5%	70.5%	77.8%
2	Facebook	72.1%	68.8%	62.8%
3	Мэдээллийн сайт	27.5%	17.4%	19%
4	Сонин	13.8%	8.6%	6.6%
5	Найз нөхөд	13.8%	9.8%	12.8%
6	Гэр бүлийн хүмүүс	7.1%	9.3%	5.3%
7	Ажлын хамт олон	6.9%	4.2%	3.6%
8	Намын анхан шатны нэгж	1.3%	2.1%	5.3%
9	Twitter	8.8%	3.5%	4.3%
10	Instagram	6.2%	4%	2.6%
11	Сургуулийн орчин	1.1%	0.7%	-
12	Улс төрийн намын тухай хууль	0.4%	0.3%	1.1%
13	Бусад	0.4%	1%	1.6%
14	Мэдээлэл авч байгаагүй	1.3%	1.6%	3.4%
15	Санахгүй байна	1.3%	0.7%	-

Судалгаанд оролцогчдоос ямар хэлбэрээр улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцож байсныг нь тодруулахад сонгуульд санал өгөх байдлаар оролцдог гэж 80% нь хариулсан бол 19% нь судалгаанд оролцох, 10%-14% нь нийгмийн сүлжээнд санал бодлоо илэрхийлэх, жагсаал цуглаанд оролцох, аливаа намаас зохион байгуулсан үйл ажиллагаанд оролцож байсан гэжээ. Харин төрийн байгууллагад ямар нэг байдлаар санал, хүсэлт тавих хэлбэрээр улс төрийн оролцоогоо илэрхийлж байсан тохиолдол хамгийн бага буюу 7% байна.

График 9. Та ямар хэлбэрээр улс төрийн үйл ажиллагаанд оролцож байсан бэ?

Фокус бүлгийн ярилцлагын дүнгээр ч бас иргэдийн улс төрийн оролцооны хэлбэрээс сонгуульд санал өгөх хэлбэр хамгийн түгээмэл байдаг бол сошиал

орчинд санал бодлоо илэрхийлэх, судалгаанд оролцох зэрэг оролцооны хэлбэр нь удаах байрыг эзэлж байна.

Цөөн тохиолдолд жагсаал, цуглаанд оролцох, шийдвэр гаргах түвшний хүмүүст санал бодлоо илэрхийлэх, сонгуулийн компанит ажилд ажиллах хэлбэрээр улс төрийн оролцоогоо хэрэгжүүлдэг бол ажлын байрны шаардлагаар иргэдийн санал бодлыг сонсож, шийдвэрлэх үйл явцаа улс төрийн оролцооны хэлбэр гэж ойлгох нь байна.

Улс төрийн намын гишүүнчлэлтэй иргэд намаас зохион байгуулсан үйл ажиллагаанд илүү хамрагддаг бол нам бус иргэд сургууль, клуб, иргэний нийгмийн байгууллагаар дамжуулж олон нийтийн үйл ажиллагаанд оролцож байсан туршлагатай байна.

3.3 Сонгуульд санал өгөх байдал

3.3.1 Сонгуульд оролцох байдал

Монгол Улсын хэмжээнд 2020 оны УИХ-ын сонгуульд нийт 1,476,650 сонгогч саналаа өгсөн буюу сонгуулийн ирц улсын дунджаар 74% байсан бол 2024 оны УИХ-ын сонгуульд нийт 1,448,300 сонгогч саналаа өгч, сонгуулийн ирц дунджаар 69.4% байв. Энэ нь өмнөх сонгуулиас 4.6%-аар буурчээ.

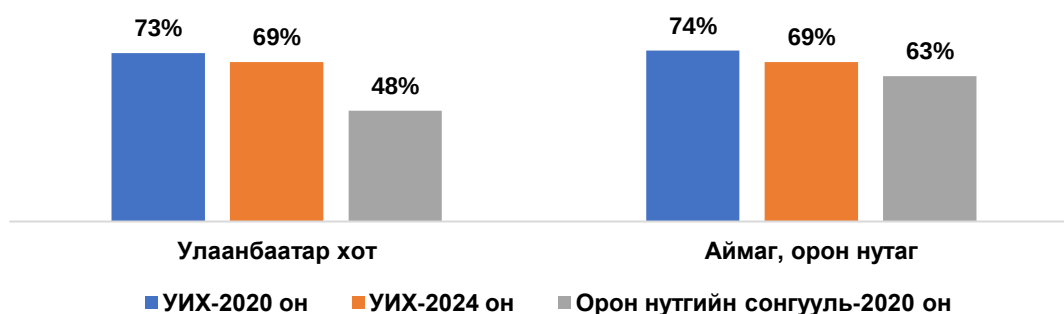
2020 оны ИТХ-ын сонгуульд нийт 1,129,010 сонгогч саналаа өгч сонгуулийн ирц 55% байлаа. Өөрөөр хэлбэл ИТХ-ын сонгуулийн ирц 2020 оны УИХ-ын сонгуулийн ирцээс 19%-аар, 2024 оны сонгуулиас 14.4%-аар бага дүнтэй байна.

Сонгуулийн ирцийн мэдээллийг Улаанбаатар хот болон аймаг орон нутгаар харьцуулан харвал, УИХ-ын сонгуулийн ирц төдийлөн ялгаагүй буюу 2020 оны УИХ-ын сонгуульд (Улаанбаатар хот-73%, аймаг орон нутаг-74%) 1 хувийн зөрүүтэй байсан бол 2024 оны УИХ-ын сонгуулийн хувьд адил 69% байна. Харин ИТХ-ын сонгуулийн ирц УИХ-ын сонгуулийн ирцээс 15%-аар бага (Улаанбаатар хот-48%, аймаг, орон нутаг-63%) байжээ.

Сонгогчид Улаанбаатар хот, аймаг орон нутагт амьдардгаас үл хамааран УИХ-ын сонгуульд ИТХ-ын сонгуулиас илүү ач холбогдол өгдөг нь харагдлаа.

Нөгөө талаас ИТХ-ын сонгуульд аймаг орон нутагт амьдардаг сонгогчид Улаанбаатар хотынхоос илүү анхаарсан дүнтэй байна

График 10. Сонгуулийн ирц (УИХ, ИТХ-ын сонгууль²⁴)

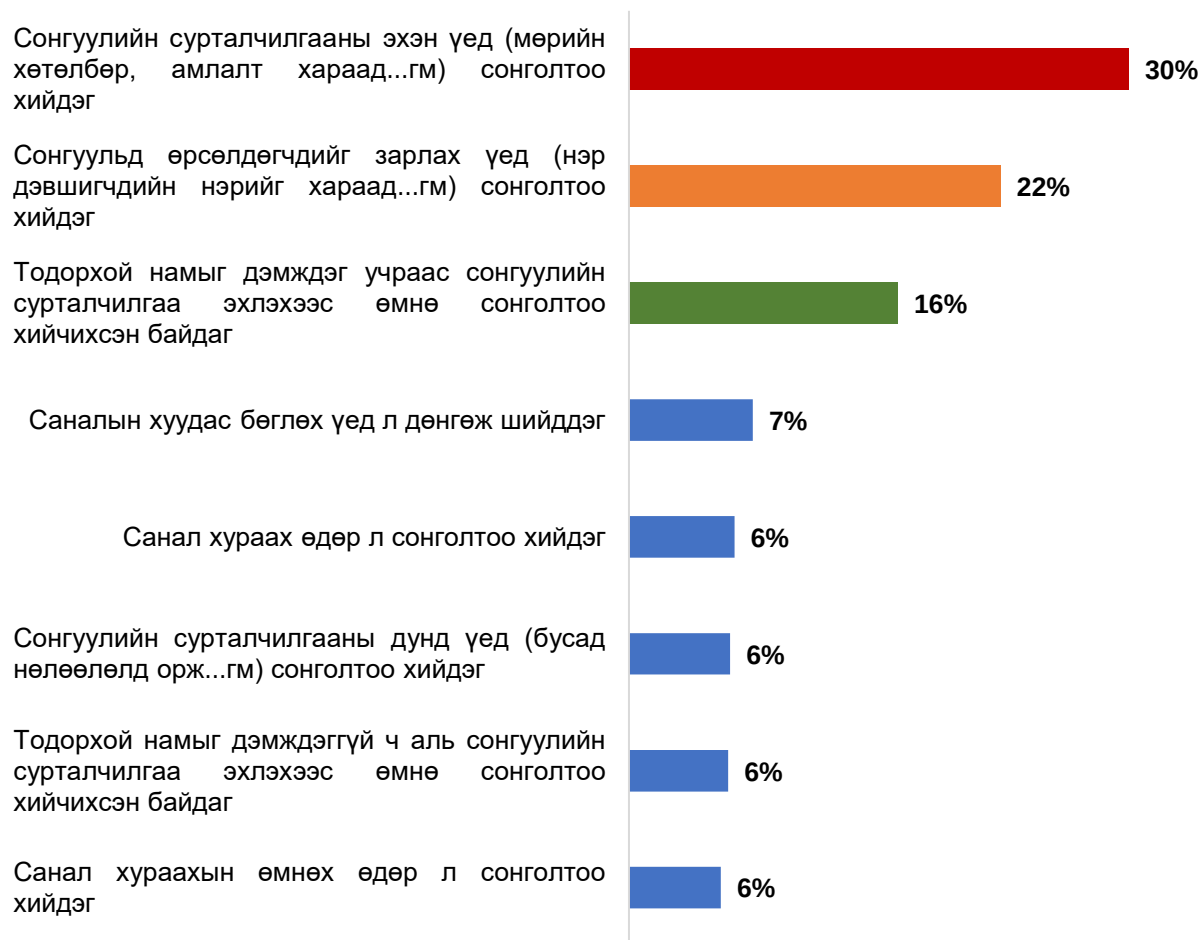
Жич: 2020 оны УИХ: Аймаг, дүүргээс ирсэн ирцийн мэдээлэл зөрсөн тул *Ikon.mn* мэдээллийн сайтын тоон дүнд тулгуурласан. Харин 2024 оны дүнэ СЕХ-оос авсан болно.

УИХ-ын сонгуулийн үеэр саналаа өгөхдөө хэзээ нь сонголтоо хийдэг болохыг тодруулахад, сонгогчдын 30% буюу 3-4 хүн тутмын нэг нь сонгуулийн сурталчилгааны эхэн үед (мөрийн хөтөлбөр, амлалт хараад...гм) сонголтоо хийдэг бол 5 хүн тутмын нэг нь Сонгуульд өрсөлдөгчдийг зарлах үед (нэр дэвшигчдийн нэрийг хараад...гм) сонголтоо хийдэг, 16% нь Тодорхой намыг дэмждэггүй ч аль сонгуулийн сурталчилгаа эхлэхээс өмнө сонголтоо хийчихсэн байдаг гэжээ. Үүнээс харахад сонгогчид сонгуулийн сурталчилгаа эхлэх үеэр дийлэнхдээ сонголтоо хийдэг байна.

Харин санал хураах өдрийн өмнө болон сонгуулийн өдөр, эсвэл саналын хуудас бөглөх үедээ сонголтоо хийх байдал судалгаанд оролцогчдын дунджаар 6%-д илэрч байна.

²⁴ <https://www.gec.gov.mn/>

График 11. Та сонгуульд саналаа өгөхдөө сонголтоо хэзээ нь хийдэг вэ?

18-27 настай сонгогчид сонгуулийн Сонгуулийн сурталчилгааны эхэн үед (мөрийн хөтөлбөр, амлалт хараад...гм) сонголтоо хийх тохиолдол хамгийн их байдаг бөгөөд бусад насныхантай харьцуулахад сонгуулийн сурталчилгааны дунд үед, санал хураах өдөр сонголтоо хийх байдал илүү байна.

28-44 насныхан Сонгуульд өрсөлдөгчдийг зарлах үед (нэр дэвшигчдийн нэрийг хараад...гм) сонголтоо хийх байдал хамгийн түгээмэл бөгөөд саналын хуудас бөглөх үед хэнд саналаа өгөхөө шийдэх байдал бусад насныхнаас өндөр байна.

51-ээс дээш насныхан Сонгуулийн сурталчилгааны эхэн үед (мөрийн хөтөлбөр, амлалт хараад...гм) сонголтоо хийх байдал хамгийн түгээмэл байдаг. Мөн бусад насныхантай харьцуулахад “Тодорхой намыг дэмждэг учраас сонгуулийн сурталчилгаа эхлэхээс өмнө сонголтоо хийчихсэн байдаг” гэж хариулсан нь хамгийн өндөр байна.

Хүснэгт 6. Та сонгуульд саналаа өгөхдөө сонголтоо хэзээ нь хийдэг вэ?
(Насны бүлгээр)

№		Дундаж	18-22 нас	23-27 нас	28-36 нас	37-44 нас	45-50 нас	51-59 нас	60+ нас
			/GenZ/		/GenY/		/GenX/		/Boomers/
1	Сонгуулийн сурталчилгааны эхэн үед (мөрийн хөтөлбөр, амлалт хараад...гм) сонголтоо хийдэг	30%	31%	32%	29%	27%	29%	35%	30%
2	Сонгуульд өрсөлдөгчдийг зарлах үед (нэр дэвшигчдийн нэрийг хараад...гм) сонголтоо хийдэг	22%	16%	19%	25%	26%	23%	22%	22%
3	Тодорхой намыг дэмждэг учраас сонгуулийн сурталчилгаа эхлэхээс өмнө сонголтоо хийчихсэн байдаг	16%	13%	12%	12%	15%	18%	19%	23%
4	Саналын хуудас бөглөх үед л дөнгөж шийддэг.	7%	7%	7%	9%	8%	7%	7%	7%
5	Санал хураах өдөр л сонголтоо хийдэг.	6%	7%	8%	6%	7%	6%	5%	6%
6	Сонгуулийн сурталчилгааны дунд үед (бусад нөлөөлөлд орж...гм) сонголтоо хийдэг	6%	9%	7%	6%	6%	6%	4%	5%
7	Тодорхой намыг дэмждэггүй ч аль сонгуулийн сурталчилгаа эхлэхээс өмнө сонголтоо хийчихсэн байдаг	6%	9%	8%	7%	5%	6%	5%	4%
8	Санал хураахын өмнөх өдөр л сонголтоо хийдэг.	6%	9%	7%	6%	5%	5%	5%	4%
Нийт		100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%	100%

3.3.2 Санал өгөхөд нөлөөлөгч хүчин зүйл

Сонгогчдын зан төлөв буюу хүмүүс сонгуульд хэрхэн саналаа өгдгийг судалдаг салбарыг **псефологи (psephology)** хэмээн нэрлэдэг.

Сонгогчдын зан төлөвт тухайн сонгогч ямар улс төрийн нам, нийгмийн бүлгийг сонгосон байдаг нь нөлөөлдөг. Тэрхүү бүлэгтэйгээ сэтгэл зүйн хувьд ойр байдаг нь түүний улс төрийн чиг баримжааг тодорхойлохгүй ч улс төрийн чиг баримжааг хязгаарлаж, улс төрийн сонголтыг хялбар болгодог.

Сонгогчдын сонголт хийх чадварын тухай, тэдний сонголтод нөлөөлөх хүчин зүйлсийн тухай асуудал псефологчдын анхаарлыг татдаг. Сонгогчид улс төрийг хэр зэрэг сонирхдог вэ, тэд ухамсарласан сонголт хийх чадвартай юу, тэдний улс төрийн мэдлэг, боловсролын түвшин ямар хамааралтай вэ зэрэг асуудлуудад ардчиллын тухай онол үзэл баримтлал бүр өөр өөрийн загварыг бий болгожээ.

Сонгогчдын сонголтод нөлөөлж буй үндсэн хүчин зүйлсийг дотор нь:

- Богино хугацааны хүчин зүйлс (улс төр, эдийн засгийн нөхцөл, улс төрийн лидерийн имиж, сонгуулийн кампани г.м.)
- Урт хугацааны хүчин зүйлс (социал бүлгийн ялгаа, үзэл санаа, үзэл баримтлал, намын харьяалал, үнэт зүйлсийн баримжаа г.м.) гэж ангилж үздэг.

2024 оны УИХ-ын сонгуульд санал өгөхдөө чухалчилсан хүчин зүйлсийг тодруулахад тухайн намын мөрийн хөтөлбөр болон нэр дэвшигчийг нь харж сонголтоо хийсэн гэж хариулсан дүн хамгийн өндөр байгаа бол гуравдагч чухал хүчин зүйл нь улс төрийн нам байжээ.

График 12. Та 2024 оны УИХ-ын сонгуульд санал өгөхдөө ямар хүчин зүйлийг чухалчилсан бэ?

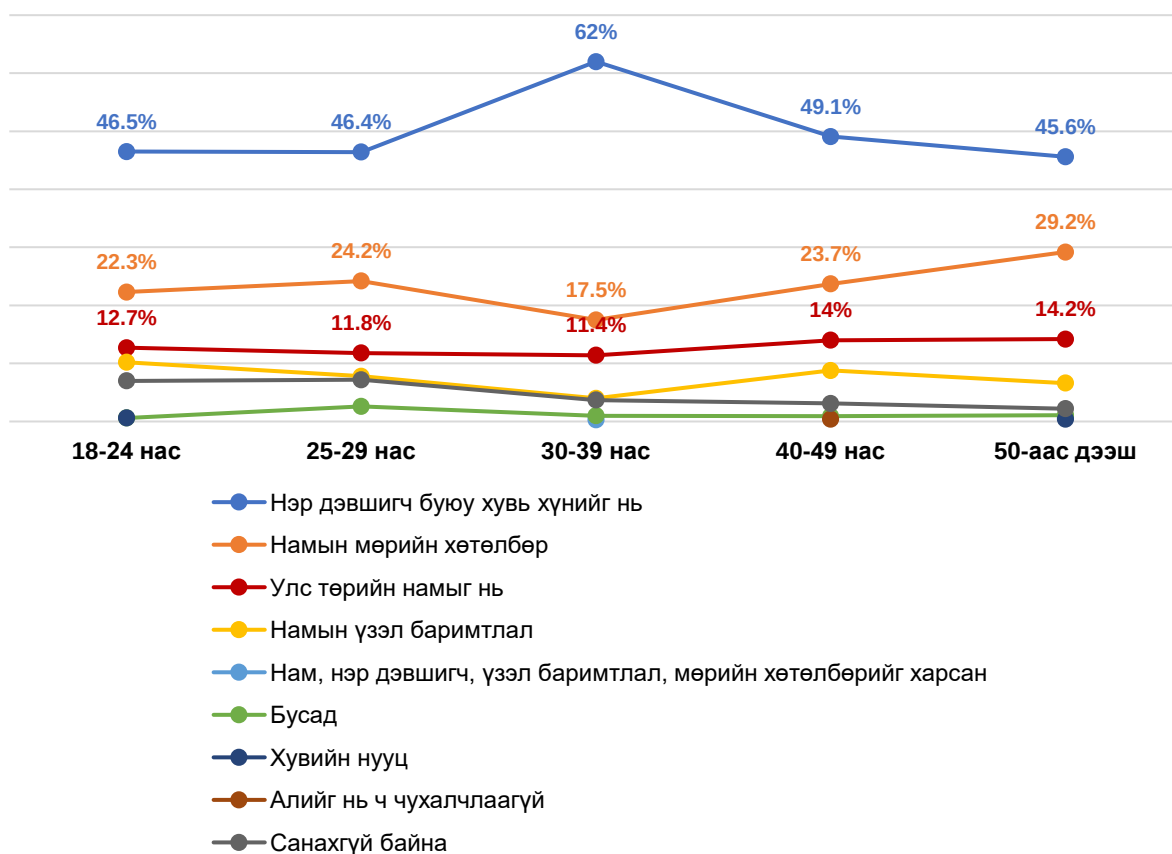

Иргэдийн УИХ-ын сонгуульд санал өгөхдөө чухалчилсан хүчин зүйлсийг насны бүлгээр харьцуулан харвал, нэр дэвшигч буюу хувь хүнийг нь чухалчлах байдал бүх насныханд бусад хүчин зүйлээс чухалд тавигдаж байна. Тэр дундаа 30-39 настай иргэдийн 62 хувь нь нэр дэвшигч буюу хувь хүнийг нь чухалчилсан.

Харин намын хөтөлбөр болон улс төрийн намыг нь чухалчлах байдал 50-аас дээш насны иргэдийн дунд хамгийн өндөр байна.

Үүнээс дүгнэвэл иргэд ухамсарласан сонголт хийх чадвар сул буюу богино хугацааны хүчин зүйл болох нэр дэвшигч буюу хувь хүнийг нь чухалчилж сонголт хийх байдал өндөр байгааг харж болно. Тэр дундаа 50-аас дээш насны сонгогч урт хугацааны хүчин зүйл буюу алсыг харсан сонголт хийх чадвар хамгийн өндөр байдаг бол 30-39 насны сонгогчид богино хугацааны хүчин зүйлд өндөр ач холбогдол өгч, богино хугацааны ашиг харсан сонголт хийх байдал илүү байдаг нь харагдаж байна.

График 13. Та 2024 оны УИХ-ын сонгуульд санал өгөхдөө ямар хүчин зүйлийг чухалчилсан бэ? (Насны бүлгээр)

3.3.3 Нэр дэвшигчид тавьж буй шаардлага

2024 оны Улсын Их Хурлын сонгууль холимог тогтолцоогоор явагдсан. Сонгогчид 126 гишүүний 78-ыг тойргоос, 48-ыг жагсаалтаар сонгосон.

Ерөнхийдөө Улсын Их Хурлын гишүүнд тавигдаж буй шаардлагыг тодруулахад, тухайн нэр дэвшигчийн боловсролын түвшин, ажлын туршлага нь хамгийн чухал хүчин зүйлээр нэрлэгдсэн. Удаах чухалчилж буй тал нь мэргэжлийн ур чадвар, мэргэжил, үндэс угсаа, зан чанар байна.

График 14. Таны бодлоор УИХ-ын сонгуульд нэр дэвшигчийн юу нь илүү чухал вэ?

Фокус бүлгийн ярилцлагаар үеэр тойрогт нэр дэвшигчдийн юуг нь онцолж сонголтоо хийснийг тодруулахад, ажлаа сайн хийдэг, хийж бүтээх сэтгэлтэй, улс орон нутаг усаа гэсэн сэтгэлтэй, мэдлэг боловсролтой, шударга, авлига, албан тушаалын хэрэгт холбогдоогүй, орон нутагтаа ажиллаж, амьдарч байсан, бодлогын түвшинд ажиллах чадвартай, шинэ залуу хүн гэдэг агуулгаар сонголтоо хийсэн гэж хариулсан.

Мөн намаас дэвшүүлсэн мөрийн хөтөлбөрөө биелүүлж чадах эсэхийг харгалзсан байна.

Залуу хүн гэдгийг хамгийн багадаа 40 насаар төсөөлж, тодорхой хэмжээнд төрийн албанд ажилласан туршлагатай байх ёстой гэж харж байна.

Харин улс төрийн намуудын жагсаалтад орох нэр дэвшигчид нь мэдлэг боловсролтой, ажлаа сайн хийдэг, улс орноо гэсэн сэтгэлтэй, ард түмний дуу хоолой болж чадахуйц, нийгмийн бүлгийн төлөөлөл, төлөөлөл (багш, инженер, эдийн засаг...гм) байх нь зүйтэй гэсэн агуулгаар шалгуур тавьсан байна. Жагсаалтад урлаг, спорт, бизнесийн хүн байж болохгүй, нэр цэвэр, шударга, шинэ залуу хүн байх гэдэгт илүүтэй ач холбогдол өгсөн гэжээ.

Намуудаас аль намын жагсаалт дахь нэр дэвшигч таалагдсан эсэхийг тодруулахад, ХҮН намын нэр дэвшигчдийг сайн танихгүй байснаас гадна аймаг, орон нутагт амьдардаг хүмүүс тус намыг нь мэдэхгүй тул төдийлөн анхаарал хандуулаагүй.

Ардчилсан намын жагсаалтыг харахдаа жагсаалтын эхэнд намын дарга болон өмнө нь сонгогдож байсан хүмүүс байсан нь төдийлөн сонгогчдын санаанд нийцээгүй. Гэхдээ МАН-ын эсрэг сөрөг хүчин байж чадах улс төрийн нам нь Ардчилсан нам гэсэн агуулгаар сонголтоо хийсэн гэдэг байр суурийг илэрхийлсэн.

Монгол Ардын намын тухайд салбар салбарын төлөөлөл болсон шинэ залуу, чадварлаг, авлига албан тушаалын хэрэгт холбогдоогүй, нэр цэвэр, олонд танигдсан хүмүүсийг намын жагсаалтын урдуур оруулж өгснөөрөө бусад улс төрийн намын жагсаалтаас онцлог байсан гэдэг агуулгаар сонголтоо хийжээ.

3.3.4 Улс төрийн намд үзүүлж буй сонгогчдын дэмжлэгийн хэлбэр

Улс төрийн намд үзүүлж буй сонгогчдын дэмжлэгийн хэлбэрээс харвал сонгуулиар дэмжиж, саналаа өгөх байдал хамгийн түгээмэл байдаг байна.

Удаах дэмжлэгийн хэлбэр нь бусдад өөрийн дэмждэг намд саналаа өгөхийг уриалж, нийгмийн сүлжээнд дэмжиж буй намынхаа тухай мэдээллийг бусадтай хуваалцдаг аж.

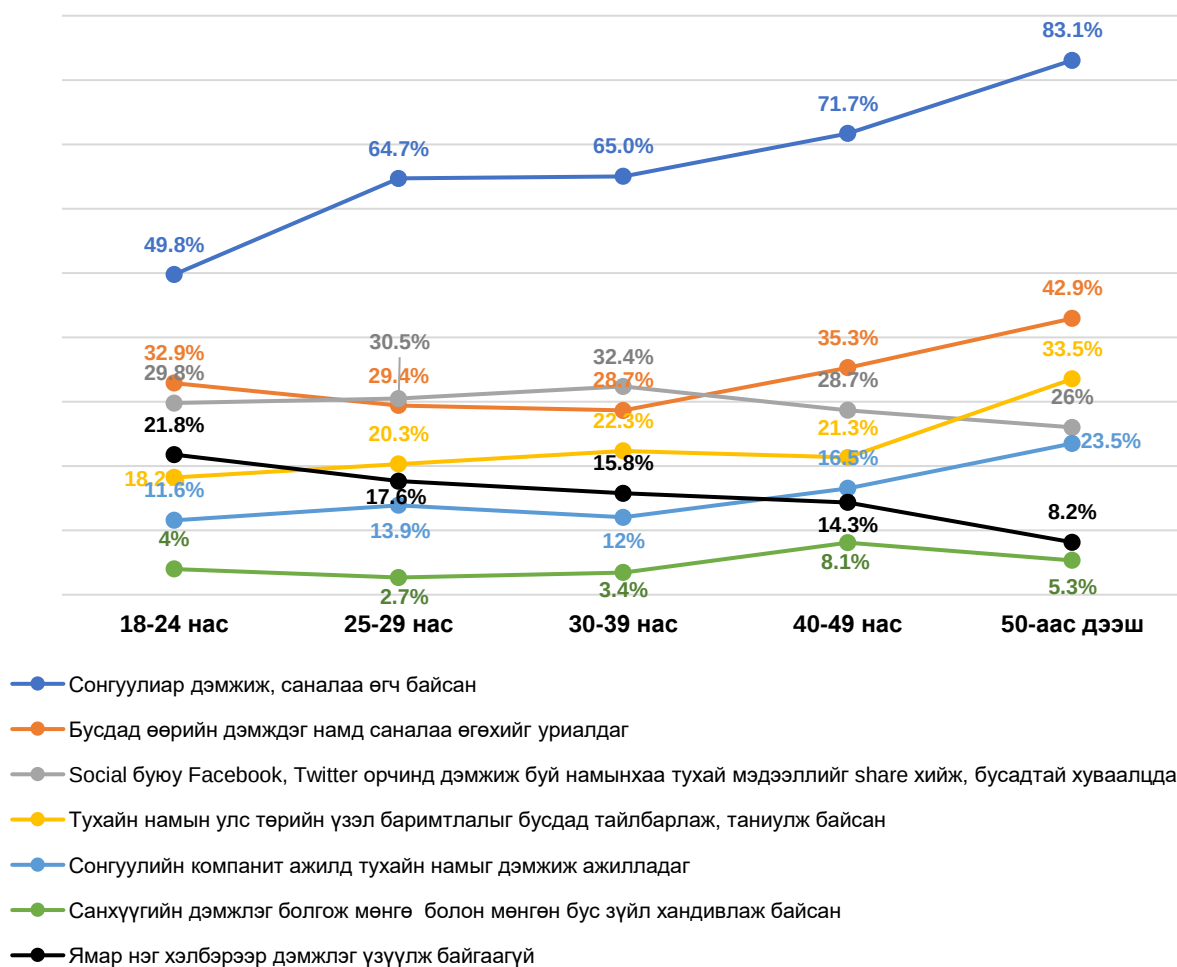
График 15. Та өөрийн дэмждэг намаа ямар хэлбэрээр дэмжиж байсан бэ?

Иргэдийн өөрийн дэмждэг намаа дэмжиж байсан хэлбэрийг насны бүлгээр харьцуулан харвал, сонгуулиар саналаа өгөх хэлбэр бүх насныханд хамгийн түгээмэл байдаг байна. Мөн 50-аас дээш настай сонгогчид бүх талаар дэмжлэг үзүүлэх байдал бусад насны сонгогчидтой харьцуулахад өндөр байдаг бол 18-24 настай сонгогчдын хувьд ямар нэг хэлбэрээр дэмжлэг үзүүлэхгүй байх хандлага хамгийн өндөр байна.

Харин бусдад өөрийн дэмждэг намд саналаа өгөхийг уриалах болон тухайн намын үзэл баримтлалыг бусдад тайлбарлаж таниулах, сонгуулийн компанит ажилд тухайн намыг дэмжиж ажиллах хэлбэр 50-аас дээш нас, social media буюу Facebook, twitter орчинд дэмжиж буй намынхаа тухай мэдээллийг share хийж, бусадтай хуваалцах хэлбэр 25-39 нас, 25-29 нас, Санхүүгийн дэмжлэг болгож мөнгө болон мөнгөн бус зүйл хандивлах хэлбэр 40-49 насны сонгогчдын дунд бусад насныхантай харьцуулах өндөр байдаг байна.

График 16. Та өөрийн дэмждэг намаа ямар хэлбэрээр дэмжиж байсан бэ? (Насны бүлгээр)

Иргэд өөрийн дэмждэг намаа дэмжиж байсан хэлбэрийг оршин суугаа газраар харьцуулан харвал сонгуулиар дэмжиж, саналаа өгөх, social буюу Facebook, Twitter орчинд дэмжиж буй намынхаа тухай мэдээллийг share хийж, бусадтай хуваалцах хэлбэр Улаанбаатар хотод оршин суудаг сонгогчдын хувьд аймгийн төв болон суманд амьдардаг сонгогчдоос илүү байна.

Харин аймгийн төвд амьдардаг сонгогчид Бусдад өөрийн дэмждэг намд саналаа өгөхийг уриалах, тухайн намын улс төрийн үзэл баримтлалыг бусдад тайлбарлаж, таниулах, сонгуулийн компанит ажилд тухайн намыг дэмжиж ажиллах байдлаар дэмжлэг үзүүлэх байдал хамгийн өндөр байгаа бол суманд амьдардаг сонгогч санхүүгийн дэмжлэг болгож мөнгө болон мөнгөн бус зүйл хандивлаж байсан тохиолдол илүү байна.

Мөн суманд амьдардаг сонгогчид өөрийн дэмждэг намд ямар нэг дэмжлэг үзүүлдэггүй байдал Улаанбаатар болон аймгийн төвд амьдардаг сонгогчдоос илүү байдаг байна.

**Хүснэгт 7. Та өөрийн дэмждэг намаа ямар хэлбэрээр дэмжиж байсан бэ?
(Нам бус иргэн, оршин суугаа газраар)**

№	Дэмжиж байсан хэлбэр	Улаанбаатар хот	Аймгийн төв	Сум
1	Сонгуулиар дэмжиж, саналаа өгч байсан	70.5%	65.6%	65.7%
2	Бусдад өөрийн дэмждэг намд саналаа өгөхийг уриалдаг	31.2%	38.1%	22.9%
3	Social буюу Facebook, Twitter орчинд дэмжиж буй намынхаа тухай мэдээллийг share хийж, бусадтай хуваалцдаг	32.7%	28.9%	12.9%
4	Тухайн намын улс төрийн үзэл баримтлалыг бусдад тайлбарлаж, таниулж байсан	23.7%	25.1%	15.6%
5	Сонгуулийн компанид ажилд тухайн намыг дэмжиж ажилладаг	15.1%	16.9%	15.6%
6	Санхүүгийн дэмжлэг болгож мөнгө болон мөнгөн бус зүйл хандивлаж байсан	4.1%	5.9%	7%
7	Ямар нэг хэлбэрээр дэмжлэг үзүүлж байгаагүй	12.5%	15.9%	24.6%

Дөрөв. УЛС ТӨРИЙН НАМЫН ТАЛААРХ ОЙЛГОЛТ

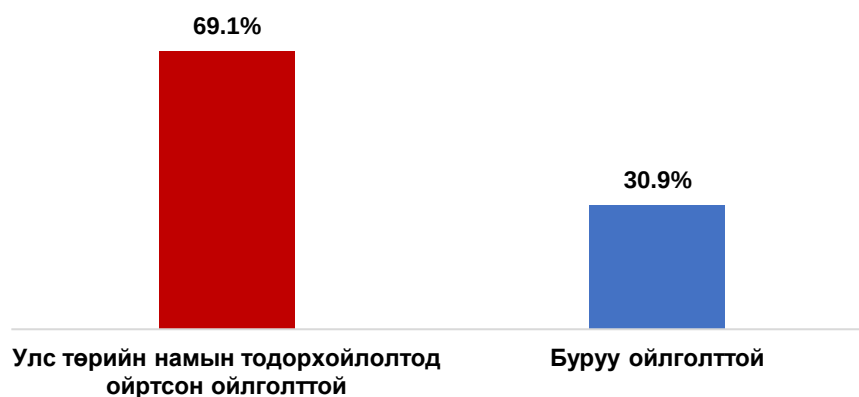
4.1 Улс төрийн намын талаарх ойлголтын түвшин

Нам нь Монгол Улсын Үндсэн хуульд заасны дагуу нийгмийн ашиг сонирхол болон хувийн үзэл бодол, улс төрийн үйл ажиллагаа явуулах зорилгын үүднээс сайн дураараа эвлэлдсэн Монгол Улсын иргэдийн нэгдэл мөн.

Улс төрийн намын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 1 дэх заалт

Фокус бүлгийн ярилцлагад оролцогчдын 69% нь улс төрийн намын тодорхойлолтод ойртсон буюу (Улс төрийн нам гэж нэг **зорилго, үзэл бодол, сонирхол, иргэдийн сайн сайхан төлөө** нэгдсэн хэсэг бүлэг **хүмүүсийн нэгдэл**) хариулт өгсөн бол 31% нь буруу ойлголт бүхий хариулт (Иргэдийг удирдан чиглүүлэгч, ард түмнийг талцуулагч, өөрсдийн эрх ашгийн төлөө нэгдсэн бүлэг хүмүүс, сөрөг хүчин) өгсөн бөгөөд зөв хариулттай харьцуулахад илүү сөрөг агуулгатай байсан болно.

График 17. Улс төрийн намын талаарх тодорхойлолт өгсөн байдал

2024 оны байдлаар Монгол Улсын дээд шүүхэд бүртгэлтэй 37 улс төрийн нам байгаа боловч иргэдийн саналыг татаж, рейтингээрээ тэргүүлж буй цөөн тооны нам байна.

Үүнээс онцолбол, 2016 оноос хойших УИХ, Ерөнхийлөгч, Аймаг, нийслэл, сум, дүүргийн ИТХ-ын сонгуулиар Монгол Ардын нам, Ардчилсан нам, ХҮН нам сонгогчдын саналыг татаж, бусад улс төрийн намаас ялгарч чадсан. 2024 оны Улсын Их Хурлын сонгуулиар дээрх улс төрийн намаас гадна Үндэсний эвсэл, Иргэний Зориг Ногоон нам намын жагсаалтаар суудал авсан.

Монгол Ардын нам нь 1921 оны 03 сарын 01-ний өдөр байгуулагдаж, Улсын Дээд шүүхийн 1990 оны 05 дугаар сарын 16-ны өдрийн 01 дүгээр тогтоолоор бүртгүүлсэн, УИХ-д 68 суудалтай нам юм.

Харин **Ардчилсан нам** нь 2000 оны 12 сарын 06-ны өдөр МҮАН, МСДН, МШАН, МАСМН, МоАН-ууд нийлсэн, МСДН-ын улсын бүртгэлийн дугаарт бүртгэгдэж, 2006 оны 07 сарын 10-ны өдөр Улсын бүртгэлийн гэрчилгээ олгогдсон, УИХ-д 42 суудалтай.

ХҮН намын тухайд 2011 оны 11 сарын 05-ны өдөр анх байгуулагдаж, 2011 оны 12 сарын 05-ны өдөр Улсын бүртгэлийн гэрчилгээ олгогдсон, УИХ-д 8 суудалтай.

Иргэний Зориг Ногоон нам нь 2000 оны 3 сарын 23-ны өдөр Улсын бүртгэлд бүртгэгдэж, Улсын бүртгэлийн гэрчилгээ олгогдсон, УИХ-д 4 суудалтай.

Үндэсний Эвсэл (МНН-МҮАН)-ийн тухайд МНН нам нь 1990 оны 5 сарын 26-ны өдөр, МҮАН нь 2006 оны 6 сарын 12-ны өдөр Улсын бүртгэлд бүртгэгдэж, Улсын бүртгэлийн гэрчилгээ олгогдсон, УИХ-д 4 суудалтай.

2020, 2024 УИХ, 2021 оны Ерөнхийлөгчийн сонгуулийн дүнгээр Монгол Ардын нам, Ардчилсан нам, ХҮН нам нь бусад намаас үнэмлэхүй өндөр рейтингтэй байсан. Иймд эдгээр улс төрийн намуудын талаарх иргэдийн ойлголтыг судалснаар намд хандах сонгогчдын хандлагыг тогтоох боломжтой юм. Жишээлбэл, Монгол Ардын намыг Монгол Улсад хамгийн анх байгуулагдсан улс төрийн нам гэж тооцвол иргэд хамгийн сайн мэдэх магадлалтай. Уг таамгийг судалгааны үр дүнд тулгуурлан дараах байдлаар нягталсан болно.

1921 онд байгуулагдсан Монгол Ардын Намын анхны гишүүд нь Монгол Улсын тусгаар тогтнолд голлох үүрэг гүйцэтгэсэн анхны долоо (С.Данзан, Д.Сүхбаатар, Д.Догсом, Х.Чойбалсан, Д.Бодоо, Д.Чагдаржав, Д.Лосол) нь Монгол Улсын бүрэн эрхт байдлыг баталгаажуулах үйлсэд голлох үүрэг гүйцэтгэж, Монгол Улсын анхдугаар үндсэн хуулийг батлахад Бүх цэргийн жанжин, Ерөнхий сайд, Сангийн яамны сайд гэх зэрэг албан үүрэгтэй оролцсон байдаг. Энэ нь Монгол Ардын намын түүхэнд гүйцэтгэсэн үүрэг, ач холбогдлыг харуулж буй баримт юм.

Харин ХХI дүгээр зуунд Монгол Ардын нам мөрийн хөтөлбөртөө Монгол Улсын тусгаар тогтнол-эрх чөлөө-шударга ёс-эв нэгдэл-үндэсний язгуур эрх ашгийг дээдэлсэн нийгмийн ардчиллын (социал демократ) үзэл баримтлал бүхий нам мөн хэмээн тодорхойлсон. Өдгөө Монгол Ардын намын 100 жилийн түүх нь бусад улс төрийн намаас ялгарах гол хүчин зүйл нь болж байна.

2024 оны УИХ-ын сонгуулиар нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн 2,089,949 сонгогч байсан. Өнөөдрийн байдлаар Монгол Ардын намын гишүүдийн нийт тоо 300,000 орчим буюу нийт сонгогчдын 14 орчим хувийг эзэлж байна.

Нийт сонгуулийн насны хүн амын 15.8% нь Монгол Ардын намын талаар сайн ойлголттой гэж өөрийгөө дүгнэж байгаа бол үлдсэн 84.2% дунд болон түүнээс бага гэж дүгнэж байна. Насны бүлгээр харьцуулан харвал, сонгогчдын туулж өнгөрүүлсэн амьдрал, сонгуульд санал өгсөн туршлага зэргээс шалтгаалан Монгол Ардын намын талаар 40-өөс дээш насныхан 30 хүртэлх насны залуучуудаас харьцангуй сайн ойлголттой болох нь судалгаагаар тогтоогдсон.

Иргэд улс төрийн намыг ойлгохдоо түүхэнд гүйцэтгэсэн үүрэг, намын мөн чанарыг илтгэсэн үзэл баримтлалыг мэдэхгүй байгаа нь иргэдийн улс төрийн оролцооны төлөвшилд улс төрийн намын талаарх ойлголт зохих байр суурийг эзлэхгүй байгааг харуулж байна.

Судалгаанд оролцогчид Монгол Ардын намын талаар илүү сайн мэдэж байгаа бол ХҮН намын талаар хамгийн муу мэдэж байна.

Насны бүлгээр харвал, Монгол Ардын нам болон Ардчилсан намын талаар 18-24 насныхан хамгийн муу мэдэж байгаа бол 50-аас дээш насныхан хамгийн сайн мэдэж байна. Харин ХҮН намын тухайд 25-29 нас, 50-аас дээш настай нам бус иргэд илүү сайн мэддэг аж.

Боловсрол багатай иргэд Монгол Ардын нам болон Ардчилсан намын талаар сайн мэддэггүй. Тэр дундаа ХҮН намын талаар маш муу мэдэж байна.

Монгол Ардын намын талаар иргэдийн 16% нь сайн мэднэ гэж хариулсан бол муу мэднэ гэж 54% буюу 2 хүн тутмын нэг нь хариулсан. Энэ нь Монгол Ардын намын талаар иргэд мэдэхгүй байгааг харуулж байна.

Судалгаанд оролцогчдын нас нэмэгдэхтэй зэрэгцэн сайн мэднэ гэсэн дүн өсөж байгаа бол нас залуужихтай зэрэгцэн муу мэднэ гэж хариулсан дүн нэмэгдсэн. Өөрөөр хэлбэл 50-аас дээш насны иргэд тус намын талаар сайн мэддэг бол 18-24 насныхан хамгийн муу мэддэг байна.

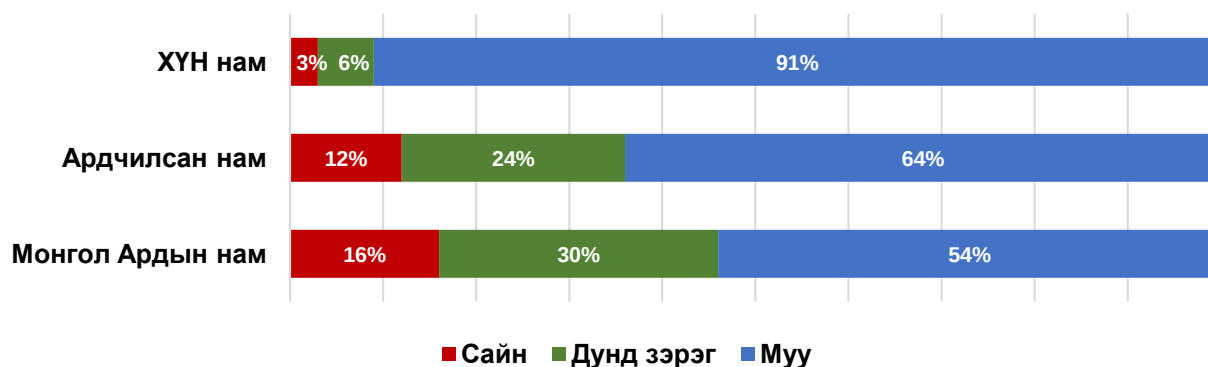
Харин **Ардчилсан намын** тухайд иргэдийн 64% хувь нь муу мэднэ гэсэн. Энэ нь тус намын талаар 2 хүн тутмын нэг нь мэдэхгүй байгааг илэрхийлж байна.

Тус намын талаар 40-өөс дээш насныхан илүү мэдэж байгаа бол 18-29 насныхан муу мэдэж байна.

ХҮН намыг иргэдийн 91% нь тус намыг муу мэднэ гэж хариулсан.

Насны бүлгээр харвал, 25-29 нас болон 50-аас дээш настай иргэд тус намын талаар илүү мэддэг байна.

График 18. Та дараах улс төрийн намуудын талаар хэр сайн мэдэх вэ?

Иргэдийн улс төрийн намын талаарх мэдлэг, ойлголтыг тодруулж, насны бүлгээр харьцуулж харвал, Монгол Ардын нам болон Ардчилсан намын талаар сайн мэднэ гэж хариулсан нь нас нэмэгдэхийн хэрээр нэмэгдэж байна. Өөрөөр хэлбэл 50-аас дээш насны иргэд сайн мэднэ гэж хариулсан нь хамгийн өндөр байгаа юм. Харин ХҮН намын талаарх ойлголт 25-29 нас болон 50-аас дээш насныхны дунд хамгийн өндөр байна.

Үүнээс дүгнэвэл 50-аас дээш насныхан улс төрийн намуудын талаар илүү анхаардаг бөгөөд бусад насныхантай харьцуулахад ойлголт хамгийн өндөр байдгийг илэрхийлж байна.

Харин улс төрийн намуудын талаар муу мэддэг гэж хариулсан нь нас залуужихын хэрээр нэмэгдэж байна. Энэ нь нас залуу иргэдийн амьдралын туршлага, мэдээлэл, улс төрийн оролцоо зэрэг олон хүчин зүйлтэй хамааралтай гэж судлаачийн зүгээс дүгнэж байна. Учир нь 18-24 насны залуучуудын улс төрийн намын талаарх ойлголт хамгийн муу байгаа харагдлаа.

Харин тус намуудын талаар муу мэднэ гэж хариулсан байдлаас харвал ХҮН намын талаарх ойлголт хамгийн муу байна. Тодруулбал, Монгол Ардын намыг дор хаяж 3 хүн тутмын 1, Ардчилсан намыг дор хаяж 2 хүн тутмын 1, ХҮН намыг дор хаяж 10 хүн тутмын 8 нь муу мэддэг аж.

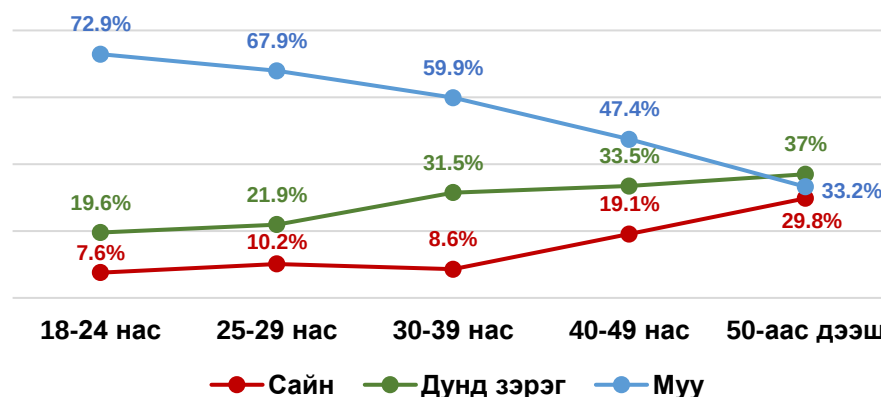
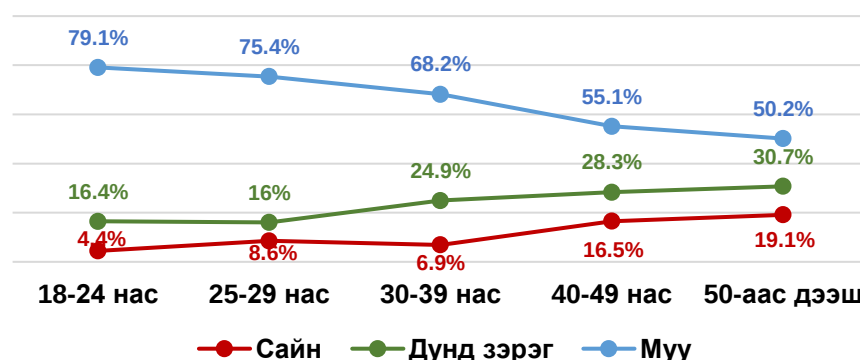
График 19. Та дараах улс төрийн намуудын талаар хэр сайн мэдэх вэ? (Насны бүлгээр)

Монгол Ардын намын талаар хэр сайн мэдэх вэ? Гэсэн асуултад хариулсан иргэдийн дүнг насны бүлгээр харьцуулж харвал тодорхой хэмжээнд (Сайн, дунд зэрэг) мэднэ хариулсан байдал нас нэмэгдэхийн хэрээр нэмэгдэж байгаа бол муу мэддэг гэж хариулсан нь нас залуужихтай зэрэгцэн нэмэгдэж байна. Тодруулбал,

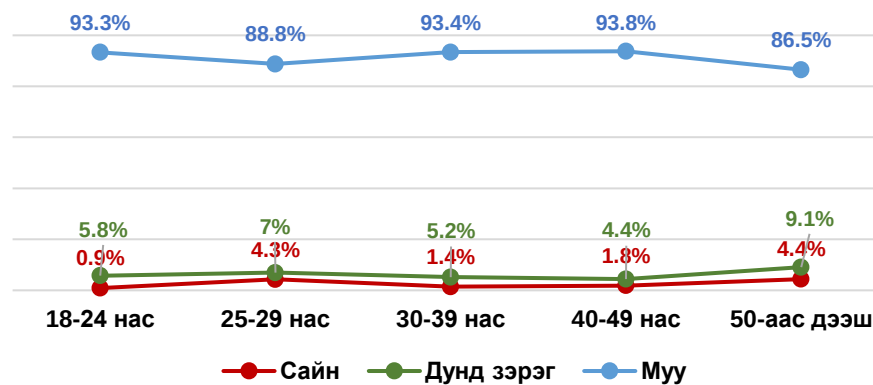
Монгол Ардын намын талаар 50-аас дээш насны иргэдийн 29.8 хувь нь сайн мэддэг гэж хариулсан нь бусад насныхантай харьцуулахад хамгийн өндөр үзүүлэлт байна. Харин муу мэддэг гэж хариулсан 18-24 насны залуучууд 72.8 хувь байгаа нь бусад насныхантай харьцуулахад хамгийн өндөр байна.

Ардчилсан намын талаар хэр сайн мэдэх вэ? Гэсэн асуултад хариулсан иргэдийн дүнг насны бүлгээр харьцуулж харвал сайн, дунд зэрэг гэж хариулсан байдал нас нэмэгдэхийн хэрээр нэмэгдэж байгаа бол муу мэддэг гэж хариулсан нь нас залуужихтай зэрэгцэн нэмэгдэж байна. Тодруулбал,

Ардчилсан намын талаар 50-аас дээш насны иргэдийн 19.1 хувь нь сайн мэддэг гэж хариулсан нь бусад насныхантай харьцуулахад хамгийн өндөр үзүүлэлт байна. Харин муу мэддэг гэж хариулсан 18-24 насны залуучууд 79.1 хувь байгаа нь бусад насныхантай харьцуулахад хамгийн өндөр байна.

ХҮН намын талаар хэр сайн мэдэх вэ? Гэсэн асуултад хариулсан иргэдийн дүнг насны бүлгээр харьцуулж харвал сайн, дунд зэрэг гэж хариулсан байдал 25-29 насны залуучууд болон 50-аас дээш насны иргэдийн дунд хамгийн өндөр буюу 4.3-4.4 хувь байгаа бол 18-24 нас, 30-39 нас, 50-аас дээш насны иргэдийн 93.3-93.8 хувь нь муу мэддэг гэж хариулсан нь бусад насныхантай харьцуулахад өндөр байна.

4.2 УИХ-д суудал бүхий улс төрийн намуудын талаарх ойлголт, хандлага

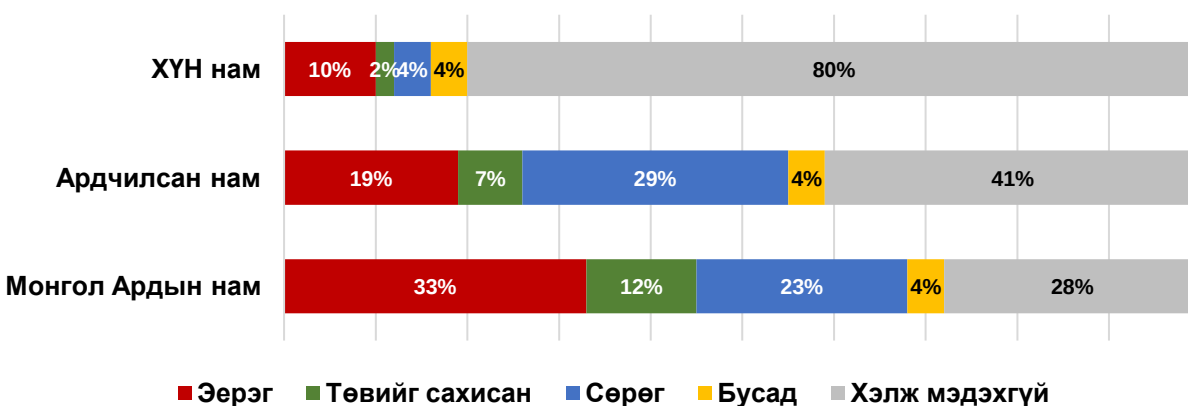
Нээлттэй асуултын хүрээнд судалгаанд оролцогчдоор УИХ-д суудал бүхий улс төрийн намыг (Монгол Ардын нам, Ардчилсан нам, ХҮН нам) 3 үгээр тодорхойлуулсан.

Иргэд Монгол Ардын намын талаар эергээр тодорхойлсон нь хамгийн өндөр буюу 32% байгаа бол Ардчилсан намын талаар 19%, ХҮН намын талаарх эерэг тодорхойлолт 10% байна.

Харин Ардчилсан намын талаарх сөрөг тодорхойлолт хамгийн өндөр буюу 29% байгаа бол Монгол Ардын намын талаар 23%, ХҮН намын талаарх сөрөг тодорхойлолт хамгийн бага буюу 4% байна.

Улс төрийн намын талаар тодорхойлж мэдэхгүй гэж хариулсан байдал ХҮН намын хувьд хамгийн өндөр буюу 80% байна. Харин Ардчилсан намын хувьд 42%, Монгол Ардын намд 29% байна. Өөрөөр хэлбэл 10 иргэн тутмын 8 нь ХҮН намыг тодорхойлох хэмжээний мэдлэг, мэдээлэлгүй байгааг харуулж байгаа юм.

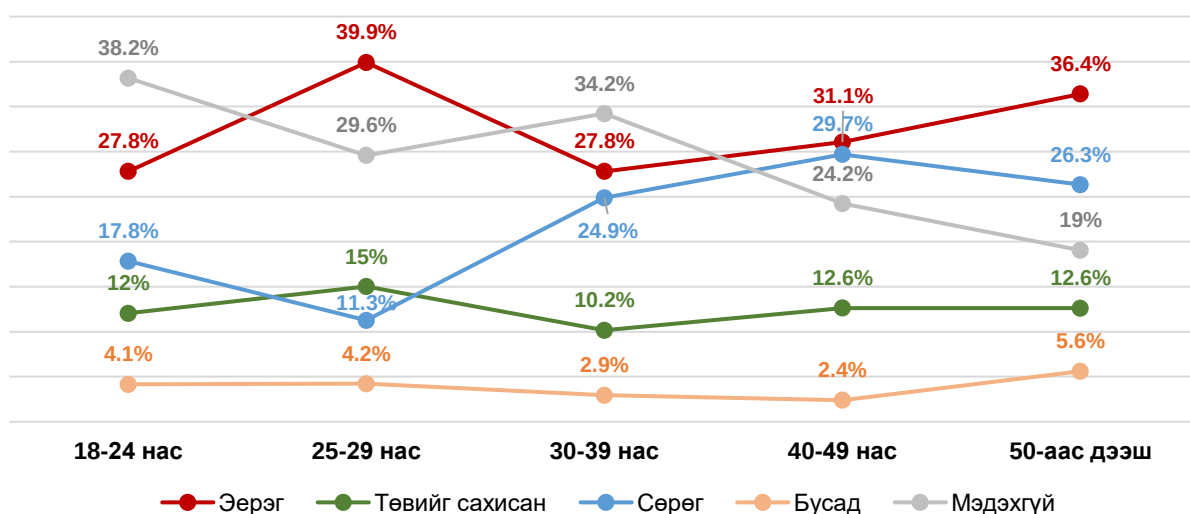
График 20. Улс төрийн намуудын талаарх тодорхойлолтын хандлага

Монгол Ардын намын талаарх тодорхойлолт

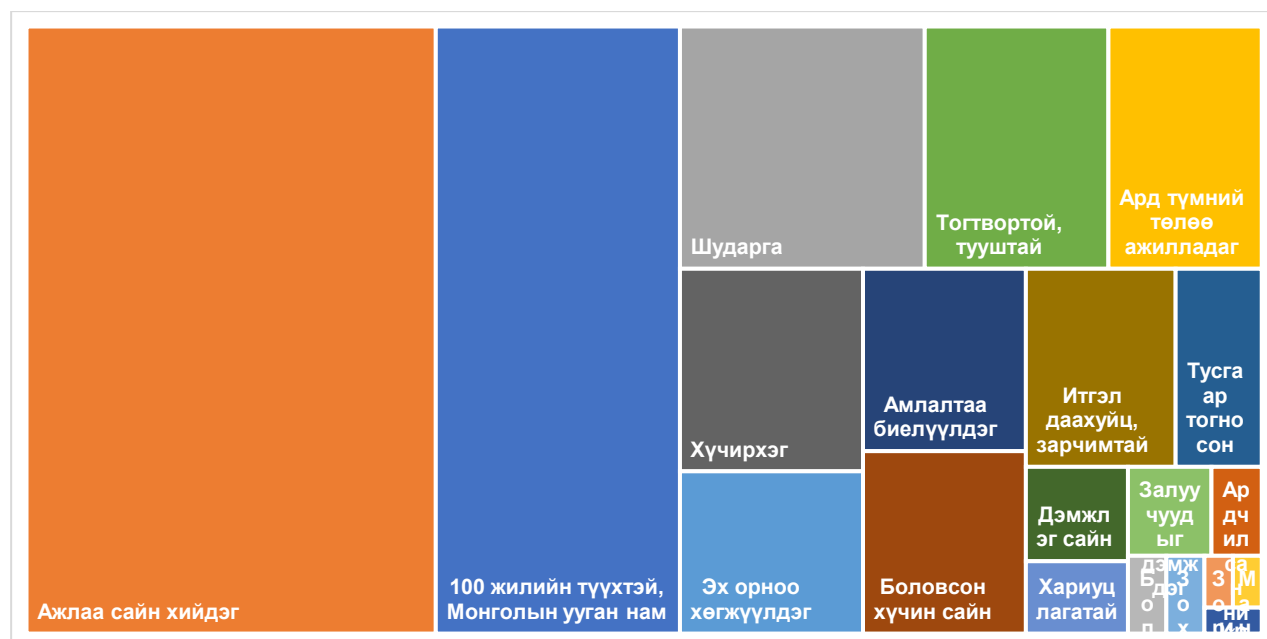
Иргэдийн Монгол Ардын намыг тодорхойлсон тодорхойлолтын хандлагыг насны бүлгээр харьцуулж харвал 25-29 нас, 40-өөс дээш насны иргэдийн 31%-40% хувь, 18-24 нас, 30-39 настай иргэдийн 28% нь эерэг байна. Харин сөрөг хандлага 40-49 насны гишүүдийн дунд өндөр байгаа бол тодорхойлж мэдэхгүй гэж 18-24 насныхан илүү хариулжээ.

График 21. Монгол Ардын намын талаарх тодорхойлолтын хандлага (Насны бүлгээр)

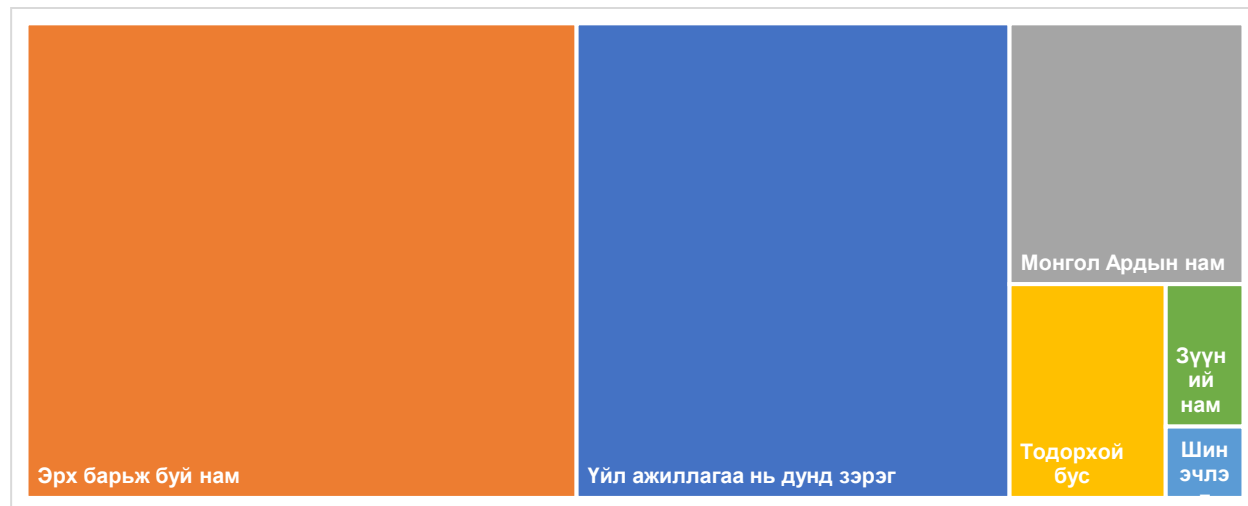
Иргэдийн 32% нь Монгол Ардын намын талаар эерэг агуулга бүхий тодорхойлолт өгсөн. Тус тодорхойлолтоос харвал, 100 жилийн түүхтэй, Монгол Улсын ууган нам, ард түмнийхээ төлөө ажлаа сайн хийдэг, шударга, тогтвортой тууштай, итгэл даахуйц, боловсон хүчин сайн, зарчимтай, хүчирхэг нам гэжээ.

График 22. Монгол Ардын намын талаарх эерэг тодорхойлолт

Иргэдийн 12% нь Монгол Ардын намын талаар төвийг сахисан тодорхойлолт өгсөн. Тодорхойлолтын задаргааг харвал үйл ажиллагааг нь дунд зэрэг гэж үнэлж, эрх барьж буй нам зэрэг үг хамгийн их давтагджээ.

График 23. Монгол Ардын намын талаарх төвийг сахисан тодорхойлолт

Иргэдийн 23% нь Монгол Ардын намын талаар сөрөг тодорхойлолт өгсөн. Тодорхойлолтын задаргааг харвал, хийсэн ажилгүй, худалч, амлалтаа биелүүлдэггүй, итгэл даахгүй, хувийн эрх ашгаа улс орны эрх ашгаас дээгүүр тавьдаг, дарангуйлагч, шударга бус, итгэл даахгүй, авлигач хулгайч зэрэг үг хамгийн их давтагдсан байна.

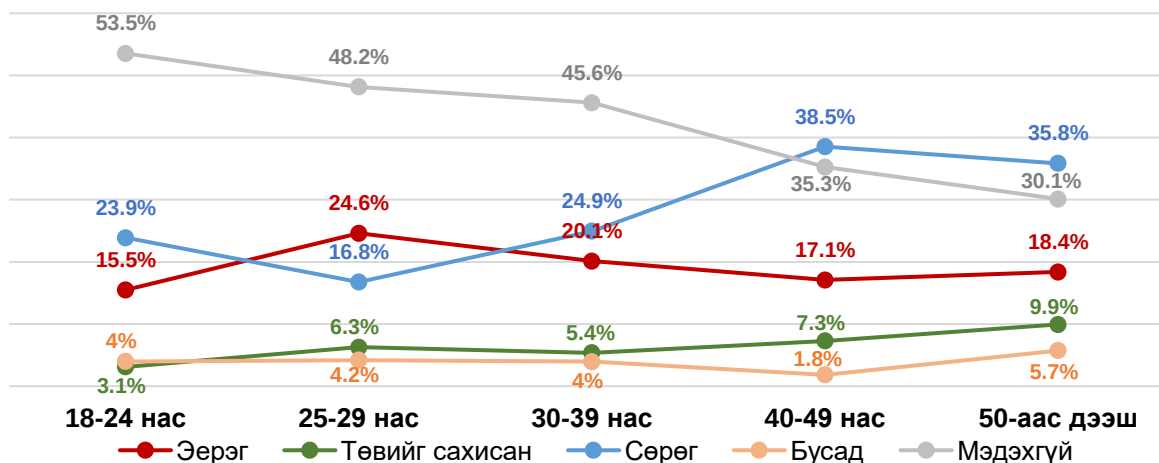
График 24. Монгол Ардын намын талаарх сөрөг ойлголт

Ардчилсан намын талаарх тодорхойлолт

Иргэдийн Ардчилсан намыг тодорхойлсон тодорхойлолтын хандлагыг насны бүлгээр харьцуулж харвал, 40-өөс дээш насны иргэдийн 36%-39%, 18-24 нас, 30-39 настай иргэдийн 24%-25%, 25-29 настай иргэдийн 17% нь сөрөг байна. Харин эерэг хандлага 25-29 настай залуучуудын дунд хамгийн өндөр байгаа бол тодорхойлж мэдэхгүй гэж 18-39 настай залуучуудын 46%-53% нь хариулжээ.

График 25. Ардчилсан намын талаарх тодорхойлолтын хандлага

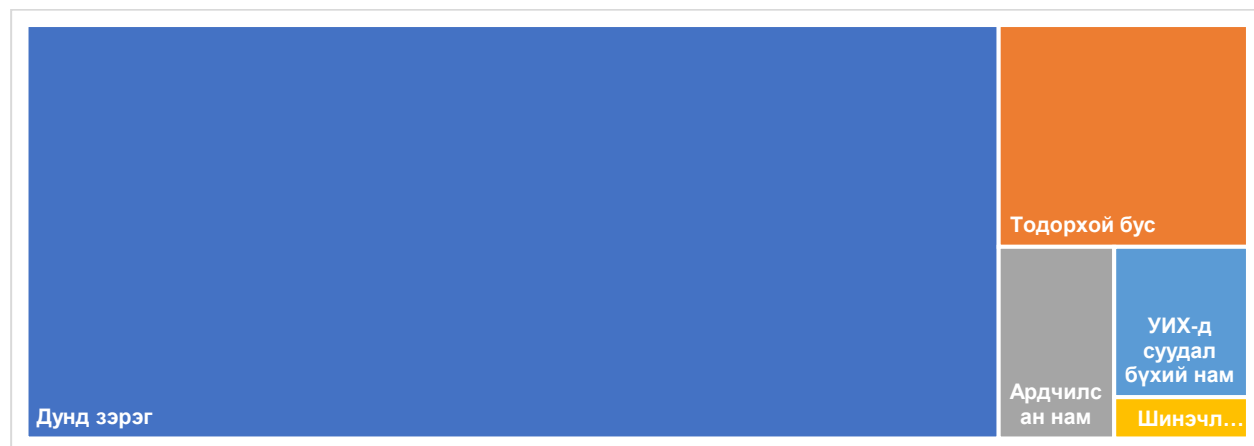
Иргэдийн 19% нь Ардчилсан намын талаар эерэг тодорхойлолт өгсөн. Тодорхойлолтын задаргааг харвал, ардчиллын суурийг тавьсан, эрх барьж буй Монгол Ардын намын сөрөг хүчин, ажлаа сайн хийдэг, эрх чөлөө, шинэ нам, шударга, анхны намын нэг гэж илүүтэй нэрлэсэн байна.

График 26. Ардчилсан намын талаарх эерэг тодорхойлолт

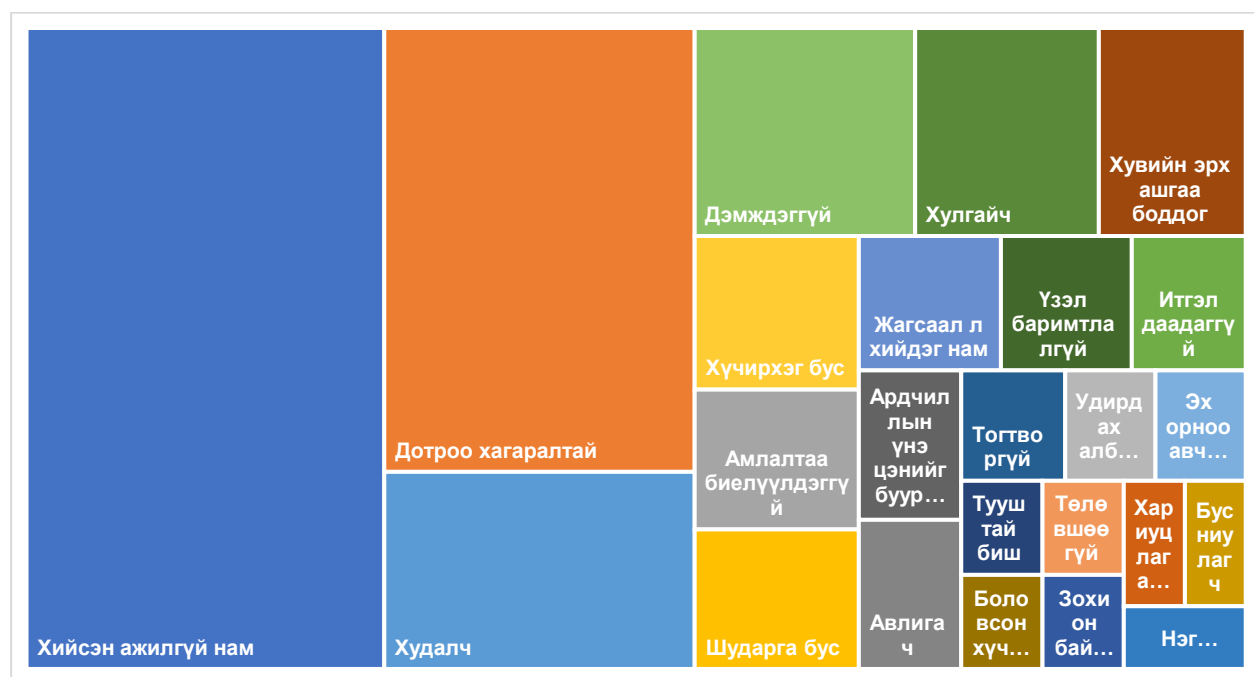
Иргэдийн 7% нь Ардчилсан намын талаар төвийг сахисан тодорхойлолт өгсөн. Тодорхойлолтын задаргааг харвал үйл ажиллагааг нь дунд зэрэг гэж тодорхойлсон нь хамгийн олон давтагдсан бол тодорхой бус, Улсын Их Хуралд суудал бүхий, шинэчлэл хийх шаардлагатай нам гэжээ.

График 27. Ардчилсан намын талаарх төвийг сахисан тодорхойлолт

Иргэдийн 29% нь Ардчилсан намын талаар сөрөг тодорхойлолт өгсөн. Тодорхойлолтын задаргааг харвал, хийсэн ажилгүй, дотроо хагаралтай, Худлаа хэлдэг, хүчирхэг бус, хулгайч, амлалтаа биелүүлдэггүй, шударга бус, итгэл даахгүй, тууштай биш гэж шүүмжилсэн хандлага илүү байна.

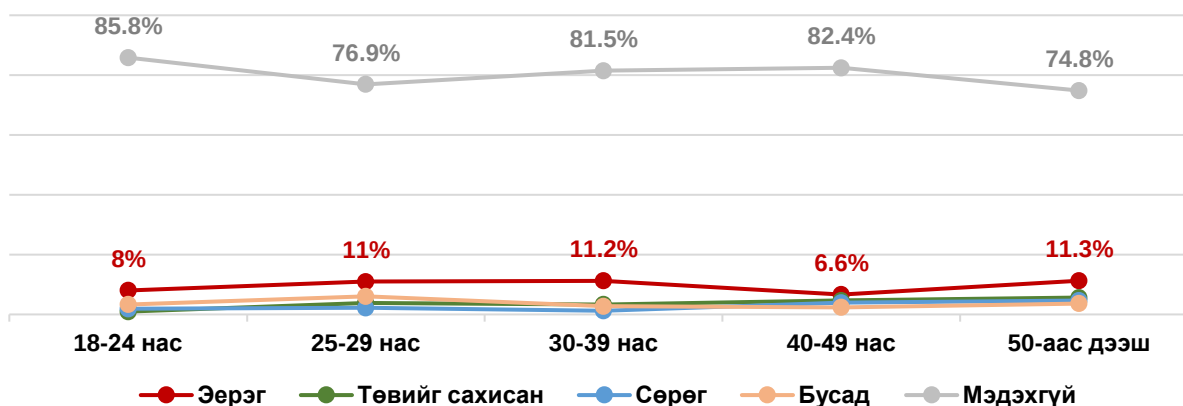
График 28. Ардчилсан намын талаарх сөрөг тодорхойлолт

ХҮН намын талаарх тодорхойлолт

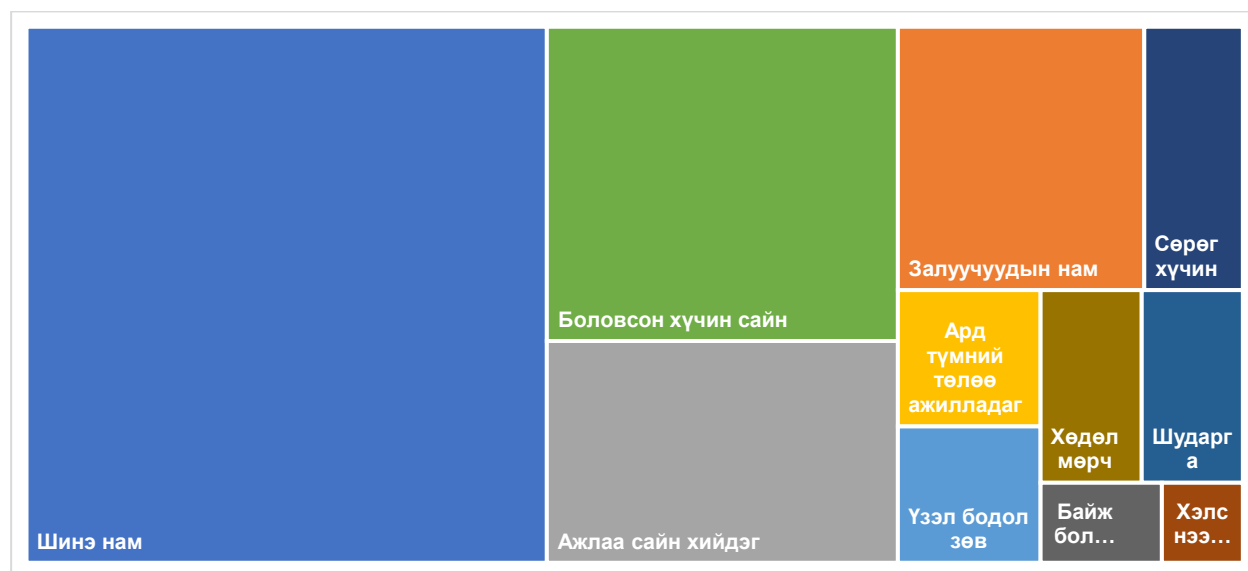
Иргэдийн ХҮН намыг тодорхойлсон тодорхойлолтын хандлагыг насны бүлгээр харьцуулж харвал, 25-39 нас, 50-аас дээш насны иргэдийн 11%, 18-24 нас, 40-49 настай иргэдийн 7%-8% нь эерэг байна. Харин сөрөг хандлага 50-аас дээш насныхан хамгийн өндөр байгаа бол тодорхойлж мэдэхгүй гэж 18-24 нас, 30-49 настай иргэдийн 82%-86%, 25-29 нас, 50-аас дээш настай иргэдийн 75%-77% нь хариулжээ.

График 29. ХҮН намын талаарх тодорхойлолтын хандлага (Насны бүлгээр)

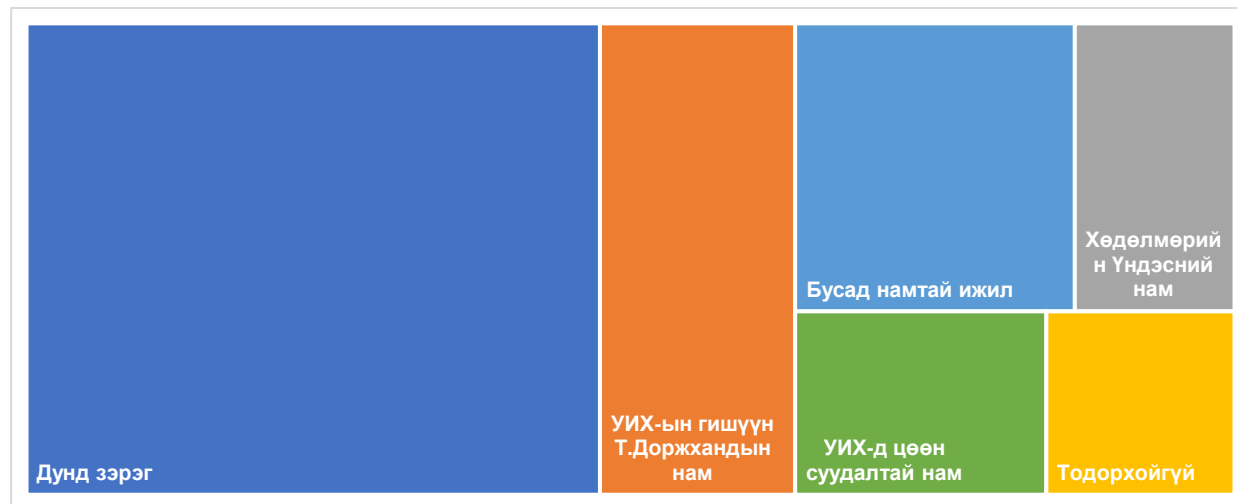
Иргэдийн 10% нь ХҮН намын талаар эерэг тодорхойлолт өгсөн. Тодорхойлолтын задаргааг харвал, шинэ нам, боловсон хүчин сайтай, залуучуудын нам, ард түмний төлөө ажилладаг, ажлаа сайн хийдэг, үзэл бодол нь зөв, сөрөг хүчин гэжээ.

График 30. ХҮН намын талаарх эерэг тодорхойлолт

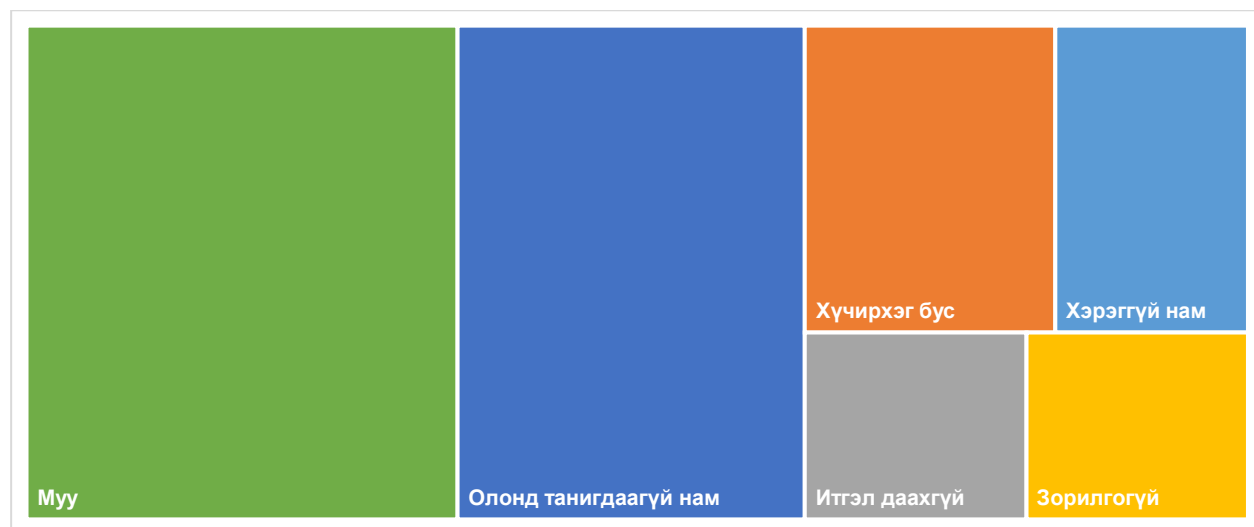
Иргэдийн 2.4% нь ХҮН намын талаар төвийг сахисан тодорхойлолт өгсөн. Тодорхойлолтын задаргааг харвал, үйл ажиллагааг нь дунд зэрэг, УИХ-ын гишүүн Т.Доржхандын нам, бусад намтай ижил, УИХ-д цөөн суудалтай нам гэжээ.

График 31. ХҮН намын талаарх төвийг сахисан тодорхойлолт

Иргэдийн 3.8% нь ХҮН намын талаар сөрөг тодорхойлолт өгсөн. Тодорхойлолтын задаргааг харвал, олонд танигдаагүй, хүчирхэг бус, итгэл даахгүй, зорилгогүй, хэрэггүй, муу гэжээ.

График 32. ХҮН намын талаарх сөрөг ойлголт

4.3 Улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаарх ойлголтын түвшин

Орчин үед дэлхийн улс орнууд улс төрийн үзэл баримтлал дундаас либерализм, консерватизм, социал демократизм гэсэн үндсэн 3 үзэл баримтлалыг өөрсдийн чиг шугамаа болгож байна.²⁵

Либерал үзэл баримтлал: Хувь хүний эрх, эрх чөлөө, чөлөөт зах зээлийг дээдлэн хувийн өмч, эдийн засгийн асуудалд төр хамгийн бага хэмжээгээр оролцох нь зохистой хэмээн үздэг улс төрийн үзэл баримтлал

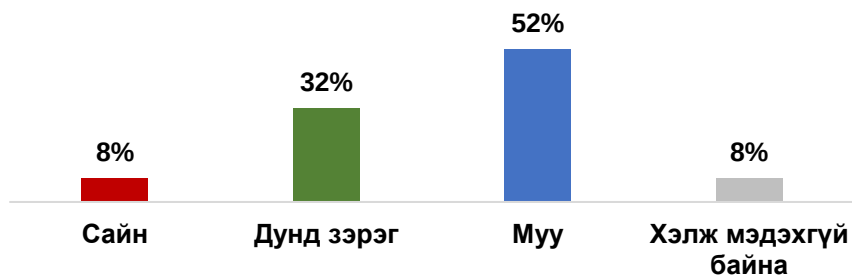
Консерватив үзэл баримтлал: Нийгэмд тогтсон уламжлалт хандлага, түүхийн явцад бүрэлдсэн үнэт зүйл, соёлын үнэлэмжийг гол болгож, тогтвортой байдлыг эрхэмлэдэг улс төрийн үзэл баримтлал.

Социал демократ үзэл баримтлал: Нийгэмд эрх тэгш байдлыг хангаж эв нэгдэл, шударга ёсыг дээдлэн нийгэм, эдийн засагт төрийн оролцоог зохист хэмжээгээр байлгахыг зорьдог улс төрийн үзэл баримтлал.

Рационал сонголтын онолоор иргэдийн сонирхол нь шийдвэр гаргалтаар дамжиж хангагддаг. Тэгвэл улс төрийн ашиг сонирхлыг төлөөлж буй намууд тухайн ашиг сонирхлыг хангах боломжийг улс төрийн үзэл баримтлал, мөрийн хөтөлбөртөө тусгадаг. Иймд иргэдийн улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаарх мэдлэг нь сонгуулийн саналд нөлөөлөгч гол хүчин зүйл болдог. Рационал сонголтын онолын уг хандлагыг бид дараах байдлаар судалж, тодруулсан болно.

Судалгаанд оролцогчдоос “Та улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хэр зэрэг ойлголттой вэ?” гэсэн асуултыг асууж ойлголтын түвшнийг тодорхойлоход иргэдийн 40% орчим нь тодорхой хэмжээний (сайн, дунд зэрэг) ойлголттой гэж хариулсан бол 52% буюу 2 хүн тутмын нэг нь муу гэж хариулжээ.

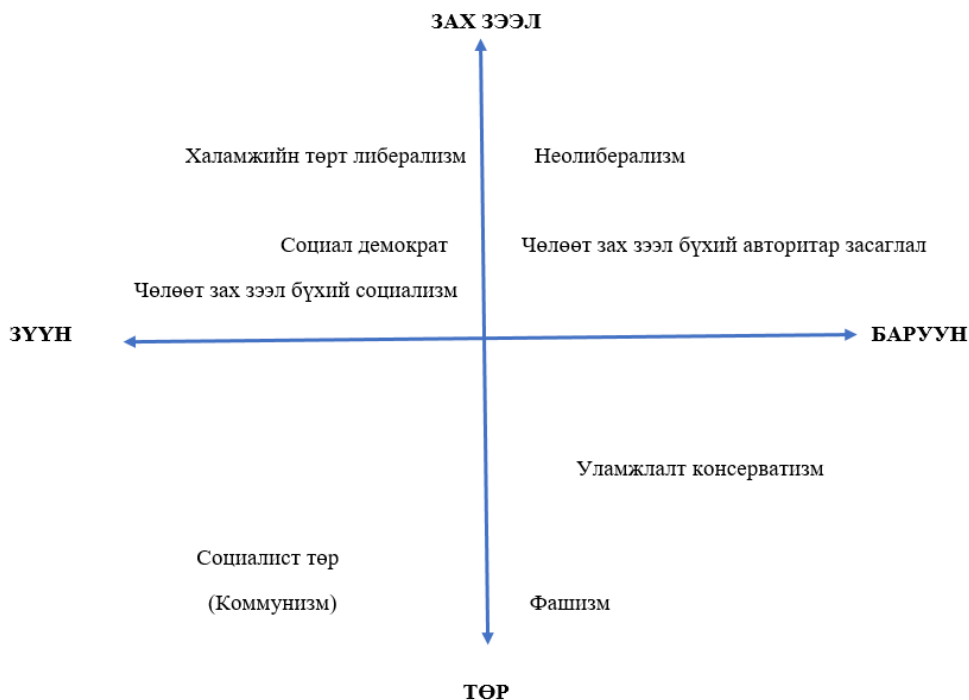
График 33. Та улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хэр зэрэг ойлголттой вэ?

²⁵ <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/mongolei/15106-20190705.pdf>

Орчин үед дан ганц монархизм, фашизм эсвэл социализм, коммунизм гэсэн идеологийг баримталдаг орон үгүй болсон. Харин улс төрийн намууд консерватизм, либерализм болон социал демократизм гэсэн үндсэн гурван идеологийг баримтлах болов. Энэ нь “эрс барууны - эрс зүүний” бус, харин “баруун төвийн - зүүн төвийн” хандлагаар замнах арга мөн. Улс төрийн онолын хувьд, консерватив үзэл баримтлалтай нам нь баруун жигүүрт хамаарах бол либералист болон социал демократ үзэл баримтлалтай нам нь зүүн жигүүрт хамаардаг байна.²⁶

График 34. Улс төрийн спектр: 2 хэмжээст загвар

Социал демократ болон либерал үзэл баримтлал нь зүүн жигүүрт хамаардаг. Фокус бүлгийн ярилцлагын дүнгээс харахад, социал демократ үзэл баримтлалыг тэгш эрхийг чухалчилдаг зүүн төвийн, либерал үзэл баримтлалыг хүний эрх, эрх чөлөөл чухалчилдаг баруун төвийн гэж үзэж байна.

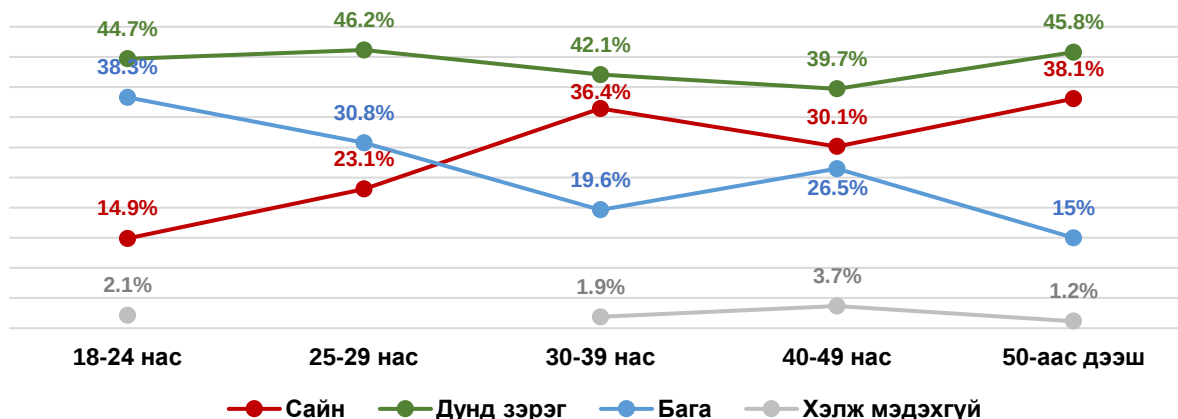
Харин улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар дунд зэрэг ойлголттой гэж өөрийгөө дүгнэж буй хүмүүс социал демократ үзэл баримтлал барууных, либерал үзэл баримтлал бол зүүнийх гэх зэргээр ерөнхий мэдэж байгаа боловч үнэт зүйлийн талаар нарийн, тодорхой мэдэхгүй байна.

²⁶ [Why Do "Left" And "Right" Mean Liberal And Conservative? - Dictionary.com](http://www.dictionary.com)

Насны бүлгээр харьцуулж харвал, 30-39 нас, 50-аас дээш насныхан өөрийгөө улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар тодорхой хэмжээнд (Сайн, дунд зэрэг) ойлголттой гэж хариулсан нь бусад насныхантай харьцуулахад өндөр байна.

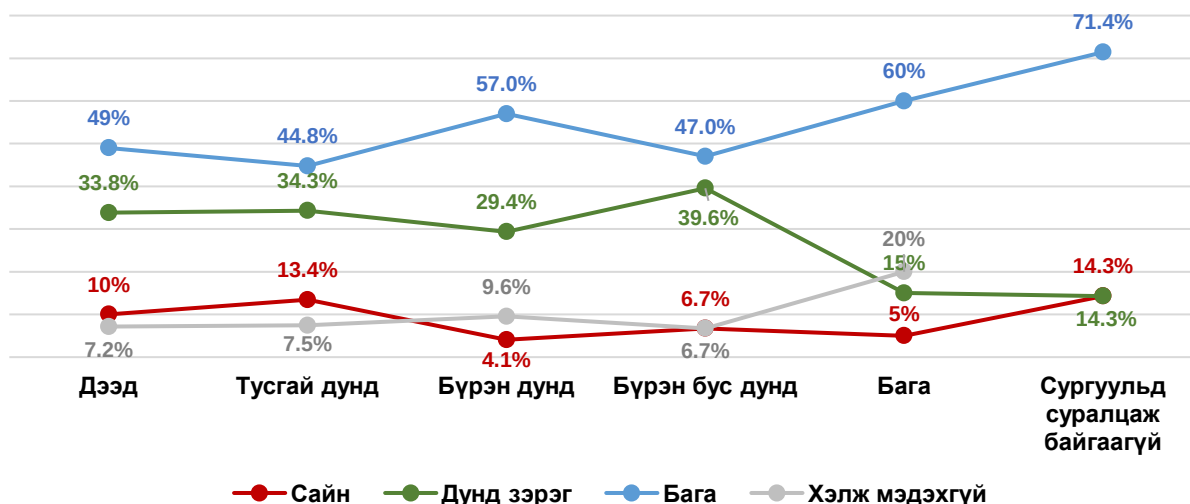
Харин 18-29 насны залуучууд улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хамгийн бага ойлголттой байна.

График 35. Та улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хэр зэрэг ойлголттой вэ? (Насны бүлгээр)

Иргэдийн улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаарх ойлголт нь боловсролын зэрэгтэй шууд хамааралтай байна. Тодруулбал, бүрэн дундаас дээш боловсролтой иргэдийн улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар тодорхой хэмжээний (Сайн, дунд зэрэг) ойлголттой, бүрэн бус дунд болон түүнээс доош боловсролтой тохиолдолд бага ойлголттой гэж хариулсан дүн нэмэгдсэн үзүүлэлтэй байна.

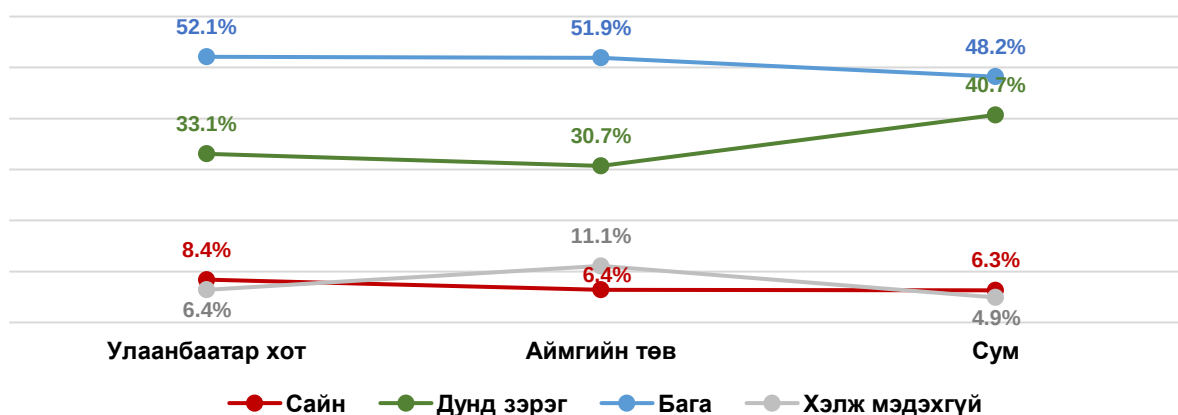
График 36. Та улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хэр зэрэг ойлголттой вэ? (Боловсролын түвшингээр)

Улс төрийн үзэл баримтлалын талаарх ойлголтын түвшнийг судалгаанд оролцогчдын оршин суугаа газраар харьцуулж харвал, Улаанбаатар хотод оршин суудаг иргэд өөрийгөө улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар сайн ойлголттой гэж хариулсан нь аймгийн төв болон суманд амьдардаг иргэдээс өндөр байна.

Тус асуултад хариулж мэдэхгүй байна гэж аймгийн төвд амьдардаг иргэд хамгийн их хариулсан дүнтэй байна.

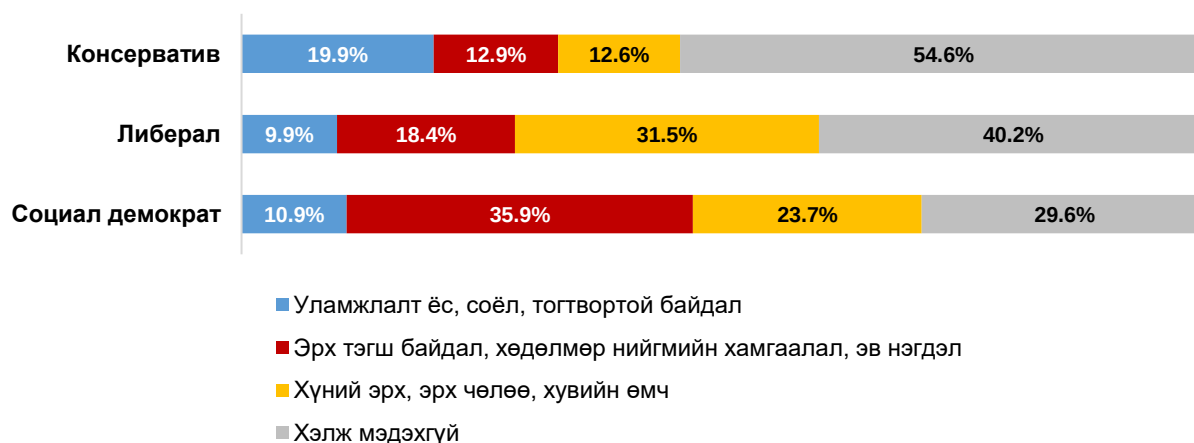
График 37. Та улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар хэр зэрэг ойлголттой вэ? (Оршин суугаа газраар)

Иргэдээс улс төрийн үзэл баримтлалуудад тохирох үнэт зүйлийг асуухад социал демократ үзэл баримтлалын үнэт зүйлийг зөв нэрлэсэн байдал хамгийн их байгаа бол консерватив үзэл баримтлалын үнэт зүйлийг нэрлэсэн байдал хамгийн бага байна.

Тодруулбал, социал демократ үзэл баримтлалын үнэт зүйл нь “эрх тэгш байдал, хөдөлмөр нийгмийн хамгаалал, эв нэгдэл” гэж 36%, либерал үзэл баримтлалын үнэт зүйл “хүний эрх, эрх чөлөө, хувийн өмч” гэж 32%, консерватив үзэл баримтлалын үнэт зүйл “уламжлалт ёс, соёл, тогтвортой байдал” гэж 20% нь зөв хариулсан дүнтэй байна.

График 38. Та дараах үзэл баримтлалуудад тохирох хариултыг сонгоно уу?

Монгол Улсад үйл ажиллагаа явуулж буй Улсын дээд шүүхэд бүртгэлтэй 37 улс төрийн намаас Монгол Ардын нам социал демократ, ХҮН нам, Ардчилсан нам либерал үзэл баримтлалыг чиг шугамаа болгон үйл ажиллагаагаа явуулдаг болохоо зарласан байдаг.

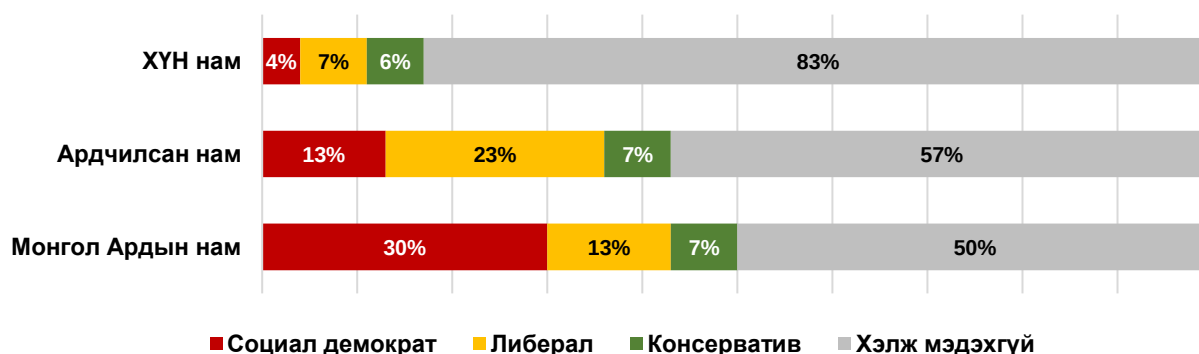
Иргэдийн 30% буюу дунджаар 3 хүн тутмын нэг нь Монгол Ардын намыг социал демократ үзэл баримтлалтай гэж мэдэж байгаа бол 23% буюу дунджаар 4-5 хүн тутмын нэг нь Ардчилсан намыг либерал үзэл баримтлалтай, ХҮН намыг 7% нь либерал үзэл баримтлалтай гэж зөв хариулсан байна.

Үзэл баримтлалыг нь хэлж мэдэхгүй гэж хариулсан дүнгээс харвал ХҮН намын үзэл баримтлалыг мэдэхгүй гэж судалгаанд оролцогчдын 83% буюу 10 хүн тутмын 8 нь хариулсан нь хамгийн өндөр үзүүлэлт байна.

Харин Монгол Ардын намын үзэл баримтлалыг мэдэхгүй гэж 2 хүн тутмын нэг хариулсан бол 20% буюу 5 хүн тутмын нэг нь либерал болон консерватив үзэл баримтлалтай гэж буруу хариулжээ.

Ардчилсан намын үзэл баримтлалыг судалгаанд оролцогчдын 57% буюу ойролцоогоор 10 хүн тутмын 6 нь хэлж мэдэхгүй байгаа бол 30% буюу ойролцоогоор 3 хүн тутмын нэг нь социал демократ болон консерватив үзэл баримтлалтай гэж буруу хариулсан байна.

График 39. Та дараах улс төрийн намуудыг ямар үзэл баримтлалтай гэж боддог вэ?

Фокус бүлгийн ярилцлагад оролцогчдод улс төрийн намуудын үзэл баримтлал, үнэт зүйлийг тайлбарласны үндсэн дээр тус намууд өөрийн намын үзэл баримтлалд тохирсон үйл ажиллагаа явуулж чадаж буй эсэхийг тодруулсан.

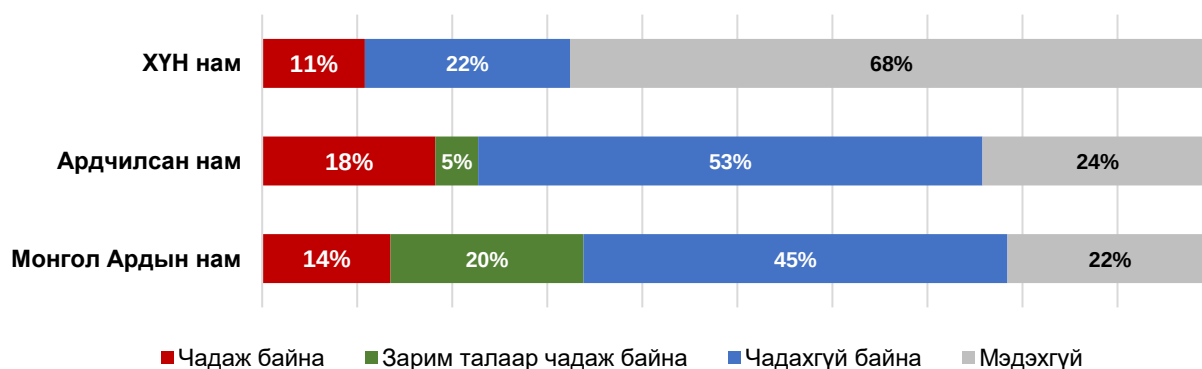
Тодруулбал, ямар нэг байдлаар үзэл баримтлалдаа тохирсон үйл ажиллагаа явуулдаг (чадаж байна, зарим талаар чадаж байна) гэж Монгол Ардын намыг нэрлэсэн нь хамгийн өндөр үзүүлэлт байгаа бол чадахгүй байна гэж Ардчилсан намыг нэрлэсэн нь хамгийн өндөр байна. Харин ХҮН намын тухайд үзэл баримтлалдаа тохирсон үйл ажиллагаа явуулж байгаа эсэхийг хэлж мэдэхгүй байна гэж дийлэнх нь хариулжээ. Нам тус бүрээр харвал,

Монгол Ардын нам “социал демократ” үзэл баримтлалдаа тохирсон үйл ажиллагаа явуулж чадаж байгаа эсэхийг тодруулахад, судалгаанд оролцогчдын 14% нь чадаж байна, 20% нь зарим талаар чадаж байна, 45% нь чадахгүй байна, 22% нь мэдэхгүй гэж хариулсан.

Ардчилсан нам “либерал” үзэл баримтлалдаа тохирсон үйл ажиллагаа явуулж чадаж байгаа эсэхийг тодруулахад, судалгаанд оролцогчдын 18% нь чадаж байна, 5% нь зарим талаар чадаж байна, 53% нь чадахгүй байна, 24% нь мэдэхгүй гэж хариулсан.

ХҮН нам нам “либерал” үзэл баримтлалдаа тохирсон үйл ажиллагаа явуулж чадаж байгаа эсэхийг тодруулахад, судалгаанд оролцогчдын 11% нь чадаж байна, 22% нь чадахгүй байна, 68% нь мэдэхгүй гэж хариулсан.

График 40. Улс төрийн намууд үзэл баримтлалдаа тохирсон үйл ажиллагаа явуулж чадаж байна уу? (Фокус бүлгийн ярилцлагын үр дүн)

Монгол Ардын намын тухайд

Иргэд **Монгол Ардын намыг социал демократ үзэл баримтлалынхаа хүрээнд** халамжийн бодлого (сургууль, цэцэрлэг шинээр барьж, хүүхдийн сурах орчныг бүрдүүлэх, эрүүл мэндийн салбарт хөрөнгө оруулалт хийх, эмийн хөнгөлөлт, хүүхдийн мөнгө 100,000 төгрөг болгосон, сайжруулсан түлшний үнийг бууруулсан, ахмад настны тэтгэврийн зээлийг тэглэсэн), төмөр зам, нефтийн үйлдвэр зэрэг томоохон төсөл хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж **чадаж байна** гэж харж байна.

Мөн Монгол Ардын нам нь УИХ-д олонх болж, эрх барьж байгаа тул төрийн албаны бүхий л шатанд тус намын хүмүүс байгаа нь үзэл баримтлалынхаа хүрээнд нийгмийн асуудлыг шийдвэрлэх боломжийг бүрдүүлж, бусад намтай харьцуулахад үзэл баримтлалынхаа хүрээнд боловсруулсан мөрийн хөтөлбөрөө хэрэгжүүлж чадаж байгаа байх гэсэн таамаг төдий төсөөлөл байна.

Монгол Ардын нам нь “социал демократ” үзэл баримтлалынхаа хүрээнд тэтгэврийн зээл тэглэх, уул уурхайгаас олсон ашгаа иргэдэд тэгш хуваарилах, хүүхдийн 100,000 төгрөг олгох, тог цахилгаан, түлшний төлбөрийг хөнгөлөх, эмзэг бүлэг, өрх толгойлсон гэх зэрэг дэмжлэг шаардлагатай бүлгүүдэд тэтгэмж олгож байгаа нь зөв ч, хүрэх ёстой эзэндээ хүрэхгүй, хавтгайрсан халамжийг бий болгож байгаа нь иргэдийн хөдөлмөрлөх идэвхийг бууруулсан сөрөг үр дагаврыг авчирч байна гэж мөн дүгнэж байна.

Монгол Ардын нам “социал демократ” үзэл баримтлалдаа тохирсон үйл ажиллагаа явуулж чадахгүй байна гэж дүгнэхдээ “эрх тэгш байдал”, “эрх чөлөө”, “эдийг засагт төр зохист хэмжээгээр оролцоно” гэсэн үнэт зүйл, зарчмаа хэрэгжүүлж чадахгүй байна гэж дүгнэсэн. Тодруулбал:

- Их, дээд сургууль, Ерөнхий боловсролын сургуулийн сургалтын хөтөлбөр, чанарын ялгаатай байдал, баян, ядуугийн ялгаатай байдал, Ковид-19 цар тахлаар өвчилсөн иргэд ижил тэгш эрүүл мэндийн үйлчилгээ авч чадахгүй байгааг онцолсон.
- Шатахуун болон өргөн хэрэглээний барааны үнийн өсөлт иргэдийн амьдралд хүндээр тусаж байгаа нь эдийн засагт төр зохистойгоор оролцож чадахгүй байгааг илэрхийлж байна.
- Үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг хааж, цагдаагийн хүчээр асуудлыг шийдвэрлэж байгаа нь социал демократ үзэл баримтлалын үнэт зүйл болох “эрх чөлөө”-г хангаж чадахгүй байгааг харуулж байна.

Мөн Монгол Ардын намаас сонгогдсон УИХ-ын гишүүд болон бусад албан тушаалтан намын үзэл баримтлал гэхээс илүү өөрийн эрх ашгийг илүүд үздэг гэсэн сөрөг хандлага судалгаанд оролцогчдын дунд байна.

Ардчилсан намын тухайд

Ардчилсан нам эрх барьж буй Монгол Ардын намын эсрэг сөрөг хүчин болж чадаж байгаа. Энэ нь жагсаал, цуглаан хийх, хэвлэл мэдээлэл болон нийгмийн сүлжээгээр иргэдийн эрх ашгийг хөндсөн асуудлаар байр сууриа илэрхийлэх хэлбэрээр илэрч байна гэж судалгаанд оролцогчид үзсэн.

Мөн Монгол Ардын нам олонх болж Засгийн газраа бүрдүүлж ажиллахдаа хүүхдийн 100,000 төгрөг олгох зэрэг шийдвэр гаргахад Ардчилсан нам ч тодорхой хэмжээнд үүрэг, оролцоотой байсан гэж дүгнэж байна.

1990 оны Ардчилсан хувьсгал нь Ардчилсан намын гавьяа гэж судалгаанд оролцогчид үзэж байна. Ийнхүү дүгнэхдээ эрх чөлөөтэй байж, үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлж, хувийн өмчтэй байж чадаж байгаа нь Ардчилсан намын ач тус гэж харж байна. Харин Ардчилсан нам дотоод хагарлаа шийдвэрлэж чадахгүй байгаа нь үйл ажиллагаа нь доголдох шалтгаан болж байгааг дурдсан.

Ардчилсан нам “либерал” үзэл баримтлалынхаа хүрээнд хувийн өмчтэй байх, эрх чөлөөтэй байх, эдийн засагт төрийн оролцоо хамгийн бага байлгахыг чухалчилдаг ч бодит байдал дээр хэрэгжүүлж чаддаггүй. Тухайлбал, иргэдийн хувийн унаатай байхыг үгүйсгэж нийтийн тээврээр зорчих нь зөв гэдэг, өөрсдөө хүний эрх, эрх чөлөөг алдагдуулдаг, нийгмийн халамжийг бодлогыг дэмждэг зэргээр илэрч байна гэж судалгаанд оролцогчид шүүмжилсэн.

Мөн намын дотоод хагарал нь үзэл баримтлалынхаа хүрээнд үйл ажиллагаа явуулах боломжийг нь үгүй хийж байгаа тухай дурдсан болно.

ХҮН намын тухайд

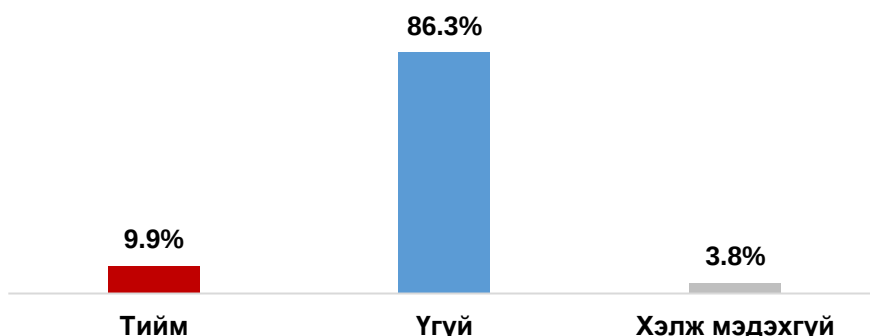
ХҮН намыг “либерал” үзэл баримтлалдаа тохирсон үйл ажиллагаа явуулж чадаж байгаа эсэхийг хэлж мэдэхгүй байна гэж судалгаанд оролцогчдын зүгээс илүүтэй хариулсан. Тус намыг УИХ-д цөөн суудалтай тул шийдвэр гаргалтад нөлөөлөл үзүүлж чадахгүй байгаа ч иргэдийн эрх ашгийг хамгаалах талаар санал бодлоо илэрхийлж байгаа гэж үзэж байна. Тус намыг үзэл баримтлалаа дэлгэрүүлэх боловсон хүчингүй байгаа тул үйл ажиллагааныхаа хүрээнд хэрэгжүүлж чадахгүй байгаа байх гэсэн таамаг байна.

4.4 Улс төрийн намд гишүүнээр элсэх талаарх ойлголт

4.4.1 Улс төрийн намд гишүүнээр элсэх тухайд

Нийт судалгаанд оролцогчдын 69 хувь нь нам бус иргэн байгаа. Нам бус иргэдээс “Танд ямар нэг улс төрийн намд элсэх бодол байдаг уу?” гэж асуухад 86.3 хувь нь үгүй, 9.9 хувь тийм, 3.8 хувь хэлж мэдэхгүй байна гэж хариулсан.

График 41. Танд ямар нэг улс төрийн намд элсэх бодол байдаг уу?

Фокус бүлгийн ярилцлагаар улс төрийн намд элсэхгүй гэж хариулсан иргэдийн хариултаас харвал тухайн улс төрийн намын гишүүн байснаар ямар давуу талтай болохыг мэдэхгүй, зөвхөн сонгуулиар саналыг нь авах болон сонгуулийн ажилд ажиллуулдаг гэж харах өнцөг нөлөөлж байна.

Залуучуудын тухайд одоогоор улс төрийн үзэл баримтлал нь төлөвшөөгүй тул намд элсэх тухай бодох нь эрт гэж харж байна. Нөгөө талаас ямар нэг намын гишүүн болсноор бусдын эрхшээлд орж, эрх чөлөөтэй сонголт хийж чадахгүй нөхцөл үүснэ гэж болгоомжилсон хандлага гарсан.

Мөн төрийн албан хаагчид намд гишүүнээр элсэх эрх зүйн үндэс байхгүй байдаг байна.

Улс төрийн намын гишүүн байснаар улс төрийн орчинд өрнөж буй үйл явц, нөхцөл байдлыг түргэн шуурхай мэдэрч, түүнд рационал хариу үзүүлэх боломж бүрддэг. Улс төрийн намын хувьд мэрит зарчмыг удирдлага болгосон тохиолдолд гишүүдийн мэдлэг боловсрол, ур чадварт суурилсан карьерын дэмжлэг үзүүлэх тогтолцоо бүрдсэн байдаг. Иймд намын гишүүн байснаар зөвхөн өөрийн итгэл үнэмшил, үзэл баримтлалд үнэнч байхаас гадна тухайн улс төрийн итгэл үнэмшлээсээ давуу талыг бүрдүүлэх боломжтой.²⁷

4.4.2 Улс төрийн намын гишүүний талаарх төсөөлөл

Иргэдийн хариулсан дүнгээс харвал, аливаа намын гишүүн байснаар нийгмийн халамжид хялбараар хамрагдах, сургууль, сургалтад хөнгөлөлттэй хамрагдах, төрийн байгууллагаас үйлчилгээ авахад хялбар болдог гэсэн буруу төсөөлөл 2 хүн тутмын нэгд байгаа бол 10 хүн тутмын 4 нь ЖДҮ болон бусад төсөл авах боломж хялбаршдаг, төрийн албанд хялбараар очих боломжтой болдог гэж ойлгож байна. Эдгээр нь аливаа намын дүрэм, бодлогод тусгагдаагүй байдаг ойлголт юм.

Харин намын гишүүн болсноор улс төрийн намын үзэл баримтлал, итгэл үнэмшил бүрэлдэн тогтдог, хэрэгтэй мэдээ мэдээлэл олж авах боломж нэмэгддэг, харилцаа холбоогоо тэлэх бодит боломжууд байдаг талаар 2 хүн тутмын нэг нь санал нэгдэж байна. Намын гишүүн байснаар улс төрийн үзэл бодлоо илэрхийлэх боломжтой болдог гэдэгтэй хамгийн бага буюу судалгаанд оролцогчдын 19% нь санал нэгдэж байна.

Намын гишүүн байснаар ямар ч давуу тал байхгүй гэж иргэдийн 47.3% буюу ойролцоогоор 2 хүн тутмын нэг нь үзсэн болно.

²⁷ [13 Top Advantages and Disadvantages of Political Parties - BrandonGaille.com](http://13TopAdvantagesandDisadvantagesofPoliticalParties-BrandonGaille.com)

График 42. Та дараах бодомжуудтай хэр зэрэг санал нийлж байна вэ? (Нам бус иргэн)

Намын гишүүн байснаараа улс төрийн талаар илүү ойлголттой болдог гэдэгтэй 18-24 насны залуучууд, бусад гишүүдтэй ойртон танилцаж, харилцаа холбоогоо тэлэх боломжтой гэдэгтэй 49 хүртэлх насныхан, намын зүгээс явуулж буй үйл ажиллагаанд хамрагдаж хэрэгтэй мэдээ, мэдээлэл олж авдаг гэдэгтэй 30-39 нас, 50-аас дээш насныхан, Намын дэргэдэх ТББ-ын үйл ажиллагаанд оролцох боломж өндөр байдаг гэдэгтэй 30-39 настай залуучууд санал нийлж буй нь бусад насныхантай харьцуулахад өндөр байна.

Харин улс төрийн намын дүрэм, бодлогод байхгүй сөрөг ойлголтуудтай 40-өөс дээш настай нам бус иргэд санал нийлж буй нь бусад насныхнаас илүү байна.

Хүснэгт 8. Дараах бодомжуудтай санал нийлсэн хариултын дүн (Насны бүлгээр)

№	Бодомж	18-24 нас	25-29 нас	30-39 нас	40-49 нас	50-аас дээш
1	Намын гишүүн байснаараа улс төрийн талаар илүү ойлголттой болдог	70.7%	62.6%	65%	62.1%	58.9%
2	Намын гишүүн байснаараа бусад гишүүдтэй ойртон танилцаж, харилцаа холбоогоо тэлэх боломжтой	68%	68.4%	68.8%	68.4%	63.6%
3	Намын зүгээс явуулж буй үйл ажиллагаанд хамрагдаж хэрэгтэй мэдээ, мэдээлэл олж авдаг	50.7%	49.7%	55%	47.8%	55.5%
4	Намын гишүүн болсноор намын үзэл баримтлал, итгэл үнэмшил бүрэлдэн тогтдог	50.7%	43.3%	53.9%	52.2%	49.5%
5	Намын гишүүн байснаараа улс төрийн үзэл бодлоо илэрхийлэх боломжтой болдог	48%	41.7%	49.9%	51.8%	51.4%
6	Намын дэргэдэх ТББ-ын үйл ажиллагаанд оролцох боломж өндөр байдаг /жишээ нь НАМЗХ болон АЗХ зэрэг/	39.6%	39%	46.1%	42.3%	40.1%
7	Намын гишүүд төрийн албанд хялбараар очих боломжтой болдог	42.2%	43.9%	49.6%	57.7%	52.4%
8	Намын гишүүдэд ЖДҮ болон бусад төсөл авах боломж хялбар байдаг	40.9%	40.1%	47.0%	54.8%	50.2%
9	Намын гишүүн байснаараа төрийн байгууллагаас үйлчилгээ авахад хялбар байдаг	32%	32.1%	34.1%	42.3%	41.7%
10	Намын гишүүн байснаараа ямар нэг нийгмийн халамжид хамрагдахад хялбар байдаг	29.3%	30.5%	31.5%	37.1%	34.2%
11	Намын гишүүд ямар нэг сургууль, сургалтад хөнгөлөлттэй хамрагдах боломжтой	28.4%	31.6%	34.1%	49.3%	43.6%
12	Намын гишүүн байснаар ямар ч давуу тал байхгүй	11.6%	15%	13.5%	22.1%	30.4%

Өгөгдсөн бодомжуудтай санал нийлсэн иргэдийн дүнг оршин суугаа газраар харьцуулан харвал, намын гишүүн байснаараа улс төрийн талаар илүү ойлголттой болдог, намын зүгээс явуулж буй үйл ажиллагаанд хамрагдаж хэрэгтэй мэдээ, мэдээлэл олж авдаг гэдэгтэй аймгийн төвд оршин суудаг иргэд, бусад гишүүдтэй ойртон танилцаж, харилцаа холбоогоо тэлэх боломжтой, намын үзэл баримтлал, итгэл үнэмшил бүрэлдэн тогтдог, улс төрийн үзэл бодлоо илэрхийлэх боломжтой болдог, намын дэргэдэх ТББ-ын үйл ажиллагаанд оролцох боломж өндөр байдаг гэдэгтэй суманд амьдардаг иргэд илүү санал нийлж байна.

Харин улс төрийн намын дүрэм, бодлогод тусгагдаагүй бодомж болох намын гишүүн байснаараа төрийн байгууллагаас үйлчилгээ авахад хялбар байдаг гэдэгтэй аймгийн төвд амьдардаг иргэд, бусад бодомжтой суманд амьдардаг иргэд илүү санал нэгдэж байна.

Дээрхээс харвал Улаанбаатар хотод байдаг иргэд аймгийн төв болон суманд амьдардаг иргэдтэй харьцуулахад бүх бодомжтой санал нийлсэн байдал хамгийн бага байна.

Хүснэгт 9. Дараах бодомжуудтай санал нийлсэн хариултын дүн (Оршин суугаа газраар)

№	Бодомж	Улаанбаатар хот	Аймгийн төв	Сум
1	Намын гишүүн байснаараа улс төрийн талаар илүү ойлголттой болдог	59.8%	66.3%	62.5%
2	Намын гишүүн байснаараа бусад гишүүдтэй ойртон танилцаж, харилцаа холбоогоо тэлэх боломжтой	65.4%	67.3%	73.5%
3	Намын зүгээс явуулж буй үйл ажиллагаанд хамрагдаж хэрэгтэй мэдээ, мэдээлэл олж авдаг	46.7%	55.7%	55.8%
4	Намын гишүүн болсноор намын үзэл баримтлал, итгэл үнэмшил бүрэлдэн тогтдог	46.7%	53.1%	54%
5	Намын гишүүн байснаараа улс төрийн үзэл бодлоо илэрхийлэх боломжтой болдог	39.3%	55.2%	57.9%
6	Намын дэргэдэх ТББ-ын үйл ажиллагаанд оролцох боломж өндөр байдаг /жишээ нь НАМЗХ болон АЗХ зэрэг/	32.3%	46.8%	53.8%
7	Намын гишүүд төрийн албанд хялбараар очих боломжтой болдог	45.4%	52.7%	53.6%
8	Намын гишүүдэд ЖДҮ болон бусад төсөл авах боломж хялбар байдаг	44.7%	47.9%	55.8%
9	Намын гишүүн байснаараа төрийн байгууллагаас үйлчилгээ авахад хялбар байдаг	31.4%	39.4%	37.3%
10	Намын гишүүн байснаараа ямар нэг нийгмийн халамжид хамрагдахад хялбар байдаг	32.5%	36.2%	37.7%
11	Намын гишүүд ямар нэг сургууль, сургалтад хөнгөлөлттэй хамрагдах боломжтой	26%	41.2%	48.5%
12	Намын гишүүн байснаар ямар ч давуу тал байхгүй	18.1%	20.8%	18.4%

4.4.3 Улс төрийн намд гишүүнээр элсэхэд тавигдах шаардлага

Иргэд аливаа улс төрийн намд гишүүнээр элсэх явдлыг хэрхэн хардаг болохыг тодруулахад 53% буюу 2 хүн тутмын нэг нь намд гишүүнээр элсэх нь хувь хүний сонголтын асуудал гэж үзэж байна.

Харин “нийгмийн идэвхтэй байж, улс орныхоор төлөө ямар нэг алхам хийж байна” гэж эергээр харах байдал 20% байгаа бол “өөрийн хүсэл зоригийг биелүүлэх гэж нам дагаж байна” гэх сөрөг хандлага 16% байна.

График 43. Улс төрийн намд гишүүнээр элсэх явдлыг Та хэрхэн хардаг вэ?

Фокус бүлгийн ярилцлагаас харвал, улс төрийн намын гишүүнчлэлтэй хүмүүс улс төрийн намд гишүүнээр элсэх явдлыг эергээр харахдаа, бие биеэсээ суралцаж, нэгдэн, ямар нэг ажил дээр хамтран ажиллах, бусдад мэдлэг чадвараа хүргэн, хөгжих боломж бий болдог гэж үзэж байгаа бол сөрөг агуулгаар цалинтай ажил хийх зорилгоор намд элсдэг гэжээ.

Аливаа намд хамааралгүй иргэд намд элсэх явдлыг улсын хөрөнгийг шамшигдуулж, ашиг олох, улс төрийн карьер хөөх зорилготой хүмүүс намд элсдэг гэсэн шүүмжлэлт өнцгөөс илүү тайлбарлаж байгаа бол цөөн тохиолдолд өөрийн үзэл баримтлал нь тухайн намын үзэл баримтлалтай тохирч байгаа бол намын гишүүн байх нь зөв гэж харж, танилын хүрээ нэмэгдэх давуу талтай гэж эерэг байр суурийг илэрхийлсэн байна.

“Таны хувьд улс төрийн намд гишүүнээр элсэхэд дараах хүчин зүйлс хэр зэрэг чухал вэ?” гэсэн асуултад хариулснаас харвал, намд гишүүнээр элсэх тохиолдолд тухайн намын хэрэгжүүлж буй бодлого нь зөв эсэх, сайн боловсон хүчинтэй байх, мөрийн хөтөлбөр, намын туршлага зэргийг хамгийн чухалд тооцож байна.

Удаах шалгуур үзүүлэлтэд намын хариуцлага хүлээх чадвар, төлөвшил, сонгогчдоо сонсдог байдал, намын үзэл баримтлал хамаарч байна.

График 44. Таны хувьд улс төрийн намд гишүүнээр элсэхэд дараах хүчин зүйлс хэр зэрэг чухал вэ?

Иргэдийн улс төрийн намд элсэхэд чухалчилдаг хүчин зүйлсийг насны бүлгээр харьцуулан харвал 25-29 насны залуучууд бусад насныхантай харьцуулахад олон хүчин зүйлээр шалгуур тавьж байгаа бол 50-аас дээш насныхан бусадтай харьцуулахад шалгуур нь багассан байдаг байна. 50-аас дээш насныхны шалгуур бага байгаа нь тухайн насанд хүртлээ улс төрийн намд элсээгүй тул намд элсэх бодол байдаггүй, тэр ч утгаараа намд элсэх шалтгаанд төдийлөн ач холбогдол өгдөггүй болов уу гэсэн таамаглалыг үүсгэж байна.

18-24 насны иргэд намын туршлага, төлөвшил, ардчилсан нийгэмд үзүүлэх нөлөөлөл, шинэ улс төрийн хүчин байх, 25-29 насныхан намын мөрийн хөтөлбөр, боловсон хүчин, үзэл баримтлал, үзэл баримтлал, сонгогчдоо сонсдог байдал, ойр дотнын (гэр бүл, найз нөхөд...) хүний дэмждэг нам эсэх, хүчтэй лидер, төрийн эрх барих, 30-39 насныхан намын хэрэгжүүлж буй бодлого, сөрөг хүчин байх, 40-49 насныхан намын хариуцлага хүлээх чадварыг бусад насныхантай харьцуулахад илүү чухалд тооцсон.

Хүснэгт 10. Таны хувьд улс төрийн намд гишүүнээр элсэхэд дараах хүчин зүйлс хэр зэрэг чухал вэ? (Насны бүлгээр)

№		18-24 нас	25-29 нас	30-39 нас	40-49 нас	50-аас дээш
1	Намын туршлага	34.7%	25.1%	18.9%	14%	21.3%
2	Намын мөрийн хөтөлбөр	24.9%	34.2%	26.4%	27.9%	23.2%
3	Намын хэрэгжүүлж буй бодлого зөв байх	32.4%	29.4%	34.7%	29.4%	20.4%
4	Нам сайн боловсон хүчинтэй байх	24.9%	33.2%	29.5%	26.5%	23.2%
5	Намын төлөвшил	27.6%	17.1%	14.9%	17.6%	10.7%
6	Намын үзэл баримтлал	11.6%	19.8%	17.8%	14.3%	10.7%
7	Намын сонгогчдоо сонсдог байдал	17.3%	18.7%	17.5%	15.4%	9.4%
8	Намын хариуцлага хүлээх чадвар	16.4%	17.6%	18.1%	20.6%	11.3%
9	Ойр дотны (гэр бүл, найз нөхөд...) хүний дэмждэг нам	7.1%	9.1%	5.2%	6.6%	5.3%
10	Намын хүчтэй лидер /Хүчтэй улс төрч/	7.1%	10.2%	8%	8.8%	6.3%
11	Нам ардчилсан нийгэмд чухал нөлөө үзүүлдэг байх	12%	10.2%	9.2%	7.0%	6.3%
12	Нам төрийн эрх барих	7.6%	10.2%	4.6%	2.2%	5.3%
13	Нам сөрөг хүчин байх	6.2%	6.4%	8%	5.5%	4.1%
14	Нам шинэ улс төрийн хүчин байх	5.8%	4.3%	3.2%	3.7%	5.3%
15	Бусад	0.4%	-	0.6%	4%	5.3%
16	Хэлж мэдэхгүй	11.1%	10.2%	13.2%	13.2%	21%

Тав. ПАРЛАМЕНТЫН ТАЛААРХ ОЙЛГОЛТ

5.1 Улсын Их Хурал, Улсын Их Хурлын гишүүний чиг үүргийн талаарх ойлголт

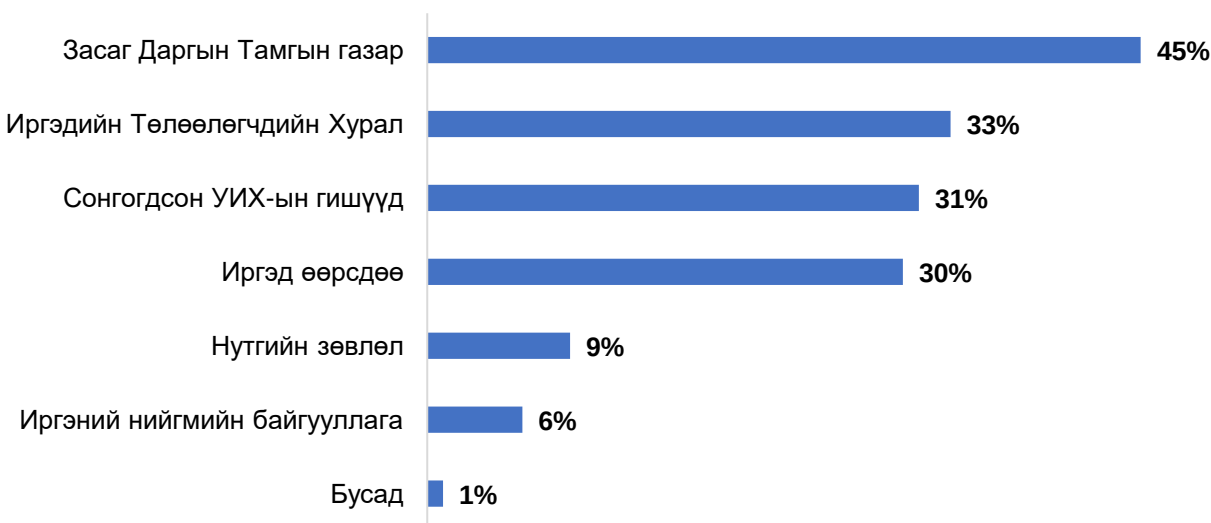
МОНГОЛ УЛСЫН ЗАСАГ ЗАХИРГАА, НУТАГ ДЭВСГЭРИЙН НЭГЖ, ТҮҮНИЙ УДИРДЛАГЫН ТУХАЙ хуулийн 8.1-т зааснаар “Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн удирдлага нь нутгийн өөрөө удирдах ёсыг төрийн удирдлагатай хослуулах үндсэн дээр нутаг дэвсгэрийнхээ эдийн засаг, нийгмийн амьдралын асуудлыг бие даан зохион байгуулж үйл ажиллагаандаа ардчилсан ёс, шударга ёс, эрх чөлөө, тэгш байдал, үндэсний эв нэгдлийг хангах, хууль дээдлэх зарчим баримтална.” гэжээ.

Орон нутгийн хөгжилд голлох үүрэгтэй ажилладаг байгууллагын талаарх иргэдийн мэдлэг хомс байна.

Орон нутгийн хөгжилд голлох үүрэг хариуцлагатай оролцох ёстой байгууллага нь Засаг Даргын Тамгын газар, Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал байх хэрэгтэй гэж бараг 3 иргэн тутмын нэг нь үзэж байгаа нь иргэд Нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын талаар төдийлөн сайн ойлголтгүй болохыг харуулж байна.

Мөн тухайн тойргоос сонгогдсон УИХ-ын гишүүд голлох үүрэгтэй оролцох ёстой гэж 3 хүн тутмын нэг нь үзэж байгаа нь УИХ-ын гишүүний үүрэг хариуцлагын талаар хангалттай мэдээлэлгүй байгааг илтгэж байна.

График 45. Орон нутгийн хөгжилд аль нь голлох чиг үүрэгтэй байх ёстой вэ?

Монгол Улсын Үндсэн хуульд Монгол Улсын иргэн нь “шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрхтэй. Төрийн байгууллагад сонгох, сонгогдох эрхтэй. Сонгох эрхийг арван найман наснаас эдэлнэ. Сонгогдох насыг төрийн зохих байгууллага, албан тушаалд тавих шаардлагыг харгалзан хуулиар тогтооно” гэж иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг баталгаажуулсан байдаг.

Иргэн төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрхээ Улсын Их Хурлын сонгуулиар эдэлдэг. 2023 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдөр Монгол Улсын Үндсэн хуульд “Улсын Их Хурал нэг танхимтай, нэг зуун хорин зургаан гишүүнтэй байна. Улсын Их Хурлын сонгуулийг сонгуулийн холимог тогтолцоогоор явуулна. Улсын Их Хурлын далан найман гишүүнийг олныг төлөөлөх, дөчин найман гишүүнийг хувь тэнцүүлэн төлөөлөх аргаар сонгоно” гэсэн өөрчлөлт орсон.

Монгол Улсын Их Хурлын тухай хуулийн 3 дугаар зүйлд Улсын Их Хурлын чиг үүргийг заахдаа “Улсын Их Хурал хууль тогтоох, төрийн дотоод, гадаад бодлогын үндсийг тодорхойлох, хууль тогтоомжийн биелэлтийг хянан шалгах үндсэн чиг үүрэгтэй” гэж заасан байдаг.

Тэгвэл иргэд Улсын Их Хурлын үндсэн чиг үүргийг тодорхойлох үүднээс “Таны бодлоор Улсын Их Хурлын чиг үүрэг юу вэ? Гэж асуухад судалгаанд оролцогчдын 31% буюу 3 хүн тутмын нэг нь “Дээрх бүгд” буюу Улсын Их хурлын үндсэн зорилт нь ард түмний төлөөллийн дээд байгууллагын хувьд ард түмний засаглах эрхийг хангаж, хууль тогтоох, төрийн дотоод, гадаад бодлогын үндсийг тодорхойлох, хууль тогтоомжийн биелэлтийг хянан шалгах үндсэн чиг үүрэгтэй болохыг мэдэж байна.

Харин чиг үүрэг тус бүрээр ялгамжтай хариулсан байдлаас харвал, Улсын Их Хурал нь “Улсын Их хурал нь “ард түмний төлөөллийн дээд байгууллагын хувьд ард түмний засаг эрхийг хангана” гэж судалгаанд оролцогчдыг 26% буюу 4 хүн тутмын нэг нь хариулсан нь хамгийн өндөр дүн байгаа бол “Хууль тогтоомжийн биелэлтийг хянан шалгах” чиг үүргийг хамгийн бага буюу судалгаанд оролцогчдын 13% нь мэдэж байна.

Нөгөө талаар судалгаанд оролцогчдын 12% буюу 10 хүн тутмын нэг нь Улсын Их Хурлын чиг үүргийг хэлж мэдэхгүй байгааг доорх графикаас харж болно.

График 46. Таны бодлоор Улсын Их Хурлын чиг үүрэг юу вэ?

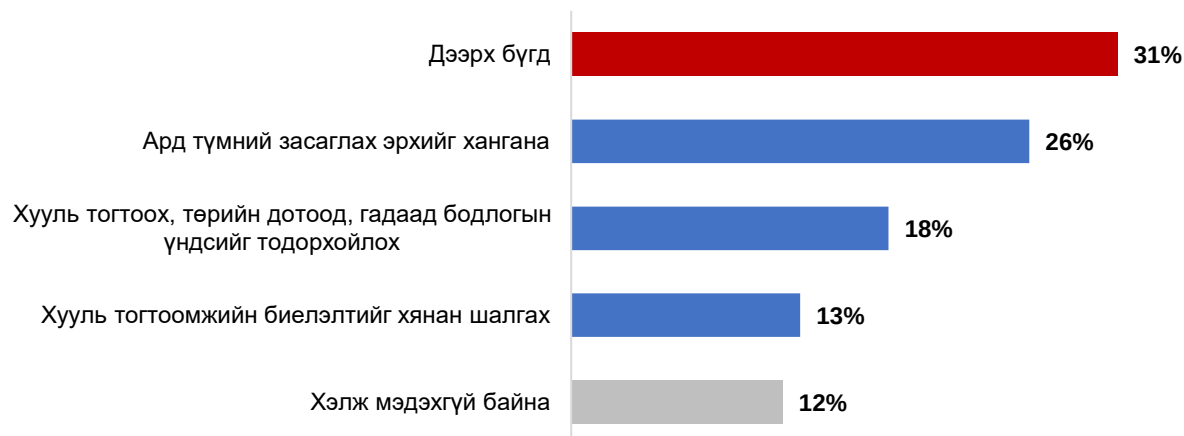

График 32-т харуулсанчлан судалгаанд оролцогчдын 31% нь сонгогдсон УИХ-ын гишүүд орон нутгийн хөгжилд голлох үүрэгтэй оролцох ёстой гэж хариулсан. Тэгвэл тус хариултыг өгсөн хүмүүсээс нээлттэй асуултаар “Танай тойргоос сонгогдсон Улсын Их Хурлын гишүүн юу хийх шаардлагатай вэ?” гэж асуухад 73% нь голлох үүргийг тодорхой хэмжээнд нэрлэсэн бол үлдсэн 27% нь тодорхой хариулт өгөөгүй буюу мэдэхгүй гэж хариулжээ.

Иргэдийн ойлголтоос харахад, Улсын Их Хурлын гишүүдийг мөрийн хөтөлбөрийнхөө дагуу амласан амлалтаа биелүүлж, ёс зүйтэй ажиллах тал дээр анхаарах хэрэгтэй гэж үзэж байна.

Улсын Их Хурлын гишүүний гол үүрэг нь Хууль санаачлан батлуулах гэдгийг бараг мэдэхгүй гэхэд хилсдэхээргүй байна.

График 47. Танай тойргоос сонгогдох Улсын Их Хурлын гишүүн юу хийх шаардлагатай вэ? (Нээлттэй асуултаар)

5.2 Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцооны талаарх ойлголт

2023 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдөр Монгол Улсын Үндсэн хуульд “Улсын Их Хурал нэг танхимтай, нэг зуун хорин зургаан гишүүнтэй байна. Улсын Их Хурлын сонгуулийг сонгуулийн холимог тогтолцоогоор явуулна. Улсын Их Хурлын далан найман гишүүнийг олныг төлөөлөх, дөчин найман гишүүнийг хувь тэнцүүлэн төлөөлөх аргаар сонгоно” гэсэн өөрчлөлт орсон.

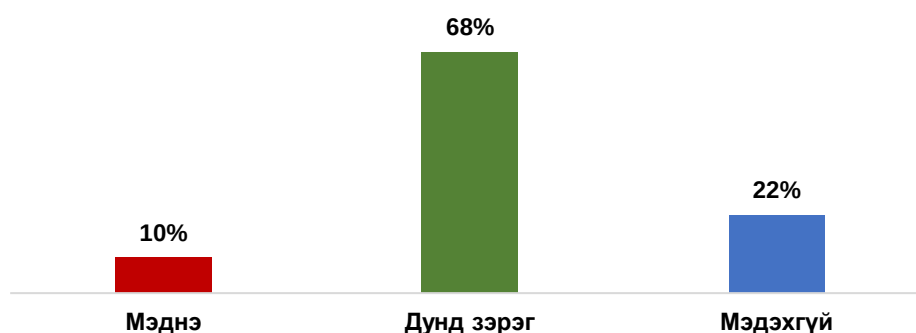
1992-оос 2024 онд нийт 9 удаагийн Улсын Их Хурлын сонгууль болж өнгөрөөд байна.

1992, 2008, 2020 онд Улсын Их Хурлын сонгууль томсгосон мажоритар, 1996, 2000, 2004, 2016 онд жижиг мажоритар, 2012, 2024 онд холимог тогтолцоогоор явсан.

2024 оны холимог тогтолцоогоор явсан сонгуулийн онцлог нь Улсын Их Хурлын 126 гишүүнтэй болж, 78-ыг тойргоос, 48-ыг намын жагсаалтаар сонгосноороо онцлог байсан.

Судалгаанд оролцогчдоос Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцооны талаар хэр зэрэг мэддэг болохыг тодруулахад бараг мэдэхгүй байна. Дунд зэрэг мэднэ гэж хариулсан хүмүүсийн хувьд сонгуулийн тогтолцооны үндсэн ойлголтыг сайн мэдэхгүй, харин санал өгч байсан туршлагадаа үндэслэж мэднэ гэж ерөнхий маягаар хариулсан.

График 48. Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцоог мэдэх үү?

2024 оны Улсын Их Хурлын сонгуульд санал өгөхдөө сонгуулийн тогтолцооны талаар хэр зэрэг ойлголттой байсныг тодруулахад, УИХ-ын гишүүдийн тоог 126 болгож, сонгуулийг холимог тогтолцоогоор явуулахаар болж, Үндсэн хуульдаа оруулж өгсөн тухайд иргэд тодорхой мэдээлэлтэй байсан бөгөөд “Сонгуулийн холимог тогтолцоо”-ны тухай ойлголт маш муу байсан.

Нэгэнт хууль батлагдсан тул иргэний үүргээ биелүүлж 2024 оны сонгуульд оролцож, саналаа өгнө гэж бодож байсан.

Сонгуулийн санал авах өдөр сонгуулийн тогтолцооны талаар тодорхой ойлголтгүй байсан ч санал хураах байрны зааварлагч, саналын хуудас дахь зааврыг харж байгаад саналаа өгсөн байна.

5.3 Улс төрийн намын тогтолцооны талаарх хандлага

Монгол Улсын хувьд олон намын тогтолцоо бүхий ардчилсан дэглэмд шилжээд 33 жил болж байна. 1990 онд Улс төрийн намуудын тухай хуулийг баталснаар хуучны эрх баригч нэг намын тогтолцоог халах, улс төрийн шинэ намууд байгуулагдах эрх зүйн үндсийг тавьсан. Улмаар 1992 оны Үндсэн хуулиар хүмүүнлэг иргэний ардчилсан нийгэм гэж тодорхойлсон нь олон ургалч үзэл бүхий улс төрийн намууд байгуулагдах боломжийг бүрдүүлсэн. Өнөөдрийн байдлаар Улсын Дээд шүүхэд 37 улс төрийн нам бүртгэлтэй байна.

Фокус бүлгийн ярилцлагад оролцогчдоос Монгол Улсын улс төрийн намын системд хандах хандлагыг тогтоох үүднээс “Монгол Улсад Таны бодлоор хэдэн нам байхад хангалттай вэ” гэж асуухад иргэдийн 43% нь 2-3 нам буюу Монгол Ардын нам, Ардчилсан нам, ХҮН нам байхад хангалттай гэж хариулсан.

Тус хариултыг өгөхдөө, 2016, 2020 онд бүх шатанд Монгол Ардын нам олонх болж засгийн эрхийг барьсан ч иргэдийн хүссэнд хүрэхээр ажиллаагүй. Авлига, албан тушаалын хэрэг ихээр гарч, үр ашиггүй төсвийн зардал нэмэгдэж, иргэдийн амьдралд эерэг өөрчлөлт авчраагүй. Энэ агуулгаар эрх барьж буй намын үйл ажиллагаанд дүгнэлт хийж, шүүмжлэлт байдлаар хандаж, үйл ажиллагааг нь сайжруулах талаар байр сууриа илэрхийлэгч сөрөг хүчин буюу бусад намууд байх хэрэгтэй гэсэн байр суурьтай байна.

Харин судалгаанд оролцогчдын 18% буюу ойролцоогоор 5 хүн тутмын нэг нь Монгол Улсад нэг л нам байхад хангалттай, 3% нь улс төрийн нам хэрэггүй, намгүй Ерөнхийлөгчийн засаглалтай байх нь зүгээр гэсэн байр суурийг илэрхийлжээ.

График 49. Монгол Улсад Таны бодлоор хэдэн нам байвал хангалттай вэ?

Фокус бүлгийн ярилцлагад оролцогчид Монгол Улсад 2-3 нам байх хэрэгтэй гэж хэлэхдээ дараах үндэслэлийг тайлбарласан. Үүнд:

- Улс оронд олон улс төрийн нам байдаг ч 2-3 нам үйл ажиллагаагаар ялгарч хүчирхэг болдог.
- Хүчтэй 2-3 нам байснаар эрх барьж буй намын эсрэг сөрөг хүчин болж үйл ажиллагааг хянах, санал шүүмж хэлэх, шийдвэр гаргалтад нөлөөлөх зэргээр улс орны хөгжилд эерэг нөлөөтэй.
- УИХ-ын сонгуульд олон нам нэр дэвшигчээ өрсөлдүүлснээр санал хуваагдалт явагдаж, үзэл баримтлал, үйл ажиллагаагаараа ялгарч буй нам ялах магадлал өндөр болдог. Үүний томоохон жишээ нь Монгол Ардын нам олонхын саналыг авч, харин Ардчилсан нам, ХҮН нам болон бусад улс төрийн намууд үлдсэн саналыг хуваах байдалтай байна.

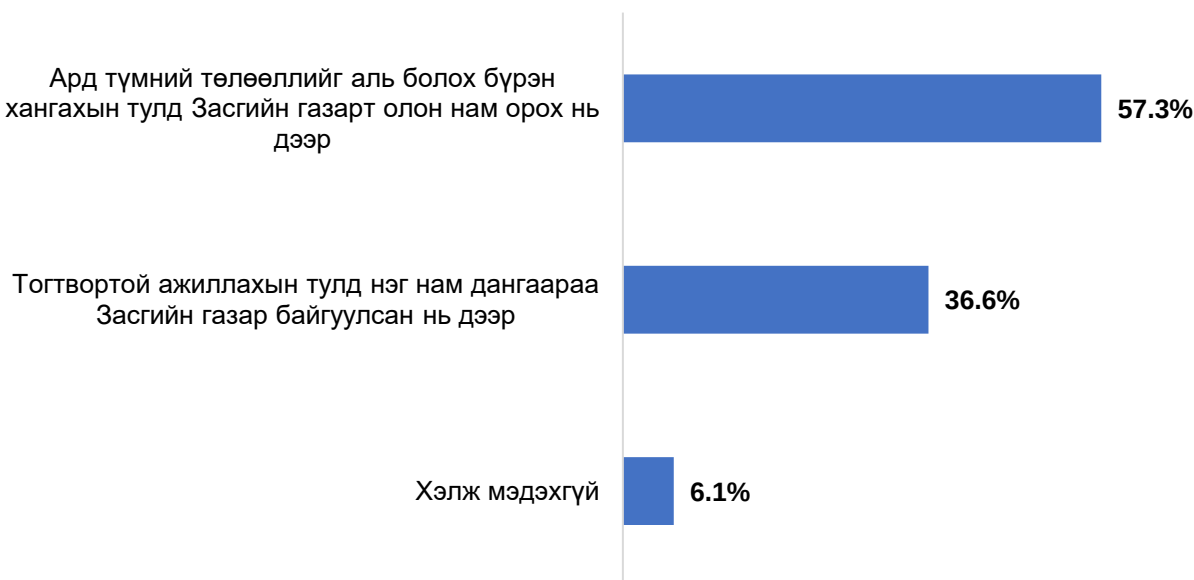
Монгол Улс Үндсэн хуулиараа олон намын тогтолцоотой тул олон намын тогтолцоотой байх нь зүй ёсны асуудал. Тиймээс хэдэн нам үйл ажиллагаа явуулах нь чухал биш бөгөөд үйл ажиллагааны цар хүрээ, зөв байдал (улс орон, иргэдийнх эрх ашгийн төлөө) нь чухал гэж онцолсон.

5.4 Засгийн газрын бүтцийн талаарх хандлага

Засгийн газрын бүтэц дэх намын төлөөлөл ямар байх нь оновчтой талаар тодруулахад хамгийн багадаа 2 хүн тутмын нэг нь “ард түмний төлөөллийг аль болох бүрэн хангахын тулд Засгийн газарт олон нам орох нь дээр” гэж хариулсан.

Харин ойролцоогоор 3 хүн тутмын нэг нь “тогтвортой ажиллахын тулд нэг нам дангаараа Засгийн газар байгуулсан нь дээр” гэж үзэж байна.

График 50. Доорх өгүүлбэрүүдээс алинтай нь Та хамгийн их санал нийлж байна вэ?

2024 оны Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүнгээр Улсын Их Хуралд Монгол Ардын нам, Ардчилсан нам, ХҮН нам, Үндэсний эвсэл суудал авч, олон намын төлөөлөл сонгогдсон.

Хэдийгээр Монгол Ардын нам олонх болсон ч хамтарсан Засгийн газар байгуулан ажиллаж байгаа юм.

Дүгнэлт

Иргэдийн парламентын боловсрол, мэдлэгийг хэмжих зорилгоор судалгаа хийхэд, амьжиргааны нөхцөл байдал, авлига албан тушаалын хэрэг, хууль бүх хүнд эрх тэгш үйлчлэхгүй байгаа асуудал, Улаанбаатар хотын түгжрэл, агаарын бохирдол гэх зэрэг асуудлаас үүдэлтэй Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн байдал, Монгол Улсын ирээдүйн талаарх төсөөлөл, Төр засгийн үйл ажиллагаанд сэтгэл дундуур байна. Нөгөө талаар Улсын Их Хурал, Улсын Их Хурлын гишүүний чиг үүрэг, улс төрийн намын талаарх ойлголт дутмаг, дийлэнх тохиолдолд сөрөг хандлагатай байгаа бөгөөд иргэд улс төрийн оролцоогоо сонгуульд санал өгөх байдлаар түгээмэл ойлголттой байна.

Иргэдийн нийгэм, эдийн засгийн төсөөлөл, Төр засгийн үнэлгээ

- Иргэдийн дунд Монгол Улсын ирээдүйн талаарх сөрөг төсөөлөл өндөр байна. Өөрөөр хэлбэл дунджаар 10 хүн тутмын 3-4 нь Монгол Улс зөв замаар явж байна гэж хариулсан бол 10 хүн тутмын 6-7 нь буруу замаар явж байна гэж үзэж байна. Монгол Улс буруу чиглэлд явж байна гэж үзэхдээ, өргөн хэрэглээний барааны үнэ нэмэгдэж, иргэдийн амьдрал жил ирэх тусам доройтож, зээлээс зээлийн хооронд амьдрах болсон бөгөөд баян ядуугийн ялгаа ихсэж байна. Эрх бүхий албан тушаалтнууд татвар төлөгчдийн мөнгийг хувьдаа завшиж, авлига, албан тушаалын хэрэг үйлдэж, иргэдийн боломжийг хулгайлж байхад шүүх засаглал бүх хүнд эрх тэгш үйлчлэхгүй байна. Мөн ОХУ болон БНХАУ-аас шууд хамааралтай, дотоодын үйлдвэрлэл хөгжөөгүй, гадаад өөр зээл нэмэгдсэн зэргийг онцолж байна.
- Эдийн засгийн талаарх байр суурийг сүүлийн 3 жилээр үнэлүүлэхэд аймаг, дүүргийн хөгжил сайжирсан, өрхийн санхүү, амьдралын чанар өөрчлөгдөөгүй, Монгол Улсын эдийн засаг дордсон гэх үзүүлэлт давамгайлж байна. Эдийн засаг дордож байгаа тухайд иргэдийн зүгээс цалин тэтгэвэр нэмэгдсэн ч өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний үнэ нэмэгдсэн, инфляц нэмэгдэж, мөнгөний ханш унасаар байгаа энэ үед байгалийн баялгаа гадагшаа гаргаж, орж ирсэн мөнгийг эрх бүхий албан тушаалтнууд хувьдаа завшдаг. Нийгмийн халамж зорилтот бүлэгтээ хүрэхгүй хавтгайрсан, хувийн хэвшлээ татвараар дарамталдаг гэх зэргээр шалтгааныг дурдсан.
- Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурал, Засгийн газрын үйл ажиллагааг 1-ээс 5 оноогоор үнэлүүлэхэд Ерөнхийлөгчийн үйл ажиллагааны үнэлгээ хамгийн өндөр буюу дундаж үнэлгээ 2.9 байгаа бол Улсын Их Хурал, Засгийн газрын үйл ажиллагааг үнэлж буй байдал бараг ижил буюу дундаж үнэлгээ 2.7 байна. 126 гишүүнтэй Улсын Их Хурал үйл ажиллагаагаа явуулаад удаагүй байгаа тул 4 хүн тутмын нэг нь одоогоор үйл ажиллагааг нь үнэлж мэдэхгүй, хүлээлтийн маягтай байна. Харин муу гэж үнэлж буй хүмүүс 33% байгаа нь сайн гэж үнэлж буй хүмүүсээс 2 дахин өндөр үзүүлэлт юм. Муу үнэлгээ тавьж

буй шалтгааныг харвал, гишүүд нь чуулгандаа суудаггүй, сөрөг хүчний байр суурийг хангах үүднээс Ардчилсан нам, ХҮН намыг сонгосон ч Монгол Ардын намтай нийлж, 2025 оны төсвөө судалгаагүй, алдагдалтай баталж байгаагаар тайлбарлаж байлаа.

Иргэдийн улс төрийн оролцоо

- Иргэдийн тал хувь нь өөрийгөө улс төрийн идэвх оролцоо муу гэж үнэлж байгаа бол 3 хүн тутмын нэг нь дунд зэрэг, 10 хүн тутмын нэг нь идэвхтэй гэж үнэлж байна. Тодорхой хэмжээнд өөрсдийгөө улс төрийн идэвхтэй гэж үзэж байгаа хүмүүс “улс төрийн хүрээн дэх авлига, албан тушаалын хэрэг, өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт, намчирхал иргэдийн амьдралд шууд нөлөөлж, “Улс төрийг сонирхохгүй ч улс төр танаар оролдоно” гэдэг зүйл болж байгаа тул улс төрийг сонирхохоос өөр аргагүй болж байна” гэж үзэж байна. Ийнхүү улс төрийн амьдралыг сонирхохдоо тохиолдлын маягаар санамсаргүй телевиз, фэйсбүүкээс ихэвчлэн мэдээлэл авдаг аж. Улаанбаатар хотод амьдардаг 40 хүртэлх насныхан фэйсбүүк зэрэг интернэт орчноос, аймаг орон нутагт амьдардаг 40-өөс дээш насныхан телевиз, сонин зэрэг уламжлалт мэдээллийн хэрэгслээр дамжуулж нийгэм, улс төрийн амьдралд өрнөж буй асуудлаарх мэдээллийг авдаг байна.
- Улс төрийн үйл ажиллагаанд орох түгээмэл хэлбэр нь сонгуульд саналаа өгөх гэж судалгаанд оролцогчдын 80% нь хариулсан бөгөөд судалгаанд оролцох, нийгмийн сүлжээнд санал бодлоо илэрхийлэх, жагсаал цуглаанд оролцох гэж судалгаанд оролцогчдын 10%-19% нь хариулжээ. Харин аливаа улс төрийн намын гишүүн бол намаас зохион байгуулсан үйл ажиллагаанд оролцдог байна. Өөрөөр хэлбэл, улс төрийн уламжлалт оролцоо буюу сонгуульд саналаа өгөх байдал түгээмэл байгаа бол жагсаал цуглаанд оролцох буюу “институтийн оролцоо, онлайнаар санал бодлоо илэрхийлэх гэх зэрэг “институтийн бус” оролцоо судалгаанд оролцогчдын 10%-д илэрч байна.
- 2024 оны Улсын Их Хурлын сонгуулийн ирц 69% байсан бөгөөд энэ нь 2020 онтой харьцуулахад 4%-аар буурсан үзүүлэлт юм. Иргэдийн улс төрийн оролцооны хамгийн түгээмэл хэлбэр, ойлголт нь сонгуульд саналаа өгөх байдал гэж үзэж байна.
- Тэгвэл сонгуульд санал өгөхдөө хэзээ нь сонголтоо хийдэг болохыг тодруулахад, ерөнхийдөө сонгуулийн сурталчилгаа эхлэх үеэр сонголтоо хийдэг байна. Насны бүлгээр харьцуулж харвал, 50-аас дээш насныхан сонгуулийн сурталчилгаа эхлэх үеэр, 28-44 насныхан саналын хуудас бөглөх үед, 18-27 насныхан сонгуулийн сурталчилгааны дунд үе буюу санал хураахын өмнөх өдөр сонголтоо хийдэг гэж хариулсан нь бусад насныхнаас ялгаатай жин дарж байна.

- Улсын Их Хурлын сонгуульд санал өгөхдөө иргэд тухайн намын мөрийн хөтөлбөр, нэр дэвшигч, өрсөлдөж буй намыг нь харж сонголтоо хийдэг байна. Нэр дэвшигчийг нь харьж сонголтоо хийх байдал 30-39 насныхан дунд хамгийн өндөр байгаа бол мөрийн хөтөлбөрийг 40-өөс дээш насныхан илүүтэй хардаг аж.
- Нэр дэвшигчид ямар шаардлага тавьж буйг харвал, боловсролын түвшин, ажлын туршлага, мэргэжлийн ур чадвар зэргийн хамгийн ихээр чухалчилж байна. Удаах шалгуур үзүүлэлтэд мэргэжил, үндэс угсаа, зан чанар орж байна. Зан чанар гэдэгт авлига, албан тушаалын хэрэгт холбогдож байгаагүй, хувийн эрх ашгаас илүү улс орныхоо эрх ашгийн төлөө гэсэн сэтгэлтэй байх гэсэн ойлголтыг хамааруулж байна.

Улс төрийн намын талаарх ойлголт

- Судалгаанд оролцогчдын 70% орчим нь “улс төрийн нам гэж нэг зорилго, үзэл бодол, сонирхол, иргэдийн сайн сайхан төлөө нэгдсэн хэсэг бүлэг хүмүүсийн нэгдэл” гэж хариулсан бол 30% орчим нь “иргэдийг удирдан чиглүүлэгч, ард түмнийг талцуулагч, өөрсдийн эрх ашгийн төлөө нэгдсэн бүлэг хүмүүс, сөрөг хүчин” гэж илүү сөрөг агуулгатай, буруу ойлголттой байна.
- Улсын Их хуралд 8-аас дээш тооны гишүүнтэй улс төрийн намуудыг хэр зэрэг мэддэг болохыг тодруулахад Монгол Ардын намыг иргэдийн 36%, Ардчилсан намыг 36%, ХҮН намыг 19% орчим нь тодорхой хэмжээнд мэддэг гэжээ. Тухайн намуудын талаарх байр суурийг тодруулахад Монгол Ардын намыг эергээр, Ардчилсан намыг сөргөөр тодорхойлсон байдал жин дарж байсан бол ХҮН-ыг төдийлөн тодорхойлж мэдэхгүй байсан болно.
- Улс төрийн намын үзэл баримтлалын талаар иргэдийн тал хувь мэдэхгүй, 32% буюу гурван хүн тутмын нэг нь дунд зэрэг, 8% нь сайн мэддэг гэж тодорхойлж байна.
- Ер нь улс төрийн намын үзэл баримтлалд хамаарах үнэт зүйлсийг зөв ойлгодог эсэхийг тодруулахад, социал демократ үзэл баримтлалын үнэт зүйл нь “эрх тэгш байдал, хөдөлмөр нийгмийн хамгаалал, эв нэгдэл” гэж 36%, либерал үзэл баримтлалын үнэт зүйл “хүний эрх, эрх чөлөө, хувийн өмч” гэж 32%, консерватив үзэл баримтлалын үнэт зүйл “уламжлалт ёс, соёл, тогтвортой байдал” гэж 20% нь зөв хариулсан дүнтэй байна.
- Иргэдийн 30% буюу дунджаар 3 хүн тутмын нэг нь Монгол Ардын намыг социал демократ үзэл баримтлалтай гэж мэдэж байгаа бол 23% буюу дунджаар 4-5 хүн тутмын нэг нь Ардчилсан намыг либерал үзэл баримтлалтай, ХҮН намыг 7% нь либерал үзэл баримтлалтай гэж зөв хариулсан. Тухайн намууд үзэл баримтлалдаа тохирсон бодлого, үйл ажиллагаа явуулж чадаж буй эсэхийг тодруулахад Монгол Ардын намыг чадаж байна, Ардчилсан намыг сөрөг хүчний байр суурь илэрхийлэх

хэлбэрээр либерал үзэл баримтлалаа илэрхийлдэг ч бодлого зөрчилдөж халамжийн бодлого дэвшүүлдэг, ХҮН намыг бол тодорхойлж мэдэхгүй гэсэн байр суурийг илэрхийлж байна.

- Улс төрийн уламжлалт, идэвхтэй оролцооны хэлбэр бол аливаа улс төрийн намд гишүүнээр элсэх явдал юм. Тэгвэл иргэдээс улс төрийн намд элсэх бодол байдаг эсэхийг тодруулахад 86% нь үгүй гэж хариулсан. Намын гишүүн байснаар сонгуульд дэмжиж санал өгөх, сонгуулийн ажилд нь ажиллах боломжтой гэсэн түгээмэл ойлголт иргэдийн дунд байна. Угтаа улс төрийн намын гишүүн байснаар аливаа нийгэмд тулгамдаж байгаа асуудлаар байр сууриа илэрхийлж, намаараа дамжуулж бодлогод нөлөөлөх боломжтой. Гэтэл иргэдийн зүгээс аливаа намын гишүүн байснаар нийгмийн халамжид хялбараар хамрагдах, сургууль, сургалтад хөнгөлөлттэй хамрагдах, төрийн байгууллагаас үйлчилгээ авахад хялбар болдог гэсэн буруу төсөөлөл 2 хүн тутмын нэгд байгаа бол 10 хүн тутмын 4 нь ЖДҮ болон бусад төсөл авах боломж хялбаршдаг, төрийн албанд хялбараар очих боломжтой болдог гэж ойлгож байна. Эдгээр нь аливаа намын дүрэм, бодлогод тусгагдаагүй байдаг ойлголт юм. Харин намын гишүүн байснаар ямар ч давуу тал байхгүй гэж иргэдийн 47.3% буюу ойролцоогоор 2 хүн тутмын нэг нь үзэж байна.
- Улс төрийн намд гишүүнээр элсэн нь хувь хүний сонголтын асуудал гэж 2 хүн тутмын нэг үзэж байгаа бол 5 хүн тутмын нэг нь нийгмийн идэвхтэй байж, улс орныхоо төлөө ямар нэг алхам хийж байна гэсэн бодолтой байгаа бол судалгаанд оролцогчдын 16%-д намд гишүүнээр элсэх явдлыг өөрийн хүсэл зоригийг биелүүлэх гэж нам дагаж буй асуудал гэж сөрөг агуулгаар харж байна.
- Ямар нэг байдлаар аливаа улс төрийн намд гишүүнээр элсэх болбол тухайн намын хэрэгжүүлж буй бодлого, боловсон хүчин, мөрийн хөтөлбөр, туршлага зэргийг нэн тэргүүнд харна гэж үзэж байна.

Парламентын талаарх ойлголт

- Судалгаанд оролцогчдын 31% буюу 3 хүн тутмын нэг нь Улсын Их хурал нь “ард түмний төлөөллийн дээд байгууллагын хувьд ард түмний засаглах эрхийг хангаж, хууль тогтоох, төрийн дотоод, гадаад бодлогын үндсийг тодорхойлох, хууль тогтоомжийн биелэлтийг хянан шалгах үндсэн чиг үүрэгтэй” болохыг мэдэж байна. Харин 70% аль нэг чиг үүргийг л барагцаалж ойлгож байна.
- Тэгвэл Улсын Их Хурлын гишүүн юу хийх шаардлагатай талаар тодруулахад хууль санаачлан батлуулах гэж ердөө 1% нь хариулсан бөгөөд төдийлөн сайн ойлголтгүй байна. Харин ёс зүйтэй байх, бодитой нүдэнд үзэгдэхүйц ажил хийх шаардлагатай гэсэн хариулт 60%-тай байна.

- Улсын Их Хурлын сонгуулийн тогтолцооны талаар судалгаанд оролцогчдын 80% орчим нь ямар нэг байдлаар мэдэж байна. Гэхдээ тогтолцооны үндсэн нэр томьёог мэдэхгүй, санал өгөх хэрхэн сонголт хийдэг талаасаа ойлгож хариулж байна. 2024 оны Улсын Их Хурлын сонгуулийг холимог тогтолцоогоор явуулсныг төдийлөн ойлгоогүй, харин сонгуулийн санал авах байранд очоод хариуцсан ажилтнаас тайлбар мэдээлэл авч, саналын хуудас дахь заавраар саналаа өгсөн байна.
- Монгол Улсын Дээд шүүхэд бүртгэлтэй 37 нам байдаг ч иргэд 5 хүртэлх намын нэрийг л мэдэж байна. 2016, 2020 онд Монгол Ардын нам бүх түвшинд олонх болж засагласан ч иргэдийн нийгэм, эдийн засгийн амьдрал сайжраагүй гэж үзэж чанартай 2-оос 3 нам байх хэрэгтэй гэж үзэж байна. Өөрөөр хэлбэл Монгол Ардын намын эсрэг сөрөг хүчин байх нь оновчтой гэж сонгогчдын зүгээс харж байна.
- Мөн Засгийн газрын бүтцийг ард түмний төлөөллийг аль болох бүрэн хангахын тулд олон намын төлөөллийг хангасан байх нь оновчтой гэсэн хандлага давамгайлж байна.

Санал зөвлөмж

Парламентын үйл ажиллагаатай холбоотой асуудлыг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Улс төрийн намын тухай хуулиар хуульчилсан байдаг.

Монгол Улсын Үндсэн хууль

- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 3 дугаар зүйлийн 1-т “Монгол Улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна. Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд оролцож, мөн сонгож байгуулсан төрийн эрх барих төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эрхээ эдэлнэ.”
- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн
 - 16.9-д “шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрхтэй. Төрийн байгууллагад сонгох, сонгогдох эрхтэй. Сонгох эрхийг арван найман наснаас эдэлнэ. Сонгогдох насыг төрийн зохих байгууллага, албан тушаалд тавих шаардлагыг харгалзан хуулиар тогтооно.”
 - 16.10-т “нийгмийн болон өөрсдийн ашиг сонирхол, үзэл бодлын үүднээс нам, олон нийтийн бусад байгууллага байгуулах, сайн дураараа эвлэлдэн нэгдэх эрхтэй. Нам, олон нийтийн бусад бүх байгууллага нийгэм, төрийн аюулгүй байдлыг сахиж, хуулийг дээдлэн биелүүлнэ. Аль

нэгэн нам, олон нийтийн бусад байгууллагад эвлэлдэн нэгдсэний төлөө болон гишүүний нь хувьд хүнийг ялгаварлан гадуурхах, хэлмэгдүүлэхийг хориглоно.”

- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 19 дүгээр зүйлийн
 - 19.1-т “Нам Үндсэн хуулийн арван зургадугаар зүйлийн 10-т заасны дагуу байгуулагдаж, улсын хэмжээний бодлого дэвшүүлж ажиллана.”
 - 19.2-т “Намыг Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэдийн нэг хувиас доошгүй тооны иргэн эвлэлдэн нэгдэж байгуулна.”
- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 20 дугаар зүйлд “Монгол Улсын Их Хурал бол төрийн эрх барих дээд байгууллага мөн бөгөөд хууль тогтоох эрх мэдлийг гагцхүү Улсын Их Хуралд хадгална.”
- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 21 дүгээр зүйлийн
 - 21.1-д “Улсын Их Хурал нэг танхимтай, нэг зуун хорин зургаан гишүүнтэй байна. Улсын Их Хурлын сонгуулийг сонгуулийн холимог тогтолцоогоор явуулна. Улсын Их Хурлын далан найман гишүүнийг олныг төлөөлөх, дөчин найман гишүүнийг хувь тэнцүүлэн төлөөлөх аргаар сонгоно.”
 - 21.2-т “Улсын Их Хурлын гишүүнийг Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий иргэд нийтээрээ, чөлөөтэй, шууд сонгох эрхийн үндсэн дээр саналаа нууцаар гаргаж, дөрвөн жилийн хугацаагаар сонгоно.”
 - 21.3-т “Улсын Их Хурлын гишүүнээр Монгол Улсын хорин таван нас хүрсэн, сонгуулийн эрх бүхий иргэнийг сонгоно.”
- Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 23 дугаар зүйлийн
 - 23.1-т “Улсын Их Хурлын гишүүн бол ард түмний элч мөн бөгөөд нийт иргэн, улсын ашиг сонирхлыг эрхэмлэн баримтална.”
 - 23.2-т “Улсын Их Хурлын гишүүний бүрэн эрх нь Төрийн сүлдэндээ тангараг өргөснөөр эхэлж, Улсын Их Хурлын дараагийн сонгуулиар шинэ сонгогдсон гишүүд тангараг өргөснөөр дуусгавар болно.” [Г](#)эх зэргээр хуульчилсан байдаг.

Улс төрийн намын тухай хууль

[2023 оны 07 дугаар сарын 07-ны өдөр батлагдаж 2024 оны 01 дүгээр сарын 01-ны өдрөөс хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн “Улс төрийн намын тухай”-ын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгад, улс төрийн намуудыг иргэдийн улс төр, парламентын тогтолцооны талаарх ойлголт, мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, улмаар ардчилсан үйл явцад иргэдийн идэвхтэй оролцоог дэмжих үүрэг хүлээлгэсэн заалтуудыг хууль тогтоогчийн зүгээс оруулсан. Энэ хүрээнд дараах агуулга, чиглэл бүхий зохицуулалтаар улс төрийн намууд иргэдийн парламентын боловсролыг дэмжих үүрэгтэй. Үүнд:](#)

[Улс төрийн намын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйлд “Улс төрийн нам, түүний чиг үүрэг”-ийг тодорхойлоод Үндсэн хуульт байгуулал, ардчилсан тогтолцооны зайлшгүй бүрэлдэхүүн хэсэг болохын хувьд дараах заалт бүхий чиг үүргийг хэрэгжүүлэхээр тусгасан. Үүнд:](#)

- 4.2.1. иргэдийн улс төрийн хүсэл зориг, олон нийтийн үзэл бодлыг илэрхийлэх;
- 4.2.2. төр, иргэдийн хооронд байнгын, тогтвортой, идэвхтэй холбоо харилцаа үүсгэх;
- 4.2.3. иргэдийн улс төрийн боловсрол, идэвхтэй оролцоог хөхиүлэн дэмжих;

Улс төрийн намд хүлээлгэсэн дээрх чиг үүргийн хүрээнд хуулийн гуравдугаар бүлэгт улс төрийн намын бүтэц, зохион байгуулалтыг тодорхойлоод хуулийн 16.2-т “16.2.Намын бүтцийн нэгжийг намын дүрмээр зохицуулах бөгөөд энэ хуулийн 16.1-д зааснаас бусад байгууллагыг намын дүрмээр байгуулж болно.” хэмээсэн нь Улс төрийн намын бусад байгууллагын үйл ажиллагаа, чиг үүргээр иргэдийн улс төрийн боловсрол, идэвхтэй оролцоог хөхиүлэн дэмжих үүргээ нам биелүүлэх боломжийг бий болгосон. Үүний хүрээнд улс төрийн намын бүтцэд зайлшгүй үүсгэн бий болгох нэгж нь хуулийн 19 дүгээр зүйлд тодорхойлсон **“Улс төрийн намын бусад байгууллага”** болно. Улс төрийн намын бусад байгууллага нь дараах үүрэг оролцоотойгоор хуульчлагдсан. Үүнд:

- 19.1.Намын бодлого боловсруулахад зөвлөх, судалгаа хийх, намын гишүүдийг сургаж бэлтгэх, иргэдийн улс төрийн боловсролыг дэмжих үүрэг бүхий бодлогын судалгааны байгууллага намын дэргэд ажиллана.
- 19.2.Намын бодлогын судалгааны байгууллага сангийн хэлбэртэй байж болох бөгөөд үйл ажиллагаа, санхүүгийн тайланг энэ хуульд заасан журмын дагуу тайлагнах үүрэгтэй.
- 19.3.Энэ хуульд заасан намын бүтэц, зохион байгуулалтаас гадна нийгэм, эдийн засгийн болон бусад салбарын бодлогын асуудлаар зөвлөлдөх, намын бодлого, үйл ажиллагаа нь хүний эрх болон жендэрийн эрх тэгш байдалд нийцэж байгаа эсэхийг үнэлэх зэрэг чиг үүрэгтэй бүтцийн нэгж байгуулах эсэхийг нам дүрмээрээ зохицуулж болно.
- 19.4.Нам Монгол Улсын Их Хурлын сонгуульд намаас нэр дэвшигчийг сонгох ажлыг зохион байгуулах хороотой байж болно. Хорооны бүрэлдэхүүнд тавих шаардлага, түүнийг байгуулах, ашиг сонирхлын зөрчлийг зохицуулах болон үйл ажиллагааны журмыг энэ хуулийн 8 дугаар зүйл, намын дүрэмд нийцүүлнэ.
- 19.5.Монгол Улсын Их Хурлын сонгуульд намаас нэр дэвшигчийг сонгохдоо энэ хуулийн 8.2.1, 8.2.2, 8.3-т заасныг баримталж, тухайн албан тушаалыг хаших ёс зүйн болон хууль тогтоомж, холбогдох журмаар тогтоосон бусад шаардлагад үндэслэнэ.

Түүнчлэн хуулийн 26 дугаар зүйлд тодорхойлсон Улс төрийн намын орлогын эх үүсвэр “Төрөөс үзүүлэх санхүүгийн дэмжлэг” түүний зарцуулалтын зориулалтыг дараах байдлаар хуульчилсан нь иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх,

ардчилал, хүний эрхийн үнэт зүйлсийг таниулах үүргийг хариуцлагатайгаар улс төрийн намд өгч буй хэлбэр юм. Үүнд:

26.3.1. төрийн санхүүжилтийн 20-оос доошгүй хувийг эмэгтэй, ахмад, залуу, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэд зэрэг нийгмийн бүлгүүдийн улс төрийн оролцоог дэмжих, сургаж бэлтгэх;

26.3.2. төрийн санхүүжилтийн 15-аас доошгүй хувийг намын гишүүдийн болон иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх, ардчилал, хүний эрхийн үнэт зүйлийг нийтэд таниулах;

26.3.3. төрийн санхүүжилтийн 15-аас доошгүй хувийг намын хөтөлбөр, бодлого боловсруулахад чиглэсэн судалгаа хийх, төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, намын дотоод ардчиллыг хөгжүүлэх.

Дээрх заалтуудаас харахад шинэчилсэн найруулгаар улс төрийн намууд зөвхөн гишүүдээ удирдах, сонгуульд оролцох төдийгөөр үйл ажиллагаа нь хязгаарлагдахгүй, харин иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх, парламентын ардчиллыг бэхжүүлэхэд идэвхтэй хувь нэмэр оруулах үүргийг хүлээсэн. Энэ ч утгаараа Улс төрийн намын тухай хуулийн хэрэгжилт, дагаж мөрдөх журмын зохицуулалтыг улс төрийн намууд хангаж ажиллаж буй эсэх асуудал нь нийгмийг хоёр хэсэгт талцуулаад буй. Улс төрийн намын тухай хуулиар иргэдийн парламентын боловсролыг дэмжих хүрээнд хуульчлагдсан зохицуулалтыг дараах үр дүнг бий болгоно хэмээн харах боломжтой байна. Үүнд:

1. Намын бүтэц, зохион байгуулалтын үян хатан байдлыг дэмжих:

Хуулийн 16.2 дахь заалт нь намын бүтцийг нэг загвараар хязгаарлахгүй, дүрмээрээ нэмэлт байгууллага байгуулах боломжийг олгож, улмаар нам өөрийн стратегиа хэрэгжүүлэхэд тохиромжтой, олон талт бүтэц бий болгох нөхцөл бүрдүүлсний тулгуур нь Улс төрийн боловсролыг дэмжих үүрэг бүхий бодлогын судалгааны байгууллага байна.

2. Бодлогын судалгааны байгууллагаар дамжуулан иргэдийн боловсролыг дээшлүүлэх:

Хуулийн 19 дүгээр зүйлд тусгагдсан “Намын бодлогын судалгааны байгууллага” нь судалгаа хийх, зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх, намын гишүүдийг сургах, иргэдийн улс төрийн боловсролыг дэмжих чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулах үүрэгтэй. Энэ нь намуудын шийдвэр, бодлого илүү үндэслэлтэй, мэдлэгт суурилсан, нийгмийн хэрэгцээнд нийцсэн байх суурийг бий болгоно.

3. Иргэдийн оролцоог идэвхжүүлэх, ил тод байдлыг хангах механизм:

Намууд нь зөвхөн дотоод гишүүддээ бус өргөн хүрээний иргэдэд чиглэсэн боловсрол, мэдээлэл, зөвлөлдөх үйл ажиллагаа явуулах орон зайгаа хуульчлан баталгаажуулж, ил тод, хариуцлагатай бодлого хэрэгжүүлэх суурийг бүрдүүлсэн байна.

4. Сонгуулийн нэр дэвшигч сонгох ажиллагааны ил тод, шударга зарчим:

Сонгуулийн дэвшүүлэлтийн хороо байгуулах, нэр дэвшигчдэд тавигдах шаардлагыг тодорхойлох замаар намууд ёс зүй, хууль дүрэмд нийцсэн, мэргэжлийн үр чадвар бүхий улс төрчийг бэлтгэн гаргах боломж бүрдсэн байна.

Улс төрийн намын тухай хуульд хуульчлагдсан эдгээр заалтууд нь иргэдийн улс төр, парламентын боловсролыг нэмэгдүүлэх, бодлогын түвшинд мэдлэгт суурилсан, ил тод, хариуцлагатай үйл ажиллагаа явуулах, улмаар ардчилал, парламентын засаглалын тогтвортой хөгжилд хувь нэмрээ оруулах үүрэг, боломжийг хуульчлан баталгаажуулсан зохицуулалт болжээ. Гэвч хуулиар иргэдийн улс төрийн оролцоо, боловсролыг нэмэгдүүлэх үүрэг хүлээсэн боловч түүний хэрэгжилт, хяналт тодорхойгүй, хэвээр байна. Мөн иргэдийн улс төрийн мэдлэгийг дээшлүүлэх чиглэлээр тогтмол сургалт, мэдээллийн кампанит ажлуудад холбогдох зохицуулалт байхгүй байна. Тиймд, хуулиар хүлээсэн иргэдийн улс төрийн оролцоо, боловсролыг нэмэгдүүлэхэд холбогдох зохицуулалтын хяналт, хэрэгжилтийг хангах, иргэдийн улс төрийн боловсролыг дэмжих сургалт, үндэсний хэмжээний хөтөлбөрүүдийг хуульчлах, олон нийтийн оролцооны механизмыг өргөжүүлэх, төр, улс төрийн нам, иргэний нийгмийн хамтын ажиллагааг дэмжих зэрэг сайжруулалтыг хийх шаардлагатай байна.

Улс төрийн намын тухай хуулийн 4 дүгээр зүйл.